

IVAN KRNIC

OD PROLJEĆA DO JESENI

PRIPOVIJESTI

ZAGREB

1 9 2 5

REDOVNO IZDANJE MATICE HRVATSKE ZA GODINU 1923.

HRVATSKA, MAJKO NAŠA!

(Pjesma.)

Ima nekih maštanja, što ih miluje srce moje. Tek sam nedavno prikazao jedno takovo maštanje, koje polako ali sigurno postaje sve jače i čvršće uvjerenje, za koje mi je — prirodno — mnogo stalo, da ga što češće ponovim, da ga populariziram i da po mogućnosti nađem što više ljudi, koji će uza nj pristati i koji će po njemu postati moji drugovi.

Pisao sam: »Nigdje ne ćeš toliko naučiti da cijeniš skromnost i zadovoljstvo s malim kao u Dostojevskoga. Biti istinit, govoriti istinu, to izlazi u Dostojevskoga kao velika krepost. A visoke časti, moć nad drugima, novac i imanje, gramženje za svim tim — sve su to neke grdne ništice, sve je to jedna pusta praznina. Od svega onoga, što ovaj svijet drži realnostima, od svega onoga, što je ljudima redovito najdraže, ovdje ne ostaje nego sitni prah, što ga već i lagan vjetar bez napora raznese. Tek tamo, negdje daleko u nekim nenaslućenim dubinama duše, u potpunoj skrušenosti, u predanosti patnjama i boli, u nekoj bezgraničnoj ljubavi, koja je uhvatila korijen baš na dnu duše, tu kanda tinja sitno svjetlašce sreće«.

Ovo nisu misli, nego osjećaji, što ih nađoh u djelima F. M. Dostojevskoga. Ali sve bih rekao, da sam ih već prije usisao s majčinim mlijekom, da su ih u moju dušu ucijepila ona ista mila usta, koja su me učila moliti »Oče naš«. Ti su osjećaji potekli iz onih njedara, na kojima sam se ljuljao u spokojni san, pošto su me, vječito gladna i proždrljiva, nadojila. Kadgod tražim sebe, izlazi mi pred oči tvoj poput usuda ozbiljni lik, smiješi mi se i pruža

svoju nagrešpanu, žuljevitu ruku, da mi pogladi rijetku kosu.

Što je bio tvoj život, čudna ženo? Što si nas rodila tolike, zašto si se patila kao sinja kukavica, da nas digneš na noge i da nam u srce ucijepiš onu nijemu svoju bol, što se skrivala iza tvoga smiješka, iza ukočenog pogleda i iza one nijeme ljubavi, kojom si nas devetero jednako darivala? Kakav je zakon i koje pravilo odredilo, da to činiš? Otkud si došla i kuda šalješ braću i mene? Gdje je ono srce tvoje, koje se, živo, raskrvarilo toliko puta, ono, koje je u sebi nosilo cijelo nebo ljubavi, zar je i ono iščezlo sasvim u onaj čas, kad si dahnula posljednji put?

Što da diram u te krvave, ali mile tajne, kojima pamet ne zna naći odgovora, ali ih srce razumije i shvaća, živi s njima u nijemom saobraćaju i kome su baš one j e d i n a istina i zbilja? Srce? Tko mari za nj u svijetu, gdje je račun najveća pamet, a dobitak najsigurnije zadovoljstvo?

A ipak srce znade i shvaća više, nego ta pamet, koja računa. Pamet računa s novcem, s burzom, s konjunkturama, s unapređenjima, s penzijama, s lutrijom, sa zgodnom prilikom i s tuđom glupošću, ona se šepiri na vašarima, u političkim skupštinama, na katedrama i propovjedaonicama, u sudbenim dvoranama i tamnicama. Svuda govori pamet i svakomu propisuje, što smije a što mora i tko je sluša, služi silne novce, penje se u častima i činovima, stječe vlast nad drugima i sav mu posao stoji u tom, da drugima zapovijeda, što će za nj uraditi.

A srce je nijemo i krvavo. Krvavo je, jer krvlju teče život, a nijemo je, jer nema što da kaže: ono se samo ponavlja u vječitim, ritmičkim kucajima, sakritim u grudima, koje bi ipak katkad rado da prsnu od prekipjele radosti, ili da svisnu od ljute boli, kojoj su jedini glasovi plač i jauk.

Srce dobro znade, da su te radosti i boli puno vrednije od svih dobara, što ih ljudi dijele jedni drugima, i ono računa samo s jednom funkcijom, samo s jednim multiplikatorom života, koji je tako jak, siguran i stalan, da mu ne može ništa odoljeti. Pred njim pamet blijedi i

dršće, svija se i kleca, jer zna, da će se sve, što je naporom, borbom, silom, domišljatošću, lukavstvom, servilnošću i kukavlukom postigla, u jedan trenutak raspršiti i izgubiti, kao da nije nikad postojalo. To je jedini račun srca, ali stalniji i realniji od svih računa pameti, pa mu je zato jedini glas ono ritmičko kucanje u grudima, koje bistrome jasno savjetuje:

»Ostavi nade — odbaci taštinu,
»Izruči sva dobra smrti: Nek ginu!«

Takvi su glasovi srca, nijemi, ali glasniji od orgulja i od vojničke glazbe. Takvi glasovi govore i o zemlji, o našoj H r v a t s k o j z e m l j i, toj pravoj majci sviju nas.

Nijema se prostire pred nama, a kako je puna značenja i misli! Sve iz nje niče, sve se u njoj rađa, njezina je plodna utroba rodila narod, koji je još pred hiljadu godina okrunio Tomislava svojim prvim kraljem. Gle, hiljadu godina vladaju kraljevi ovim narodom, kojemu smo ja i ti djeca; kroz hiljadu su godina naši djedovi orali ovu plodnu brazdu, natapali je svojim znojem i krvlju, patili se uz nju i kliktali od radosti, kad je vjetar zaljuljao žutim klasjem, koje je sazrelo, da pane pod oštrim srpom. Hiljadu su godina timarili naši djedovi blago, volove s velikim zamišljenim očima, ovce s toplim runom i vitke konje s tankim brzim nogama i s dugačkom grivom, koja im leprši na vratu. Hiljadu su godina vezali i okopavali vinorodne »gorice«, da im njihov sunčani plod ogrije zamrzle žile, kad pritisnu studen i zima. Hiljadu je godina neustrašivi Primorac uzdizao jedro na lađu pripetu uz strmu liticu, da se uz povoljan vjetar otisne na debelu pučinu. Ljut je bio Neretljanin, a ljut i senjski Uskok, i Mlečić se morao poslužiti ognjem i mačem, da mu stiša bijes. A dolje, sasvim na kraju, sjelo gnijezdo golubovo, bijeli Dubrovnik, gdje je slatkoća hrvatske riječi budila zavist kulturnog susjeda preko mora.

Salve magna parens frugum, magna virûm! Zdravo velika Majko plodova i muževa!

Sve si rodila, zemljo, sve što treba, da tvoj narod bude poštovan i pošten na tvojoj grudi, tek nam riječi nisi

dala, da iskažemo pravu radost i slavlje, što ga srce osjeća, kad te vidimo prostranu i lijepu, kako nas griješ i kako nas grliš. Nijemo si raskrila svoje nabrekle grudi i hraniš njima svoju djecu, nijemo ih grliš i privijaš uza se. Ja osjećam, ti živiš i tvoj nijemi glas razborito govori svakom srcu, koje umije da ga čuje.

I tvoj je lik ozbiljan poput usuda i gle kad tražim sebe, ti mi se smiješiš i pružaš svoju žuljevitu ruku, da mi pogladiš rijetku kosu. Privinula si u svoje krilo onu drugu, koja me je rodila i — sirotica — živa se napatila, dok je od onog pileta stvorila momčića.

Tebi, zemljo, majko, ova pjesma radosti i boli! Tebi i Tvojoj djeci — svim Hrvatima, kojima srce kuca za tebe, majko!

ZLATNI KRST ZA ZASLUGE

Franjo Vuletić sustao je u službi. Vječito sjedjenje uz pisaći stol, čitanje prašnih, rđavo i nečitljivo pisanih spisa, prekapanje po zakonima i rješidbama, ona troma mehanika njegove službe, stvorila je od njega čovjeka bez volje, bez radosti, gojaznog tijela, slabih očiju, slabih nogu, slabog želuca, neku sjenu od čovjeka, koji je nekad živio poput drugih ljudi. Popeo se vrlo visoko: bio je u petom činovnom razredu, generalski čin, pa je dapače bio i potpredsjednik.

To je penjanje u više činovne razrede bila povijest njegova života. Dok je bio mlađi, dok mu se žurilo, da stigne naprijed, da preskoči što više svojih drugova, znao je vješto udesiti onaj poznati »changez-croisez« iz sudstva k vladi, pa opet od vlade k sudstvu i te su sitne domišljatosti bile okrunjene uspjehom, tako da je svoju velevrijednu ličnost pomaknuo pred dvadesetak starijih drugova. Na taj je način dobivao šezdeset kruna na mjesec više nego oni, kod sjednica ih je smio šikanirati, a na ulici čekati na njihov pozdrav. Uz to se radovao, što mu je to sve lijepo pošlo za rukom i što je uviđao, da je puno vještiji od tih svojih starijih drugova i da ima puno više sreće, nego oni.

Ali i umornost nije izostajala. Godine su prolazile, trbuh se ugojio, hvatali ga grčevi u želucu, oči popustile, pamćenje stalo zatajivati, od pisaćeg se stola teško dizao, jer su mu oslabile noge. Zubi mu gotovo svi poispadali, osobito kutnji, pa nije imao čim gristi, ruke mu stale drhtati, pa mu rukopis nije bio siguran i sve je to činilo, da je gubio svaku radost za život. Mrzovolja i dosada vladale su njime u svim časovima, kad ga nije koji akt

sasvim zaokupio. A to se događalo sve češće i češće; i ti akti, koje je tako požudno prevrtao preko četrdeset godina, jer su u njima ležale osnovke za budući napredak u činovnim razredima, izgubiše za nj onaj svoj čar i privlačivost, sve rjeđe im je polazilo za rukom, da ga baš sasvim predobiju za sebe i da se u njima potpuno izgubi. To je bio razlog njegove ljutosti na samog sebe i njegove nesreće. Osijedio u poslu, radeći dan na dan od jutra do mraka, stvorio je sebi neki pojam o dužnosti i mislio da baš griješi, ako vječito ne radi onako, kako je radio kroz četrdeset godina.

To je nezadovoljstvo uhvatilo dubok korijen u njegovoj duši i istislo iz nje još i posljednje tragove veselja, što su možda još u kojem zakutku zaostali. Dapače ga nije bog zna kako obradovalo ni imenovanje potpredsjednikom, što mu je ishodio njegov bratić, koji je baš takvom srećom i sličnim »changez-croisez« postao još većim gospodinom kod visoke vlade.

Malko bi tek oživio, kad bi saznao za smrt starijeg, ali po činu mlađega druga.

— Eto, on je već umro, a bio je tek vijećnik sudbenog stola, a kako sam ja visoko! Da nisam u pravo vrijeme prešao k vladi, a onda se opet vratio sudstvu, možda bih i ja bio samo puki vijećnik, a možda bih već i umro! Ali, dakako, ja sam ipak nešto posve drugo, nego taj siromah, ta on je bio uvijek nesposoban, a i piti je volio i nije dolazio redovito u ured, pa i rđavo se oženio... ne, ne, ne bi bilo u redu, da ja budem njemu ravan, ja sam kud i kamo bolji i vredniji od njega!...

Franjina je žena umrla prije puno godina i on je rijetko pomišljao na nju. Ostavila mu je jedno dijete, sina Viktora, kojega je namjestio kod suda, ili bolje reći kod državnog odvjetništva, da lakše i brže avanzira. Tražio mu je i ženu, pa je starac bacio oko na lijepu gospođicu Eugeniju Zlatarovićevu, kćerku banskog savjetnika Zlatarovića, za kojeg se kod vlade šuškalo i govorkalo, da će prije ili kasnije svakako postati podban. Stari je Franjo već više puta spomenuo Viktoru, da bi dobro bilo, da

gđicu Eugeniju uzme za ženu, no Viktor nije htio slušati tih razgovora, nego je naglo otišao iz sobe ili svrnuo razgovor na drugu stvar.

Potpredsjednik Franjo Vuletić nije živio samo od svoje plaće. On je bio sin imućnih seljačkih roditelja, iza kojih je ostao priličan imetak od kojih pedeset jutara zemlje u Hrastovici kraj Petrinje. Ovu je baštinu podijelio sa svojim bratom Jakovom i svoju polovicu prepustio bratu uz zakupninu od dvije hiljade kruna. Jakov je tu zakupninu plaćao kvartalno i uvijek uredno, a ne bi propustio poslati uz to koju gusku, purana ili odojka.

Braća su se dobro pazila i među njima nije bilo nesporazumka. Jedne je godine bila velika suša, pa je Jakov došao pred jesenski kvartal u Zagreb i zamolio Franju, da mu nešto popusti na zakupnini, i Franjo mu je oprostio cijeli kvartal. To se dogodilo jedan jediti put, jer Jakovu nije bilo stalo do toga, da prikrati brata, nego je to onaj put učinio iz prave nužde.

Franjo je svake godine, ljeti, dolazio »kući« — bratu Jakovu — i ostajao u Hrastovici osam, četrnaest dana (koliko je služba dopuštala), da odahne. Vodio je onamo i svoga Viktora, koji je još od djetinjstva poznavao gotovo sve hrastovačke mlade ljude i cijele dane švrljao s njima po starim kestenovim šumama, po slabim vinogradima, prostranim pašnjacima, po oranicama, zasijanim kukuruzom — ma svuda, kud ih zvao poljski posao. Oni su si govorili »ti« i sjećali se svog djetinjstva, te gotovo svake godine, kad ih je košnja dovela do izvjesnog mjesta na vodi Petrinjčici, svukli se goli i, onakvi veliki klipani, kao pomamni skakali s visokog bajera u vodu. Smijali su se, prskali se vodom, natezali se, sklizali se po nakvašenom bajeru, poludjeli, kao da nije minulo dvadeset godina, otkad su im takve igre pristajale. Onim seljačkim ljudima (to su bili sami poženjeni ljudi s djecom) ne bi nikad palo na um, da tako polude, ali naveo ih na to taj gospodičić iz Zagreba svojim živahnim vabljenjem uspomena iz prošlosti i oni poludješe, samo da si što življe dočaraju zauvijek rasprštane dane.

Kad se Viktor nadovoljio jogunluka sa svojim vršnjacima iz djetinjstva, rado je otišao u Kuštrebin mlin, gdje su ga svi voljeli, pa tek što je došao, nudili ga jelom, slatkišima i vinom, a on sve to rado primao kao da je u mlinu rođen i ondje odrastao. S mlinarom Rokom Kuštrebom govorio je o politici i o peštanskoj burzi (Rok je redovito čitao »Pester Lloyd«) s njegovom ženom Katom o Zagrebu, o kazalištu i kinematografu, a s mladom kćerkom, crvenom ružom Jagom, o tom istom i još o nečem, o čemu govore mladi ljudi. Jaga je bila zbilja crvena kao ruža; u svojih šesnaest godina izrasla je velika i jedra, grudi su joj drhtale, a oči sijevale, sva je bila sama mladost, krepkoća i jedrina. Petrinjske su je krojačice oblačile vrlo rđavo, na okruglim rukama izlazili su rukavi uvijek prekratki, oko pasa se bluze nikad nisu dale uredno zakopčati, a i ispod vrata otkapčala su se puceta, jer nisu mogla odoljeti onom obilju života i snage, što je pod tim bluzama drhtalo.

Viktor je baš te momente lovio, pa kad je opazio, da se koje puce otkopčalo, doviknuo je zlorado Jagi:

— Opet ti se puce otkopčalo, pazi da šta ne izgubiš!

— O kakav si zločest! — ciknula Jaga, zažarila se i skočila u ćošak, gdje je stala tiskati puceta, a Rok i Kata smijali se njezinoj neprilici.

— Ajde, da ti pomognem, — nudio se Viktor, a onda se jadna žurila, da što prije svrši posao, samo da mu pravodobno utekne, jer je u kući vrijedilo kao pravilo, da ju smije poljubiti, ako je u ćošku uhvati.

Puno je puta Viktor ostajao sam s Jagom, ili je s njom otišao pecati ribu ispod mlina, il se u vrtu, kraj pčelinjaka, pružio u travu, a ona sjela kraj njega, pa su govorili tek štogod poput ptica, koje si također ne cvrkuću bog zna kako važne stvari. Zalazili su u štalu igrati se s kunićima, penjali se na sjenik po mlade golubove iz golubinjaka, koji je ondje bio prislonjen. I ovdje su katkad puceta popustila, pa kako tu nije bilo ćoška, zakapčao ih je Viktor.

U sve ove dane nije se Viktor puno brinuo za oca. U jutro su se sastali kod kave, što ju je ukusno spremila

Jakovljeva žena Bara u visokim, namaljanim lončićima, a onda se razišli, da se do objeda ne vide. Stari je Franjo cijele dane boravio kod kuće čitajući spise, što ih nije zaboravljao sa sobom ponijeti ili čeprkajući po vrtu lopaticom i motičicom, što ih je Jakov, posebno za brata, nabavio, da se »presvijetli« preveć ne umori. Taj je alat cijelo vrijeme kao nepotreban i nikomu koristan bio u podrumu, otkale ga je Jakov iznio tek onda, kad mu je »presvijetli« brat stigao u goste.

Ljetos je Franjo stigao u Hrastovicu kasno mjeseca rujna. Njegov je predsjednik otišao u Karlove Vari, da liječi žučni kamenac, pa se tek u to doba vratio kući. Već je prvog dana zapitao Jakova, kako se voćke sade i Jakov mu je sve potanko rastumačio, te mu obećao sutradan sve to zorno prikazati. Kad je Franjo vidio, da bi i on znao saditi voćke, odluči, da će to pokušati učiniti. O tom je govorio i Viktoru, a ovaj mu kazao, da ode do mlinara Kuštrebe, koji će mu dati izvrsnih jabuka za presad.

Tako je Franjo drugog jutra došao u mlin, u dvorištu nađe Jagu, koja je baš zaklala dvoje pilića. Ona je poznavala Franju po viđenju i izašla mu u susret zasukanih rukava sa crvenim, okruglim rukama i s krvavim nožem u šaci.

— A joj, što ću ja sada — povikala je u neprilici — nema ni tate ni mame kod kuće!

— Jeste li vi kći gospodina Kuštrebe? — zapita je Franjo uz ljubazan posmijeh.

— Jesam, gospodine, a vi ste Viktorov tata, ja vas poznam... a zašto nam Viktor nije kazao, da ćete doći k nama, tata bi sigurno ostao kod kuće... to bi mu bila velika čast... a sad nema nikoga, ja sam sasvim sama...

— Pa ništa, ništa... doći ću kasnije... ili sutra...

— A što biste izvoljeli? Kazat ću ja tati, pa se ne ćete trebati truditi...

Ona je sve to govorila strašno zbunjeno, a crvena su joj se lica užarila, oči sijevale još sajnije.

— Tako i tako — kaže joj on svoju stvar zbog jabuka.

— O, pa to ja mogu i sama: izvol'te, izvol'te, nudila mu ona, da pođe za njim i odvela ga u vrt. I sad joj se najedamput vratio govor, pa je starcu počela pripovijedati priče o jabukama, pokazivala mladice za presad, ispoređivala ih s izraslim drvećem, na kojem se njihao zreo plod i nudila Franji gotovo sve mladice, neka ih odnese i neka ih presadi u svoj vrt.

— Čekajte, čekajte, djevojko, to ipak košta novaca...

— Ta kakvih novaca, što bi moj tata za te voćke uzimao novaca: on se bavi sa žitom i s brašnom, tu on zasluži dosta novaca, a voćke, to je tako... To neka bude moja briga, vi samo izaberite, a ja ću dati mladice iskopati i odnijeti k vama...

Tako je i bilo: stari se Franjo izvanredno obradovao, što je dobio izvrsne jabuke za presad i još se isto popodne dao na posao, da ih zasadi u svom vrtu, premda mu je brat Jakov govorio, da to ne valja, jer treba voćke saditi rano u jutro ili kasno u veče. Ali Franjo nije mogao dočekati čara, da se dade na posao — tako je bio nestrpljiv. Jakov i Bara gledali su »presvijetlog«, kako sadi voćke, smijali se njegovoj nespretnosti i htjeli da mu pomognu, ali on ih je upravo ljubomorno tjerao od sebe i baš htio, da cijeli posao sam obavi. Tako ga ovi na posljetku ostaviše, a Viktor nije dolazio kući do večera i »presvijetli« se živ oznojio, dok je posadio samo jednu voćku.

Kad je sunce stalo padati tamo za petrinjske gore, on se izmučen povalio u zelenu travu i zagledao se niz ravno polje. Osjećao je, kako mu držću ruke i kako mu se tresu noge, ali to nije bio neugodan osjećaj, nego kao da je neka nova snaga izbijala iz njega, kao da se pomladio. Taj njegov prvi dodir sa zemljom nakon tolikih godina upalio mu krv, uzburkao mu tromo tijelo i u jedan trenutak bude mu jasno, da za nj nema boljeg odmora, nego da ovdje radi i da teži zemlju, kako je to njegov stariji brat Jakov radio cijelog života.

— Sad ću lijepo poći u penziju, pa ću se preseliti amo i sadit ću voćke. Ove će voćke uhvatiti korijenje u zemlji, sisat će životni sok iz zemlje, u proljeće će se pomladiti, propupat će novo lišće, procvasti cvijet, a u jesen ću brati debele rumene jabuke, koje će visjeti na granama. Čemu da još služim? Što ću još postati — hm! možda predsjednik?! — to ne bi doduše škodilo, ali što da čekam? Četrdeset sam godina odslužio, penzija je dosta velika, moći ću u miru proživjeti još koju godinu, ako bude božja volja. Dotle će se Viktor oženiti sa Zlatarovićevom kćerju, pa neka on živi u gradu, a ja ću ih zimi obilaziti i donositi im jabuke s ovog »mog« drveća...

I on pogleda na onu jabuku, što se nekako nakrivo naherila, jer ju je zasadila nevješta ruka. I tako začami Franjo u zelenoj travi snatreći.

U isto je vrijeme Jakov izišao pred Viktora malne do Kuštrebina mlina, pa se s njim vraćao kući na večeru i ovako mu govorio:

— Viktore, ti si moj sin kao i bratov, jer ja djece nemam, pa i volim te kao rođeno dijete. Ja ne znam, kakve si škole učio i jesi li puno pameti sabrao i hoćeš li postati »presvijetli« kao moj brat, ali ja sam već puno puta prolijevao gorke suze pomišljajući na to, da će ova naša lijepa zemlja, koju orem sad već preko pedeset godina, ostati bez gospodara i prijeći u tuđe ruke. Moj je brat vrlo pametan čovjek i vrlo velik gospodin, ali ja sve mislim u mojoj ludoj seljačkoj glavi, da nije tebe trebao davati na velike škole, da te dapače nije ni smio davati na te škole, kad je znao, da si ti jedino dijete u našoj familiji. Zato sam baš i došao preda te, da ti to kažem i da te zapitam, ne bi li ti htio doći amo na ovu zemlju, da zamijeniš mene i Baru, jer mi smo stari i Bog nam ne će udijeliti duga života. U selu se govori, da ti se sviđa Kuštrebina Jaga, uzmi je, sinko, pa se vrati u naše selo i budi gospodar na svojoj zemlji. U djetinjstvu je otac htio mene dati na škole, prije Franje, ali ja sam se učinio lud, sve sam smišljao gluposti, samo da me ne šalje u svijet, jer sam volio ove bregove, ovo kestenje, vinograde i zelene livade. Bio sam pametniji od njih sviju — i ne znam, tko mi je dao tu pamet — pa tako je Franjo otišao u grad na nauke, a ja sam ostao ovdje i nikad se nisam pokajao do sada, gdje vidim, da će ovaj moj trud i

muka prijeći u tuđe ruke, jer osim tebe nema nikoga, na kog će zemlja prijeći. Razmisli, sinko, što ti govori stari stric, koji ne govori možda odveć mudro, ali misli pošteno po tebe i po našu zemlju, koja nas je othranila i digla na noge.

Viktor je slušao ozbiljne stričeve riječi i osjećao, kako mu krv udara u glavu, kao da je stric pogodio njegove najskrovitije misli. Još nikad nije svijesno razabrao, da bi svakako trebalo učiniti ono, što mu stric savjetuje, al ta je misao počivala negdje na dnu njegove duše. On je tek znao za njezino prisustvo, ali što je ona zapravo, nije mu bilo sasvim jasno, niti mu se igda to sasvim pouzdano javilo u svijesti. Pa i sad bude zatečen, on se pače nasmije monstruoznosti te ideje, da bi on, supstitut državnog odvjetnika, postao seljakom. Krv mu je doduše udarila u glavu, zažario se kao da je uhvaćen u kvaru, ali ona se misao na dnu duše nije budila, spokojno je počivala, dok ju jači razlozi od pukih savjeta ne dignu iz drijemeža.

— Kako bi to moglo biti, striče, to je nemoguće! Pomislite samo, kolike sam ja škole učio, da postignem ono, što jesam, pa onda, da ja oduvijek živim u gradu, pa sam tako navikao na običaje gradskog života, kojih nikako ne bih mogao zamijeniti jednoličnim životom na selu. Pa kako da Jagicu Kuštrebinu uzmem za ženu: ona je bez naobrazbe, kakav bi to bio život uz nju. Ona je doduše lijepa i zdrava djevojka; rado se s njom igram i šalim, ali to je samo ovih dana, kad sam na »regraciji«, ali da mi bude žena?!

— E, što ćeš? — uzdahnu Jakov — srce je moje jako žalosno i ja ću cijelog moga vijeka plakati, što će ova naša stara zemlja prijeći u tuđe ruke...

Tako dođoše kući na večeru. Bara je spremila piliće na paprikaš s trgancima, a Jakov iznio vina iz podruma i stari je Franjo cijelu večer govorio o svojim jabukama i o svojoj penziji. Jakov ga je jedva i slušao: on je samo tu i tamo bacio oko na Viktora, koji je ocu odobravao, što će doskora poći u penziju i smiriti se na selu u Hrastovici.

* * *

Već je sutradan započeo križni put »presvijetlog« Franje. Četrdeset godina činovničke službe prilično ga uvjerilo o tome, da su zakoni svijeta napisani u »Službenom redu« i u »Zakonu o mirovinama«, jer su ti zakoni uređivali njegove lične odnošaje, a ono, što je izvan tih zakona, nije dublje diralo njegove savjesti. On je doduše znao, da se jedamput mora umrijeti, a pomišljao je i na to, da bi se mogao i razboljeti, ali spomenuti su zakoni i za te slučajeve propisivali jasne odredbe, s kojima je on bio sasvim sporazuman.

Bolesti su za nj bili slučajevi, kad treba molbi za dopust priložiti liječničku svjedodžbu i kad se smije zatražiti i dulji dopust, nego što je inače običaj, a smrt događaj, kad se obustavljaju i plaća i mirovina, nešto slično kao da te na temelju disciplinarne istrage osude na otpust iz službe bez mirovine. U njegovoj je dugotrajnoj praktici bilo i takvih slučajeva i on je češće razmišljao o tome, kako su ovakvi nesretnici posve nalik mrtvacima, šta više, u razgovoru s kolegama ne bi propustio kazati:

— Bolje bi za nj bilo, da odmah umre, ili da se ubije iz pištolje...

Kad se Franjo sutradan opet prihvatio posla oko voćaka, pa što motikom a što lopatom kopao jamu, u koju će voćku usaditi, dogodilo se nešto, o čemu nije ni u snu snivao, da bi se moglo dogoditi i što nije bilo »predviđeno« ni u »Službenom redu« ni u »Zakonu o mirovinama«. On najedamput obnevidi, oslijepi. To se dogodilo u jedan trenutak, bez priprave, bez boli, nenadano, na oko bez ikakvog razloga. Kao da mu je mrena pala na obje oči, ili da mu je krv zalila zjenice. Baš je bio zamahnuo motikom i još dobro vidio ono mjesto, u koje će zasjeći, ali dok je motika stigla do zemlje, zakrio mu je mrak očinji vid i nije vidio ništa. Zateturao je u tom času i zamalo pao ničice, no ipak se nekako uzdržao na nogama.

— Što će to reći? — pitao se u čudu. — Bit će to omaglica, pa će proći dok odahnem.

I on polako napipa zgodno mjesto u travi, pa sjedne čekajući da ga omaglica mine. Počeo je praviti pokuse

sam sa sobom; otvarati oči, žmigati vjeđama, trti ih rukama, dizati i spuštati glavu, ali sve to nije ništa hasnilo, on je obnevidio i vid mu se nije vraćao. Nije mu se dalo da ikog zovne, nadao se, da će to svakako proći, pa je tako i začamao ondje sve dok nije Bara po poslu izašla u vrt i opazila ga, gdje onako jadno sjedi:

— A joj, »presvetli«, šta je to s tobom? (Bara nije svog svâka nikad drukčije zvala, nego »presvetli«. Ta nerazumljiva titula rađala je u njenoj duši sliku nebotičnog, golemog gospodstva, pa joj je laskalo, da je takvoj »gospoščini« tako bliz rod).

— Je li Viktor u kući? — zapita je Franjo, a ona odmah stane Viktora dozivati, koji se baš desio kod kuće i doskora se našao kod oca, da mu bude na pomoći.

Ta je nemila zgoda prekinula njihove ferije. Viktor se odmah odvezao u Petrinju po liječnika, a ovaj je ustanovio, da »ne preostaje ništa drugo, nego otići u Zagreb do specijaliste«. Zato se njih dvojica prvim vlakom odvezu kući. Bara je kod rastanka sušila suze pregačom, a Jakov je tužno gledao slijepog brata i dršćući zagrlio svog nećaka, koji nije htio da posluša njegov savjet.

U Zagrebu se brzo ustanovilo, da je ta sljepoća prolazna i da će se dati brzo izliječiti. Tako je i bilo, pa je Franjo mogao nastupiti službu, kad mu je istekao dopust.

Njegov ga je predsjednik radosno dočekao i iskreno se ražalio, kad je saznao, da mu je ta neočekivana i čudnovata bolest pokvarila odmor. Pitao ga je, hoće li moći nesmetano vršiti službu, a na rastanku ga zamolio, da svakako uznastoji riješiti urbarijalni spis vlastelinstva »Jagodišće«. Vlastelin »Jagodišća« umolio ga je, da se ta parnica i kod višeg sudišta privede kraju, a kako je njemu predmet poznat, i kako je on najvještiji sudac u urbarijalnim parnicama, moći će to riješiti s lakoćom.

Taj spis nije bio spis u običnom smislu riječi, nego gora spisâ. Parnica je trajala preko trideset godina i svaka je godina donosila tom spisu svoj tribut u obliku svakakvih očitovanja, protuočitovanja, drugotnih očitovanja, zaključnih očitovanja, protuzaključnih očitovanja,

nadopunjenja, očevida, nacrta, gruntovnih izvadaka, obiteljskih izvjesnica, rodoslovlja i t. d. i t. d. pa je taj spis rastao, rastao, zadobijao gorostasne oblike, oplodio se najboljim znanjem cijelih generacija fiškala i sudaca, koje je sve preživio, nabujao kao žena pred porođaj — a osuda nikako da se rodi. Dati se na čitanje tog spisa značilo je zaći u labirint, iz kojeg bi i pomoću Arijadnine pređe teško izišao.

Spis vlastelinstva »Jagodišće« bio je Franjina tajna, ali velika tuga. Cijelog svog života odan službi, savjestan i točan u svom poslu, marljiv poput crva, vječito radeći i ne ostavljajući zaostataka, ovdje je sustao i nikako se nije mogao dići svojom voljom do toga da i taj spis riješi. Prvi je put oćutio strah pred groznim poslom i zastidio se u duši, što se otimlje dužnosti, koja je za nj bila ravnateljicom svih njegovih čina i misli. Ambicioznost se njegova nije razvila tako jako, da bi ubila u njemu savjest: on je žudio za častima i za visokim činovima, ali ih je htio postići na temelju svog poštenog rada, pa je uistinu radio toliko, da je svoje napredovanje u činovnim razredima pripisivao pravednom uvažavanju tog rada. Zbog svega toga postao je spis »Jagodišće« teška mora, koja mu je davila dušu.

Tom prilikom rekne predsjedniku, da je tako sustao u službi, da ga moli za umirovljenje. Ta čudnovata bolest uplašila ga, pa nakon četrdeset službenih godina ne bi htio stajati mlađima na putu.

Predsjednik mu milo odgovori, neka se strpi još godinu dana, pa će obojica zajedno poći u mirovinu. Zajedno su služili, jedan drugoga poznadu i jedan drugomu vjeruju, pa ga baš iskreno moli, neka njemu za ljubav izdrži u službi još godinu dana.

Franjo se dao nagovoriti, jer je u svojoj odanosti držao, da mora poslušati starijega. Kad je išao kući, sam je sebi govorio, da sad svakako mora početi sa spisom »Jagodišće« i da će ga svakako za mjesec ili najkasnije za dva mjeseca riješiti.

Toga je dana kod ručka vodio s Viktorom razgovor, koji mu se nikako nije svidio. Viktor mu je naime kazao,

da nikako ne će ostati dulje kod državnog odvjetništva i da će se svakako tražiti sudu. Povod je tomu bila neznatna zgoda, nesuglasica sa šefom u jednoj kaznenoj istrazi, koju je Viktor htio završi, jer nije u činu nalazio zločina, a šef mu je prigovorio preblag način shvaćanja i kazao mu, da treba bezuvjetno podići optužnicu. Kod izrađivanja optužnice uvjeravao se Viktor sve čvršće, da u istraživanom činu nema zločina i da je ta optužnica bila tako rđavo sastavljena, da mu je šef vratio na popravak, što mu se do sada veoma rijetko desilo.

— Ne budi tako nagao, Viktore, — svjetovao ga Franjo — to su tako neznatne neprilike, koje se dešavaju svakom javnom zvaničniku i koje su u neku ruku integrirajući dio javne službe. Unapređenje kod članova državnog odvjetništva puno je brže, nego kod sudaca, a ja ti mogu iz iskustva kazati, da samo oni postizavaju visoke činove, koji su se još za mlada visoko popeli.

— To je sve istina, oče, ali da ti pravo kažem, ja vidim, da nisam rođen za državnog odvjetnika i da mi srce ne da, da budem vječitim tužiteljem, da progonim one siromake, koji su se ogriješili o kazneni zakon. A onda ti moram kazati, da sve više gubim volju preskakivati svoje drugove i da upravo ne bih rado, da budem unaprijeđen prije od njih, koji baš pošteno rade kao i ja. Meni bi bilo neugodno pred njima.

— Kakvi su to čudni nazori, to je nešto posve novo i čudno je, da ne uviđaš, da si sam svoj neprijatelj... Svijet je takav, da svatko mora najprije skrbiti za sebe i od zemaljskih dobara na pošten i dopušten način uzeti što više. Taj je egoizam opravdan, što više, on je osnovkom današnjeg našeg društva i ja te jednostavno ne razumijem, da se sam lišavaš zgodne prilike, da što prije pođeš naprijed.

— Ne, oče, ostavi me, da u toj stvari radim po svojoj volji. Ja sam od tebe naučio biti pošten i da ne učinim ovo, što sam odlučio, ne bih se mogao pred svojom savješću opravdati... A onda još nešto: ja nikako ne ću uzeti za ženu gđicu Eugeniju Zlatarovićevu. To je dama

previsoko odgojena, ona ima navike i običaje aristokratskog svijeta, u kojem se uvijek kreće, a ja sam skroman čovjek, pa ne ću da drukčije živim, nego što sam naučio od tebe.

— Ho, ho, šta je to, Viktore, kakve su to opet nove misli? — prekori ga Franjo. — Zašto kvariti ovakve neobično povoljne izglede, na koje ja u tvojim godinama nisam nikako mogao računati. Ja sam bio seljačko dijete, a ti si ipak dijete visokog suca. Gđica Zlatarovićeva je tebi ravna, nisi ti ništa gori od nje, a ja ti osim toga mogu kazati, da bi njezin otac bio vrlo obradovan, da mu postaneš zetom, jer smo o tom već govorili. Pazi, sinko, što radiš: zatvaraš si putove, koji bi te mogli puno dalje odvesti, nego što sam mogao ja postići.

— Ne ću, oče, ne ću i molim te, da mi o toj stvari više ne govoriš.

— Toga ja ne primam i ja ću te i dalje nagovarati, da uzmeš tu gospođicu za ženu, jer je ona kao stvorena za tebe, a ja znam, da ti ne mogu ništa bolje željeti, nego da postaneš zetom banskog savjetnika Zlatarovića, koji će prije ili kasnije svakako postati podbanom — a tko zna, možda i banom.

— Ali ja ne ću da budem veliki gospodin, ja ne osjećam te potrebe, ja sam zadovoljan s malim...

— Kud si to zašao, Viktore? Da nisi ti istih misli, kao ta naša pusta mladost, koja se zanosi nekim demokratskim idejama i koja je tako jako protivna baš našem činovničkom staležu?

— To baš nisam, jer sam se vječito bavio samo svojom naukom, dok sam položio ispite, a kasnije samo svojom službom, ali eto gledam tebe i tvoj život, pa se pitam, šta si od svog života imao, premda si u službi postigao tolike časti i tako visoko dostojanstvo?

— A zašto, Viktore? — začudi se Franjo. — Zašto bi moj život bio tako malo vrijedan, da ga moje dijete ne bi sebi poželjelo?

— Kako da ti kažem: pust mi se čini tvoj život, pust i bez životnog sadržaja.

— No, dopusti, to je već uvreda! — razljuti se Franjo. — Ja sam uvijek pošteno radio i ne znam, da bi mi i najstroži sudac mogao puno prigovoriti, a kamo li moje dijete, koje sam rodio, othranio i digao na noge...

— Oprosti, oče, daleko mi je misao, da te vrijeđam ili da ti išta prigovaram... Ja i ne znam pravo, zašto mi se tvoj život pričinja pustim, to ja više osjećam, nego da bih točno znao.

Taj je razgovor Franju jako zabrinuo. On je vidio, da je Viktor njegovo dijete samo po porodu, ali da ga je u duši otavio i da su se njihovi putovi razišli. Ta ga je stvar ljuto rastužila, jer je Viktor bio njegov jedinac, nada i uzdanica sveg njegovog života, kojemu je želio slavnu budućnost i u svojoj duši sve spremio, da taj put k slavi ne bude preveć trnovit. A sad najedamput! Jedino ga dijete ostavlja, ne će da sluša njegovih savjeta, šta više, ne će ni da ide za onim dobrima, koja bi tako lako mogao postići. Ta klica boli nije više usahnula u njegovu srcu.

* * *

Sve se inače svršilo, nego što je Franjo mislio, sve se svršilo na takav užasan način, da su posljednji njegovi časovi bili otrovani gorčinom, koja mu se odrazila i na mrtvom licu u jednome grčevitom izrazu.

Prošla su bila tri, prošla četiri mjeseca, a Franjo nije riješio spisa vlastelinstva »Jagodišće«. On se doduše već ponovno bio prihvaćao tog spisa, pročitao ga do prve usklade i do prve osude, koja je bila ukinuta, pravio je potrebite bilješke, veselio se, da će poći i dalje i da će ga konačno riješiti, ali u to su došli drugi poslovi, smeli ga u radu otrgli ga od spisa za nekoliko dana, pa kad ga je iz nova uzeo u šake, trebalo je sve još jednom čitati i tako se rješenje sve više udaljivalo, a put se do osude sve više duljio. Već se stidio dolaziti pred predsjednika, koji mu doduše nije nikad više spomenuo, da bi trebalo spis riješiti, ali on je znao, da misli na tu stvar i da se čudi, što rješenja još nikad nema.

Nekako u veljači, u karnevalu, dogodilo se nešto užasno. U podne je došao Viktor kući u društvu s Rokom

Kuštrebom, pa umolio oca, da sasluša njega i Kuštrebu u jednoj važnoj stvari. Starac je zadrhtao, osjetivši, da se dogodilo nešto sudbonosno. Viktor mu reče:

— Oče, javljam ti veselu vijest, da se ženim. Uzet ću Jagicu Kuštrebicu, koja je pred bogom već moja i koja me čeka, da je što prije odvedem k oltaru, da ne ostane sramota na njoj i na njezinim čestitim roditeljima.

Franjo ga je samo gledao i u prvi trenutak nije našao riječi, što da kaže:

— Je li to ona djevojka sa zasukanim rukavima i s krvavim nožem u ruci, koja mi je u vrtu pokazivala jabuke?... Kako će ona da bude tvoja žena?...

— Oče, to je ta i ja ću je uzeti za ženu... Ja je rado uzimam i sav sam sretan, što će skoro pokloniti život mome djetetu...

— Nesretniče, ne rugaj se! — vikne Franjo na svog sina i pogleda ga strašnim pogledom. — Kako si mogao počiniti takvu glupost, pa se splesti s ovakvom djevojkom, koja ti nikako nije ravna?... Dakako, gđica Zlatarovićeva ti je bila previsoka, jer se nije s tobom upuštala u ovakve poslove, kao ta seoska ljepotica.

— Oprostite, presvijetli, — umiješa se Kuštreba — to je moje dijete i ja vas molim, da ga ne vrijeđate...

— Šutite vi, sigurno ste bili s njom sporazumni, jer vam je ugađala pomisao, da na taj način uhvatite ovog vjetrogonju u svoju kuću... Ti nesrećo! — okrene se Viktoru — radi, šta hoćeš, ali odilazi iz kuće, da te moje oči više ne vide!

I tako je Viktor tog dana ručao s Kuštrebom u gostionici i sav se zanio od veselja, što se Jagica osjetila majkom njegova djeteta. Ni svađa s ocem nije mu mogla umanjiti zanosa za milu njegovu djevojčicu, kojoj je zakapčao nepokorna puceta na grudima. Kuštreba mu je s nekim strahom saopćio vijest o Jagičinu stanju, no na Viktora je ta vijest djelovala poput glasnika sreće, on se sav zažario od radosti i nekog ponosa. U jedan trenutak razabrao je, da Jagicu ljubi jače od svega na svijetu, pa mu nije ni na um pala misao, da Jagica ne bi bila »dosta naobražena« žena za njega, kako je ono bio go-

vorio stricu Jakovu, kad ga je nagovarao, da je uzme za ženu. To bješe glas prirode, koja je u tom zdravom, nepokvarenom muškarcu s lakoćom zatomila sve lažne obzire i društvene predsude, kojima bi pao žrtvom, da je poslušao svog oca.

Kad je Rok Kuštreba vidio to iskreno veselje i tu neposrednu radost, udarile su mu suze na oči, zagrlio je Viktora i poljubio ga, stisnuo mu desnu ruku, pa jedva promucao:

— Ti si pošten gospodin i moj pravi sin... Hvala ti, što si tako dobar!...

Onda su otišli k starom Franji, koji se zbog toga raskrstio sa svojim sinom.

Viktor je umolio Kuštrebu, da što prije dovede Jagicu u Zagreb, da je vidi i da je izljubi i da se s njom dogovori za svatove, koji moraju da budu što prije. Rok mu je nekoliko puta ponovio, da će Jagica dobiti najljepšu opremu što se može zamisliti i neka Viktor kupi štogod hoće, neka nađe i pogodi najfinije pokućtvo, neka kupi slike, klavir, ako nađe zgodnu kuću, neka i nju kupi, jer u Kuštrebe ima hvala Bogu novaca, a za ovakove bi mladence dao svoju krv, a kamo li ne novce. Žao mu je bilo, što se Viktorov otac razljutio, no znali su i on i Viktor, da će se starac primiriti, da će Viktoru oprostiti pogrešku i da će kod svatova biti dobre volje i veseo, što mu sin uzimlje ovakvu lijepu i vrijednu djevojku.

Tako je i bilo. Mladenci se koji dan iza toga upisaše i kad su bili triput ozvani, bi urečen dan svatova. Viktoru je uspjelo izmiriti svog oca s nužnom i neizbježivom ženidbom, a kad je starac pobliže upoznao mlađahnu dražest Jagičinu i kad mu je bila jasna činjenica, da ona nosi pod srcem njegovo unuče, zavoli je u svom poštenom srcu kao rođeno dijete, pa je u svatovima bio dobre volje i nekoliko je puta nazdravio mladencima i blagoslovio ih.

Tako se ta užasna stvar obratila u tihu obiteljsku sreću, gdje je i Franjo dobio svoj veliki dio. Svatovalo se u Hrastovici i kad su svatovi polazili na vjenčanje u crkvu sv. Bartola, skupilo se cijelo selo u cintoru, pa premda nije bila nedjelja, obukli su i ljudi i žene i djevojke svoja

stajaća odijela, a Rok je cijelo selo podvorio u Šimunovićevoj birtiji i taj se dan u Hrastovici proslavio malne tako svečano kao blagdan sv. Bartola.

Stari je Jakov bio kao izvan sebe od sreće i blaženstva, što se ispunila jedna želja, od onih dviju, što ih je Viktoru bio saopćio. Ali se kod tih svatova ljuto opio i plakao je kao malo dijete, pa grlio i Viktora i Jagicu i Franju i Roka i Katu i svoju staru Baru, koja je poput njega i pila i plakala. I on je mladencima nazdravljao, te na svoj jednostavni, seljački način ponovno kazao Viktoru, da ostavi činovničku službu i da dođe u Hrastovicu, gdje će imati sve, što je njegovo i Kuštrebino, pa biti ne samo ondje, nego u cijeloj našoj lijepoj Hrvatskoj, a možda i na cjeloj zemlji, najveći gospodin. To su svatovi slušali i ne slušali, smijali se stricu Jakovu, što govori takve ludorije, da bi ovaj fini zagrebački gospodin došao u Hrastovicu, pa ondje postao mlinar i ratar. Ali Viktor je, sjedeći pored Jagice, koja je sjala od mladosti, sreće i od lijepe, bijele svile, ozbiljno gledao svog strica i sjećao se one večeri, kad mu je te iste riječi govorio. Večeras osjeti Viktor, da je stric Jakov pametan čovjek i da govori jako pametno, premda mu se od pića plete jezik.

Franjo je konačio kod svoga brata, gdje ga je uvijek čekala postelja, friško presvučena, došao kadgod mu drago.

Te su ga noći pohodili čudni snovi. Nađe se najedamput prosjakom u traljama, prosjakom, koji mora da prosi milostinju od prolaznika. I u snu se stidio, što je prosjak i bojao se, da ga ne zatekne koji od njegovih drugova, od njegovih nižih, ili dapače sam predsjednik, a ipak je znao, da je prosjak i da mu iz te kože nema nikud, nikamo. Najedamput opazi u daljini gospodina i poveseli se, da će dobiti od njega krajcaru, pruži svoju kapu i rekne:

— Udijelite Boga radi!

Ali gospodin svrne sijeri pogled na nj, prođe pored njega korak, prezirno pljune i smrsi među zubima:

— Pfuj, kolike sramote, da takav gospodin prosjači!

On se sav zažari od stida, zakune se sam sebi, da više ne će prosjačiti, no već u isti trenutak opazi opet gospo-

dina i opet se poveseli, da će dobiti krajcaru, pruži kapu i prosjačkim glasom zamoli:

— Udijelite Boga radi!

A taj je gospodin bio onaj isti, što je otoič prošao, pa ga je opet sijero pogledao, pljunuo i kazao:

— Pfuj, kolike sramote, da takav gospodin prosjači! I to se ponovi još jedamput, ali kad je gospodin treći put pljunuo, Franjo se digne i pođe za njim, te mu dovikne:

— Stani ti, bezdušni čovječe, koji prolaziš kraj prosjaka, a ne ćeš mu da udijeliš onu sirotinjsku krajcaru, koja tebi ne bi usfalila, a njemu bi učinio veliko veselje.

Sad se gospodin okrene, a on sa užasom razabere, da je to on sam, on isti, tek ne u truljama, nego fino gospodski obučen u odijelo potpredsjednika višeg sudišta. Bijes ga preuzme, mržnja ga dovede izvan sebe i on zgrči pesti, te šakom navali na tog potpredsjednika i zamahne, da ga udari, ali u taj se tren prene, sav uplašen i sav u jednom znoju.

— Glup sam! — rekne sam sebi, kad se posve razdramio, okrene se, pa da će dalje spavati. Ali san mu nije nikako dolazio na oči.

Jedva je dočekao da počne svitati i tek što se nešto razdanilo, digne se i ode u vrt, da vidi svoje jabuke što ih je jesenas bio posadio. Sunce se još nije bilo diglo, tek je na istočnom nebu ožarilo gomile oblaka, koje su se kao kakve aveti pružile od jednog kraja neba do drugoga. Sve je bilo vlažno i rosno: lijevča na drvenim kolima u dvorištu, stog sijena, svinjac, kvaka na vrtnim vratima, zemlja i slabo zelenje, što je iz nje tek niknulo.

Hladno travanjsko jutro dočekalo ga neprijatno. Pred njim se pružio voćnjak s grbavim i guravim šljivama, na kojima se uhvatili zeleni lišaji, a iza voćnjaka ravno polje, na kojem se već zelenjela niska pšenica i nova trava, a dolje, u dnu, skutrile se slabe vrbe i jalšovina, među kojima je tekla voda Petrinjčica. Bijeli trak magle ležao je na tom polju mirno i nepomično, čekajući crveno sunce, dok ga ne popije.

Neko tuđe vižle, mokro i čupavo, doklati se bog zna odakle i stane mu se umiljavati mašući repom i gledajući

ga vjernim očima. On zastade pred svojim voćkama, na kojima je propupalo lišće zajedno s rijetkim cvjetovima. Zastade ovdje i zagleda se u ta kržljava drvca, koja su slabim korijenjem sisala iz zemlje hranu, samo da se uzdrže na životu i da ne usahnu. Pričini mu se, kao da osjeća taj napor, što se obavljao ispod zemlje.

I osjeti neku bol, neku nerazumljivu bol, kao da bi bio krivac, što su ta drvca tako slaba i kržljava. Sjeti se sinoćnjih svatova, sjeti se Viktora, Jagice, Jakova, Bare, sjeti se svog noćašnjeg sna, sjeti se onog časa, kad je oslijepio, sjeti se spisa »Jagodišća« i najedamput osjeti, da je najveći siromak na svijetu, da je bjedniji od onog prosjaka, kakvim je noćas bio u snu.

Pseto je još bilo kraj njegovih nogu, još je mahalo repom i još je dizalo oči k njemu. On se sagne i pogladi ga po mokroj, čupavoj dlaki, a ono ga lizne jezikom po ruci i radosno otrči od njega, skačući upropanj po širokom polju i izgubi se ondje negdje u bijelom traku magle. Kao da je čekalo, dok mu gane srce i dok ga navede na taj neznatni pokret ljubavi.

Taj pohod k svojim jabukama i taj domjenak s tuđim psetom ostade zauvijek njegova tajna, koje ne bi nikomu mogao saopćiti, a da se ne trzne baš na dnu duše i da ne osjeti neko strahovito značenje svega toga. Često mu se to vraćalo u pamet, ali nikad da bi o tom komu samo pisnuo.

U Zagrebu su ga već čekala velika iznenađenja. Kad se javio predsjedniku, saopći mu ovaj, da će trebati poći prije u mirovinu, jer im je obojici odzvonjelo.

— O hvala Bogu — izmakne se Franji iskren usklik — pa ja idem rado, jer sam sustao u službi i ne mogu više.

Predsjednik mu saopći, da je svoju molbu za umirovljenje već predložio, pa pozove i njega, neka to isto što prije učini, da je uzmogne još sam otpraviti i predložiti ga za više odlikovanje. Tu se Franji razvedri donekle srce, jer su mu grudi resila tek neznatna odlikovanja. Ipak će biti lijepo da dobije zlatan krst, da svako zna, kako je probavio četrdeset godina u vjernoj i odanoj službi. Četrdeset godina među papirima i spisima!

Spremao se dva, tri dana dok je molbu besprikorno sastavio i vlastoručno je kaligrafski prepisao. Kad ju je donio predsjedniku, saopći mu ovaj tužnu vijest, da je baš danas stiglo njegovo rješenje od službe i da je predsjednikom imenovan Vladimir Janković, mnogo mlađi drug od Franje. Radi toga ne će, na svoju veliku žalost, moći tu molbu za umirovljenje sam otpraviti, nego će to učiniti novi predsjednik, s kojim će se dogovoriti, da ga predloži za visoko odlikovanje, koje mu je sam bio namijenio.

Ovako se Franjo rastao od svog predsjednika, kojemu je za ljubav htio ostati još cijelu godinu dana u službi.

*

Koji dan iza toga preuzeo je Vladimir Janković predsjedništvo i po podvorniku zamolio Franju, da dođe k njemu.

— Presvijetli gospodine — rekao mu je — ovdje sam primio vašu molbu za umirovljenje, no ja vam na svoju žalost moram kazati, da je ne mogu prije otpraviti, dok ne riješite spis vlastelinstva »Jagodišće«. Taj spis leži predugo kod vas, što je uz poznatu revnost vaše presvijetlosti zaista čudan slučaj... Osim toga žao mi je, što vam moram saopćiti, da ne mogu vašu presvijetlost predložiti za ono odlikovanje, koje joj je namijenio moj predšasnik, jer to ne odgovara vašem činovnom stepenu, nego tek za ono, koje vam se po običaju može podijeliti. To sam mislio, da moram otvoreno saopćiti vašoj presvijetlosti, kako kasnije ne bi bilo zamjerke...

Franji se stezalo srce. Za četrdeset godina nije doživio ovakvog poniženja, niti je čuo ovako bolnih riječi. Taj mlađi drug uskraćuje mu otpravak molbe, sili ga, da tegli do kraja, a mjesto nagrade, uzimlje mu još onu posljednju radost, ono visoko odlikovanje, koje bi u službi doživio. Kao da se sve zlo okrenulo protiv njega i da će ga sada, na rastanku dočekati najcrniji dani. Htio je da kaže par riječi, da se opravda zbog spisa »Jagodišće« i da upozori novog predsjednika na svoje godine, htio je, ali nije mogao, jer ga je nešto stegnulo u grlu. Klimao je sporazumno glavom na sve one ljute uvrede, koje su se na nj sipale i polako izišao iz sobe poništen i smrvljen.

Ne preostade mu drugo, nego prihvatiti se posla, pa riješiti taj zaostali spis. Zamolio je polakšicu, da ne treba vršiti drugih potpredsjedničkih poslova, i ta mu je bila podijeljena uz gorku pilulu, da bi njegova presvijetlost morala zadovoljavati svim službovnim dužnostima, dok je god u službi, no s obzirom... itd.

Od tada se zatvorio u svoju sobu i nije nikud izlazio. Jedino mu je veselje bilo, kad su ga pohodili Viktor i Jagica. Jagica se udebljala, tek su joj nešto izblijedila lica i upale oči, kako to biva kod teških žena. No ona je ipak uvijek cvrkutala i pjevuckala, sva sretna i zaljubljena u svog Viktora, koji ju je nosio na rukama.

Uz njih je Franjo nalazio okrepe ojađenom duhu i ugodnog razgovora, koji ga je tješio u nevolji. Svi su se veselili, da će skoro biti taj nesretni spis riješen, pa će starac otići u Hrastovicu i ondje boraviti sretne dane, saditi voćke, raditi u bašći, pecati ribu kraj Kuštrebina mlina. O tim je stvarima on rado govorio i rado slušao.

Tako su prolazili dani tiho, pustinjački. Rijetko se dizao od stola, jedno zato, jer mu je ipak uspjelo, da se u proučavanju spisa sasvim izgubi, ali i zato, što su ga izdavale noge i što je osjećao, da ga u gležnjima žulje cipele. Nije tome podavao veće važnosti, dok jednog dana ne primjeti, da su mu u gležnjima noge otekle. To je bivalo sve gore, pa za nekoliko dana nije mogao ni cipele obući.

— To su cipele za dugački put — pomisli i ražalosti se.

Liječnika pozva tako, da Jagica i Viktor nisu za to saznali i ovaj mu prepiše lijekove, koji su povoljno djelovali, pa su mu otekline za nekoliko dana splahnule. No on je s liječnikom potanko govorio o svojoj bolesti i saznao od njega ono, što je slutio — da su mu dani odbrojeni.

* * *

Viktor i Jagica vratili su se sa sprovoda u njegov stan i onaj kiselasti miris, koji vlada u praznim sobama neženja, popova i udovaca, povećao je njihovu tugu za ocem, kojeg je nestalo između živih.

Jakov, Bara, Kuštreba i Kata otišli su u stan Viktorov, kamo su i mladi kazali doći, pošto urede pokojnikove stvari.

Na stoliću kraj postelje stajale su različite ljekarničke bočice s manje više potrošenim ljekarijama, kojima je pokojni Franjo po liječničkoj odredbi produljivao svoj život. Na pisaćem stolu bila je kutija, a u njoj zlatni krst za zasluge, što ga je pokojnik dobio prigodom svog umirovljenja. Onda je već ležao bolestan, da se već nikad ne digne. Pokopao je u sebi sve nade, da će moći kod svog brata saditi jabuke i da će u blizom saobraćaju s prirodom naći pokoja u posljednjim danima sustalog života. Izradio je osudu u stvari vlastelinstva »Jagodišće«, pa je njegova molba za umirovljenje bila predložena »na nadležno mjesto« i to je umirovljenje doskora stiglo, a s njim i »njegovu činu odgovarajuće« odlikovanje. Mrzovoljast, učmao, bolestan, klonuo, nije nalazio radosti ni u umirovljenju, ni u odlikovanju. Obračunao je sa svojim životom, koji nije imao budućnosti, noge su mu, naravno, otekle, pa je sigurno znao, da mu nije dosuđeno dugo živjeti. Šta će mu mirovina, šta će mu odlikovanje, kad je oboje zadocnilo i stiglo ga u času, gdje je koračio dalje od takvih sitnih radosti. Iščekivao je samo veliku radost, mirnu smrt, koja u grobu sve izmiruje, utišava sve čežnje i ambicije i od čovjeka stvara nepomično mrtvo tijelo, koje se daje okretati lijevo i desno, polagati u mrtvačku škrinju, nositi na groblje i spuštati u grob, gdje će se dovršiti razarajući proces, koji se započeo, dok je još bio u naponu životne snage.

— Siromašni tata! — rekne Viktor Jagici, koja je tiho ronila suze, kako to već čine žene u svakoj prilici, kad se nalaze u dodiru sa smrću.

Viktor je ponio sobom kutiju s odlikovanjem, da je po propisu zakona preda javnom bilježniku. Inače je on bio jedini nasljednik, pa u toj stvari nije moglo doći ni do kakvih neprilika.

Kad su se Jagica i Viktor vratili u svoj stan, naveo je stric Jakov i opet razgovor na njihovu očevinu i ponovio

svoje razloge, ne bi li Viktora nagovorio, da se vrati na rođenu zemlju, da ne prijeđe u tuđe ruke.

— Ne može biti, striče, jer je moj cijeli odgoj drukčiji. Ja sam navikao živjeti u gradu, meni su potrebni pločnici, kavana, kazalište, brojno društvo, razgovori s različitim ljudima, pa me je strah, da bih se na selu dosađivao.

I Jagica se umiješala u razgovor, prihvaćajući dabome Viktorove razloge. Ona je polako postajala Zagrepčankom i to joj se izvanredno sviđalo.

To je ponukalo i Roka, da kaže svoje mišljenje:

— Šuti, ti mala, o stvarima, kojih ne razumiješ, a i inače ne govori puno, dok govore ljudi. I ja sam zato, da mladi ljudi žive po svojoj volji, ali ovdje je drukčiji običaj i drukčija prilika. Evo nas je četvero i nemamo nikog na svijetu do li vas dvoje mladih, koje volimo iznad svega drugog, pa zašto nas baš vi osuđujete, da se od vas dijelimo i da vječito uzdišemo za vama. Moja se Kata živa izjeda, otkad je Jagica otišla iz kuće.

— Ne može biti, nemojte nas žalostiti tim, što nam prigovarate stvari, kojih se ne možemo odreći. Mi trebamo grad, pa ćemo ovdje i dalje živjeti, a zna se, da ćemo se u Hrastovicu svraćati, kadgod bude moguće. Pa nije Hrastovica preko svijeta, moći ćemo tamo i preko nedjelje skočiti — pa šta onda govoriti, da smo rastavljeni?

Tako ostade sve pri starom. Sutra su Hrastovčani otišli kući, a mladi ostali u Zagrebu. Doskora je Jagica došla u krevet i dobila sina. Sa sinom došle brige majčine i očinske, da se to pile uzdrži zdravo i jedro. Jagica je svoje dijete sama dojila, a Viktor je čitao njemačke knjige, kako se novorođenčad uzgajaju i hrane i, čudno, kadgod je Jagica poslušala savjete iz tih štampanih knjiga, njezin se sinčić razbolio, pa je naposljetku zamolila Viktora, da joj ne dijeli nikakovih poduka iz štampanih knjiga, jer će ona već pogoditi, što i kako treba raditi.

Jednog dana primi Viktor pismo, koje ga je sasvim poništilo i uz koje je proplakao kao ljuta godina. Bila je to službena odluka suda, kojom se nasljednici Franje Vuletića pozivaju, da pridonesu i izvorno odlikovanje pokoj-

nikovo, ili da plate svotu od 145 K, jer se ustanovilo, da je povraćeni primjerak imitacija.

— Dakle i preko groba treba da nosiš svoj krst, siromašni oče! Evo ti nagrade za tvoj odani život i neumorni rad u službi! . . .

Gorčina, kojim se napunilo njegovo srce, bila je tolika, da je ridao kao malo dijete, pa je Jagici tek nakon dugog tješenja i milovanja uspjelo, da ga primiri i da mu osuši suze. Te je noći stalno odlučio, da će ostaviti službu i otići na očinsku zemlju, da je obrađuje i brani od tuđina i da iz nje crpe hranu za svoj život i život svoje žene i svog djeteta.

To je i učinio. One jabuke, što ih je zasadio pokojni otac, izrasle su doduše nahero i doskora su se zgrbile, ali on ih je od sveg voća najviše volio i najbrižnije njegovao. Raširile su one daleko svoje grane i nosile obilan plod. Puno puta zagledao se u njih i snivao o onom, koji je rodio njih i njega, i to je snivanje bilo bolno i neutješno.

TRONOGA ŽENA

Njih dvoje ljubilo se na žalovima Vltave i historički Hradčani, Příkopi i Vinohradi bili su svjedoci njihovih cjelova. Jozef Mařik, student univerziteta, i to matematičar, a Andulka, djevojka, šesta kći u matere, dobro češko djevojče s plavom kosom i snatrivim očima. Oboje pusta sirotinja.

Jozef joj reče jednoga dana:

— Šta da se mučimo i prtimo u visinu, kamo ćemo teško dospjeti? Život je zagonetka za ljude, koji ne znaju za integrale: za mene je igračka i ja se igram s njim, a ne on sa mnom.

Ja dezertiram, napuštam profesorske ambicije, a tebe dižem na divni pijedestal tronoge žene, koja će nas voditi svijetom slobodne kao ptice i site kao puhove. En avant! Marchez les bataillons! . . .

Andulka ga nije nikako razumjela, kao ni inače, jer se Jozef bio obikao govoriti u stilu Apokalypse sv. Ivana Evanđeliste. Ona ga je samo gledala svojim snatrivim modrim očima, smiješila mu se, ljubila ga bez granice i koračala za njim vjerno kao sjena.

Jozef je na Marjancima našao rješenje životnoj zagonetki u jednoj artističkoj trupi iluzionista, naročito u tronogoj ženi, koja je velikom snagom privlačila radoznale radnike, građane i dangube. Sklopio je poznanstvo i s »tronogom« i s njezinim mužem, popio s njima koji taj vrč piva, obavijestio se potanko o tajni »tronoge«, saznao za trgovačku firmu u Hamburgu, koja prodaje stolce, bez kojih se ne može postići iluzija žene s tri noge i sa svim matematičarskim oprezima stvorio plan za svoj budući život, koji će provoditi kao zaštitnik, impresario i muž

svoje Andulke. Stvorio je osnovu, kako će se osloboditi sporih studija na univerzitetu, a još sporijeg napretka u profesorskoj službi, kako će skokom iz urednog, uvaženog ali i gladnog središta inteligentnog proletarijata u prezrenu i poniženu sajamsku bohemu, za vazda učiniti kraj dosadnom natezanju o korici hljeba i o tračak slobode.

Osamnaest je mjeseci radio kao crv preterećujući se danju instrukcijama, prepisujući noću rukopise, ustezao si od usta topli zalogaj, nije zalazio nikud, gdje se troše novci. A tako i Andulka: izbola si prste šivanjem, a oko modrih se očiju zaprela mrežica sitnih nabora od slabog svijetla i predugog zurenja u tamno švelo. Trebalo je uštedjeti mnogo novaca, da se kupi onaj stolac iz Hamburga i da se pribave sajna sametska modra i crvena sukna, od kojih se prave kostimi za sajamske artiste. Osamnaest mjeseci je trajala ta borba. Jozef se matematikom bavio samo kod instrukcija, a inače na Marjancima učio vještine pelivana i skokove akrobata.

Na kraju svega tog oskudijevanja i iznadljudskih napora stvorilo se sve što je trebalo: magični stolac, čarobni kostim, šator, pelivanska vještina, znanje policijskih propisa, stalna i odlučna volja živjeti bohemskim životom — jednom riječju sve, što je potrebno za sretan uspjeh sajamskih artista — iluzionista. Pošli su tako svijetom, da vesele i zadivljuju hiljade. Kudgod su došli: u pokrajinske gradiće ili sela, bili su najznamenitiji stanovnici tih mjesta. Ni veliki sudac, ni policajni komesar, ni apotekar, ni kotarski pisar nisu tih dana mamili pogleda mladih djevojaka i momaka, kao njih dvoje: ona »tronoga«, a on sve ostalo.

Posao se izvrsno isplaćivao. Zarađivali su mnogo više, nego što su trebali, a živjeli su gospodski, kao ljudi, a ne kao studenti. Već nakon godine dana mogli su si kupiti ona velika komedijaška kola i par konja, a to je bilo prijeko potrebito, jer je Andulka bila jako debela i imala skoro da legne u krevet. Zašto da se to dogodi u tuđoj kući, u kakovoj birtiji, gdje bi ih birtaš radi tog radosnog obiteljskog događaja mogao grubo ispsovati.

zašto da se ne dogodi u njihovoj kući, u njihovim kolima, po kojima su slobodni kao gospodari svijeta.

Tako dakle putuju Jozef i Andulka po lijepom božjem svijetu, ovjenčavaju se dan na dan umjetničkom slavom, razveseljuju i zadivljuju hiljade, ne čine nikomu zla, a sami su posve zadovoljni.

Putujući već dugo, jednog lijepog dana osvanu u slavnoj zemlji Hrvatskoj. Jozef znade policijske propise, pa traži odmah advokata, plaća mu predujam i eto, gdje se pišu biljegovane molbenice i gdje stižu vladine rješidbe, da se umjetnicima — iluziotima dozvoljavaju u cijelom području kraljevine Hrvatske i Slavonije javne umjetničke iluzionističke predstave uz dobitak toga i toga postotka brutto prihoda u korist kazališne zaklade. Oboružani tom dragocjenom ispravom produžuju svoj umjetnički rad, razveseljuju i zadivljuju hiljade sve u najvećem redu i miru božjem — sve dok ih sreća ne nanese u jedno mjesto sa sjedištem kotarske oblasti, koje ćemo u neprilici zvati Veliko Selo.

Tu ih je zadesila možda najveća nesreća u njihovu životu, tu se odigrala tragedija njihova bohemstva, tu je Jozef uvidio, da je svijet i za nj zagonetka i da se svijet igra s njim, a ne on sa svijetom. Kolikogod je ta zgoda bila po njih sudbonosna, ipak nas Jozef i čarobna Andulka ne mogu toliko zanimati, koliko to baš Veliko Selo, to sjedište kr. kot. oblasti, i ljudi, osobito viđeniji i ugledniji, kao: kotarski predstojnik, žandarski postajevodnik, sudbeni pristav i drugi članovi inteligencije, uopće ljudi, koji u Velikom Selu obrazuju javno mišljenje.

Kotarski je predstojnik Janko pl. Kotlarić svakako prvo lice u kotaru. To mu ne daju ni njegova pamet, ni razbor, nego zakon, dijetenklasa i vlast, koju zlorabi, kadgod ustreba i ne ustreba. Po dobrom odgoju hrvatskih kotarskih predstojnika njegova je glavna dužnost, da uvijek i u svakoj prilici bude zadovoljan veliki župan, ili što je važnije i realnije, podžupan. U podžupanovim je rukama vlast u županiji, ako je on zadovoljan, ili ako barem ne prigovara — onda je lako i za visoku vladu, pa i za samog preuzvišenog gospodina bana. Nije doduše

sigurno, da u stisci ne će podžupan baciti svu krivnju na kot. predstojnika, (no pa i tu ćemo mu uslugu rado pridonijeti, jer će u drugoj prilici lakše »zažmiriti«), ali osnovno je načelo dobroga šefa kotarske oblasti, da podžupana zadovolji, da mu se po mogućnosti ulaska, da ga sluša kao slijepi rob, da mu bude pokoran »perinde ac cadaver«. To se sve tiče, naravski, starog režima, khuenovskoga; sad u novom režimu, trebat će se tek odrediti, koga će se morati ovom jezuitskom pokornosti zadovoljavati. Opravdana je bojazan, da prirodni zakon ustrajnosti ne zatajuje ni oblasti socijalnih pojava. I t. d. Već je dosta ovog uvodnog članka!

Kad smo ovako neprijeporno determinirali glavnu zadaću kotarskih predstojnika, nije potrebito, da se osvrćemo na nuzgrednije i manje važne zadaće, kao što je n. pr. vođenje uprave u kotaru. To si može svaki predstojnik udesiti kako hoće. Ima o tom poslu doduše milijon zakona i pola milijarde naredaba, ali posve je nepotrebno, da ih kotarski predstojnici poznadu, a još nepotrebnije, da ih vrše. Glavno je, da poznadu slavni »Prügel-Patent«: tu su propisi, prema kojima možeš najmirnijem i najpoštenijem građaninu — osobito ako je tako glup, pa glasuje za opoziciju — sjesti za vrat kao vampir, pa mu sisati krv, oduzeti mu slobodu kretanja, govora a i disanja, strpati ga u buvaru kadgod hoćeš, poremetiti mu domaći mir, okrenuti za nj tumbe cijeli svijet, dokazati mu, da je crno bijelo i da je muško žensko. Nijedna država nije smislila tako sjajnog zakona: malen je i sitan, tek dva, tri paragrafčića, ali jak je kao božji grom i težak kao mlinski kamen. Šta je englezki »Habeas corpus«, prema austrijskom »Prügel-Patentu«? Mušica, prašina, vjetar.

Taj »Prügel-Patent« ne tiče se samo ljudi, nego i životinja. Sam Janko pl. Kotlarić odsudio je jedamput jednog seljaka na odštetu općini, jer da su njegove guske pozobale pijesak, kojim je bio nasut trotoar. I ta je osuda tako »slijedila«, bila tako jasna, prirodna i nužna, da joj se moglo prigovoriti samo s prirodoslovnog gledišta, da guske ne običavaju kljukati svojih voljača pijeskom. No ta nuzgredna prirodoslovna hipoteza bila je oborena iskazom općinskog načelnika, koji je tvrdio, da guske doista zoblju i pijesak. Kotarski predstojnik sudi na temelju ličnog uvjerenja, on se odlučio za iskaz načelnikov, da se guske hrane pijeskom i osuda je u tren oka bila stvorena. Hvala i dika budi dragom Bogu i nesravnjivom »Prügel-Patentu«!

Kad su Andulka i Jozef priredili u Velikom Selu prvu predstavu, sjatilo se muško i žensko, mladež i odrasli, paori i gospoda, da vide to čudo od žene s tri noge i njih dvoje se i ovdje ovjenčalo istom onom slavom, koja ih je dočekivala i u drugim gradovima i selima.

Ali sad počinje tragedija. Incipit lamentatio Jeremiae prophetae!

Na predstavu se naime uputio i Rade Manojlović, oružnički narednik i postajevodnik. Crna brčina, silne obrve, oči kao munja, kokošja pamet i žandarska energija. Izglancao se čovjek, pokrio glavu pernatim klobukom i eto ga u Jozefovu šatoru. Gleda čovjek »tronogu«, gleda je i divi se: eto živa živcata žena, a ima zbilja tri noge. Za njega, vlast, nije dosta, da gleda to čudo iz daleka, on će da to vidi iz bliza, pa pozove Jozefa, da mu potanko pokaže Andulku i njezine tri noge.

Jozef, čovjek sa poznavanjem policajnih propisa, popusti nakon nekog sustezanja, te iza predstave povede Radu Manojlovića na pozornicu, izvuče Andulku iz Hamburškog stolca i htjede oružniku rastumačiti mekanizam tog skupocjenog aparata, koji stvara iluziju žene s tri noge. Čim je Rade ugledao Andulku samo s dvije noge, sune mu glavom izvjesni paragraf kaznenog zakona (u Hrvatskoj poznadu kazneni zakon suci, državni odvjetnici, advokati i žandari, kako koji, dok ga kotarski predstojnici ne znadu), on se osjetio prevaren i oštećen, razabere, da su prevareni i oštećeni svi oni seljaci, ljudi i žene, koji su se poput njega divili tom čudu žene s tri noge, i nadalje, da je nastupio čas, gdje mora istupiti kao zvanična osoba, kojoj je povjerena zaštita lične i imovinske sigurnosti u Velikom Selu.

— Tako dakle, ti komedijaška varalice!? Ti se usuđuješ ovdje, javno u Velikom Selu, služiti »himbenim

predstavljanjem i činjenjem, kojim se ljudi zavađaju u bludnju i tim trpe štetu u svom vlasništvu!« Misliš, ako su drugi tako ludi, pa se dadu varati i izmamljivati svoje novce, da smo i mi u Velikom Selu takvi. Odmah se spremaj, da te vodim u aps.

Andulka brizne u plač, jecanje i jauk, Jozef se stane Radi najprije moliti, zaklinjati ga, da mu ženu ostavi u miru, a onda i pravdati se s njime, što je u Radi samo poticalo njegovu zvaničnu gorljivost i kad se Andulka nikako nije mogla odlučiti, da odloži svoj prekrasni, modri kostim sa srebrnim đinđunhama, zgrabi je oštro, žandarski, onako lijepu i sjajnu i hajde s njom u općinu, da je strpa u aps. Taj plač, vika i galama okupili oko šatora cijelo selo i kad je Rade izveo Andulku na njezine dvije noge, stali se seljaci smijati i lupati se u prsa, što su bili tako ludi, da su mogli vjerovati, da zbilja ima žena s tri noge. Svi su bili uz žandara i odobravali njegovo zauzimanje, da kojekakve varalice ne izrabljuju ljude. Cijela se povorka krene put općine, da vide, kako će Andulka biti strpana u buvaru.

Kad je Rade predveo Andulku bilježniku Janku Miliću i zahtijevao od njega, da je zatvori, bilježnik prasne u smijeh:

— Ma, brate Rade, jesi li ti lud? Kako ću je zatvoriti, kad nije ništa kriva? To su komedijaši, koji prikazuju svoje komedije — toga ima na cijelom svijetu, pa sigurno imadu dozvolu za prikazivanje.

— Nemoj ti mene učiti, Janko! Komedije se smiju prikazivati, ali ne smije se neuki svijet zavaravati. Ja znam, što kaže zakon: »Ko himbenim predstavljanjem i činjenjem zavede koga u bludnju«... to ja bolje znam, nego ti, pa zato izvoli ovu varalicu zatvoriti, a drugo je moja briga i odgovornost...

— Dragi Rade, ja na tu ludoriju ne mogu pristati i ja za ovu ženu ne otvaram općinskih uza.

— Kako? Ti držiš s ovom varalicom protiv mene? Pazi što radiš!

— Pusti me na miru s tom budalaštinom — rasrdi se Milić.

— Dobro, gospodine bilježniče, vi bacate klipove pod noge kraljevskom oružništvu, ja ću vam pokazati, tko je od nas dvojice pametniji i jači — uozbilji se uvrijeđeni Rade, povede sa sobom prekrasnu Andulku i Jozefa i hajd s njima (a za njima cijelo selo) u kotarsku oblast.

Kotarski predstojnik Janko pl. Kotlarić nije po običaju popodne dolazio u ured, nego je sa doktorom i sa sudbenim pristavom igrao taroka. Stanovao je u erarskom stanu, u istoj kući, gdje je bio ured. Neko je od njih opazio onu procesiju s Radom, Andulkom i Jozefom na čelu i Kotlarić se poplašio, da to nije buna, pa odmah skoči i potrči niz basamake, da vidi i čuje, šta je.

Rade mu ukratko saopći, o čemu se radi i Kotlarić pusti njega, Andulku i Jozefa u ured, a svjetina ostane na ulici. Ovdje je kotarski predstojnik saslušao kao lud potanku prijavu Radinu, nesamo o »tronogoj« i o načinu, kako je ta prevara raskrinkana, nego i o nepojmljivom, protuzakonitom, a donekle i buntovnom držanju bilježnikovu, koje bi trebalo, u interesu ugleda i autoriteta lica, kojima je povjerena skrb o ličnoj i imovinskoj sigurnosti žiteljstva, doličnо pedepsati.

Kotlariću je — kao i drugim seljacima — odmah bilo jasno, da se ovdje doista radi o »himbenom predstavljanju i činjenju, kojim se ljudi zavode u bludnju«, nadalje mu je bilo jasno, da je oružnik Rade — oružnik Rade, a Andulka sajamska komedijašica, isto što i ciganka, to jest čeljade, za koje nitko ne mari, i koje velemožnom gospodinu podžupanu ne može ništa da dojavi, dok bi oružnik Rade mogao dojaviti, pa još k tome službenim putem preko oružničkog zapovjedništva. Jasno mu je bilo, da mora uredovati tako, da bude ugled kr. oružništva zaštićen. Radovao se, što će moći postupati protiv bilježnika Milića, kojega nije trpio, jer je Milić bio pametan čovjek.

Sad se dakle cijela procesija opet vrati u općinu. Pridružili su joj se i doktor i sudbeni pristav Matijević, koji su, saznavši o čemu se radi, htjeli da crknu od smijeha, no nije im bilo krivo, da se njihov partner u taroku još jedamput besmrtno ošvanji, kao s onom osudom protiv gusaka, koje su pozobale općinski trotoar.

— Zašto niste zatvorili ovu varalicu? — oštro zapita Kotlarić bilježnika Milića.

Pa, jer nema razloga — mirno mu ovaj uzvrati.

— Kako nema razloga? Jeste li vi oblast, koja ima o tom prosuđivati? Ja vam nalažem, da ovu varalicu odmah stavite u zatvor!

— Poglaviti gospodine, ja toga učiniti ne ću bez pismenog naloga — smrkne se Milić, kojemu je stvar bila prebudalasta.

— Kako!? Vi ne ćete? Vi ne ćete? Vi ne slušate naloga pretpostavljene oblasti? — stade Kotlarić igrati po općinskom uredu kao munjen.

— Ne ću bez pismenog naloga — ponovi Milić.

— Dobro je! Evo, svi ste svjedoci, da je bilježnik kazao, da ne će poslušati moga naloga... Evo, sad vas imam, sad znam, što ću raditi. Ja vas suspendiram! — vikne mu kao u pozorištu.

— Ne primam do znanja bez pismene odredbe — mirno ga dočeka Milić, u komu je sve kipjelo.

— Ja ću vam pokazati, ja ću vam pokazati: sad ste frigani! — dovikne mu Kotlarić izvan sebe i skoči iz općinskog ureda, vukući za sobom prekrasnu Andulku i Jozefa, koji je sve to pratio sad već posve mirno.

Oružnik Rade pristupi Kotlariću, pa tiho rekne, da treba Andulku zatvoriti u sudbeni zatvor, jer sud mora svakoga primiti u zatvor, koga oružnici dotjeraju i pridržati ga tako dugo, dok stigne prijava. U svim tim sudbenim stvarima bila je Radina riječ za nevježu Kotlarića zakon, te on procesiju povede do suda i lično preda prekrasnu Andulku sudskom podvorniku i uza nadziratelju Andriji, starom šaliivdžiji, koji se grohotom smijao čudnovatoj odeždi Andulkinoj.

Kad se stao približavati čas, da se nad Andulkom sklope vrata od tamnice, udari ona opet u plač i lelek. Andrija se nije dao s tim zbuniti, on ju je potapšao po golim ramenima pa joj je dobroćudno kazao:

— Ne bojte se ništa, bilo je ovdje puno većih lopova i varalica, nego što ste vi, pa su odavle izašli posve zdravi i čitavi.

Jozefa je tom prilikom ostavio matematički mir; teško mu je bilo zbog prekrasne Andulke. No i u toj se nevolji našla jedna sreća. Jozefu je naime bilo ugodno, što je »kompetencija« nad njegovom ženom prešla na čovjeka iz naroda, kakav je bio Andrija, s kojim se dalo razgovarati. On mu je turio u šaku peticu i dobio dopuštenje, da smije sa ženom razgovarati do mile volje, da joj smije donijeti tople haljine i toplu večeru i vina, — uopće, da se smije za nju brinuti, kako se brinu dobri muževi za svoje žene. I tako je Jozef, koji je negda radio s diferencijalima, osjetio neku polakšicu samo zato, što mu je žena došla u vlast čovjeka bar donekle dobrog i barem po prirođenom veselju pametnog. A to je sigurno i drago čitateljima ove krvave šale, jer se crna sudbina prekrasne Andulke svakog mora najpotresnije dojmiti. »Tamnica je kuća neobična« za svakoga, koji u nju ulazi, a čudnovato je, da su samo državni odvjetnici, suci, kotarski predstojnici i žandari prema njoj posve indiferentni, i što s najvećom lakoćom trpaju u nju ljude, koji tamo spadaju i ne spadaju. Ovi ljudi raspolažu s tamnicom, a sami nisu bili nigda zatvoreni. Trebalo bi odrediti, da se nijedna od tih službi ne može postići, dok njihovi kandidati ne proborave u tamnici bar četrnaest dana, kako bi im očivjesno bilo, što rade, kad ljude zatvaraju u tamnice.

Jasna je stvar, da sam ovom pripovijetkom dirnuo u osinje gnijezdo, da su se ose razletjele i da u svom bezbroju zuje oko gnijezda. Premda je svaka od njih individualitet, jer svaka ima svoj žalac, ne možemo voditi računa o svakoj pojedinoj osi, jer joj ne možemo da slijedimo lijeta u roju, nego je taj roj za nas jelinica i jedinstveno biće, pa bježimo i skrivamo se pred rojem, a ne pred pojedinim osama.

To je razlog, zašto načetu pripovijetku ovdje prekidam, jer kad bih htio sve ispripovijedati, što se dogodilo u povodu te »tronoge žene«, izašao bi roman debeo bar kao »Monte Kristo« od Aleksandra Dumasa, blažene

uspomene. Već su dosada iskrsla tolika lica zapletena u tu kriminalnu aferu, a svaka bi nova zgoda dovela na površinu dva, tri nova lica, i taj bi se osinji roj toliko umnožio, da pojedinih lica nitko ne bi mogao slijediti.

Tako bi n. pr. sad trebalo prikazati sudbenog pristava Matijevića i njegovu duševnu borbu, bi li, ne bi li pustio iz zatvora prekrasnu Andulku, kad je sutradan ujutro imao o tome da stvori odluku. Mi smo ga ostavili, kako zajedno s doktorom hoće da crkne od smijeha zbog gluposti Kotlarićeve, što u »umjetnosti« sajamske komedijašice nalazi kriterij zločina prevare, no on je htio da crkne od smijeha samo tako dugo, dok je odgovornost za zvanično djelovanje nosio njegov partner u taroku. Čim je i on lično bio povučen u aferu, čim je kao sudbeni činovnik imao prosuditi, radi li se ovdje doista o prevari, i treba li prekrasnu Andulku zadržati u zatvoru, ili je pustiti na slobodu, nestalo je njegova smijeha i on se jako uozbiljio i upeo svu svoju pamet, da točno prosudi, je li Andulkina umjetnost »himbeno predstavljanje i činjenje, kojim se zavađa u bludnju«.

Trebalo bi govoriti i o doktoru, koji je naišao k sudu i Matijeviću kazao:

— To je sve glupost! — pa ga tim sklonuo, da je prekrasnu Andulku pustio iz zatvora, no doskora se zbog toga pokajao, jer ga je Kotlarić natjerao u strah prijetnjom, da će ga prijaviti, što ovako nesmotreno pušta iz zatvora skitnice, do kojih ruka pravde dolazi tako teško. Matijević je zbog toga kasnije navalio na doktora i posvadio se s njime i okrivio ga, da će zbog njega doći u disciplinarnu istragu, pa biti premješten, preteriran i šta ti ja znam. Tu je došlo do veoma oštrih izraza, jedan drugomu su dobacivali štreberstvo, kukavštinu, lopovštine, laži, te jedan protiv drugog podnijeli sudbene prijave.

Onda bi trebalo govoriti o presvijetlom gospodinu vladinom šefu pravosuđa nekakovu Švabi, i fosilnom čovjeku, koji je pravosuđem vladao tako, da nikomu nije ništa učinio po volji i suce trpao u disciplinarne istrage s najvećim zadovoljstvom, pa tako i Matijevića zbog doktorove prijave.

Iza toga bi trebalo prikazati disciplinarnu istragu protiv bilježnika Milića, što nije htio poslušati naloga kotarskog predstojnika Kotlarića.

Zanimljivo bi bilo pripovijedati, kako je Matijević protiv prekrasne Andulke ipak proveo istragu radi zločinstva prevare, tko je sve bio preslušan, šta je tko iskazao i kako je to postao posve seriozan sudbeni spis sa registrarnom oznakom I/48—12.

Ovo je tek jedan dio svega onoga, što bi trebalo pripovijedati, pa je zato svakomu jasno, da ova pripovijetka ne bi nikad bila gotova, kako se i inače ništa ne svršava, štogod zapne u šake naše hrvatske birokracije.

Zbog svega toga tvrdo se ufam, da će mi čitatelji odobriti odluku, što sam na prečac prekinuo pripovijedanje, koje bi i onako bilo nemoguće dogotoviti, s tim više, što su mogli već iz dosad saopćenog crpiti uvjerenje, da je Hrvatima birokratski duh veći neprijatelj od Talijana.

A od svega je najžalosnije to, što će sijaset ljudi dići na mene kuku i motiku, što sam ovo napisao, što će me zvati klevetnikom i lašcem, koji bezočno vrijeđa njihovu »stalešku čast«.

A jadnici ne slute, kako bi mi srce drhtalo od radosti, kad bi pripovijest o »tronogoj ženi« bila izmišljena.

Ali nije. Nije.

ROMANCA IZ JURJEVSKE ULICE.

Ljudi žive kojekako. Svaki dan ponovi se na kugli zemaljskoj milijarde puta pitanje:

— Kako vam je?

A isto se toliko puta odgovara:

— Tako, tako... Nikako...

Sva ta pitanja i odgovori dabome da ništa ne vrijede, jer baš ništa ne kažu, a jedno je stalno, i to svatko zna, da većina ljudî žive siromaški.

Ali i ta riječ nema svoje posve stalno značenje. Većina ljudi misle, da je siromašan onaj, koji nema novaca, ali pametniji ljudi znaju, da su novci u životu samo nužno zlo, pa da i najbogatiji ljudi žive ipak siromaški. Ali kako je, na žalost, istina, da većina ljudi nemaju toliko novaca, da bi mogli mirno živjeti, oni misle, da je njihov život zbog toga siromašan, i tako se u ljudskom rodu uvriježilo uvjerenje, da siromaški živi onaj čovjek, koji nema novaca.

To je uvjerenje imao i mladi Tutanj. Sasma nepotrebno, sasma nerazložno. Osim neugodne činjenice, da uistinu nije imao novaca, taj je mladić bio bogat kao rijetko koji čovjek na svijetu.

On je imao jedno divno svojstvo, za koje su mu njegova mati i sestra Jelica govorili, da je pogreška: on se je navijek smijao i pjevao.

Njegova je mati rado pripovijedala anegdotu o njegovu rođenju, kojom se je on ponosio, te o njoj puno puta razmišljao, kao da bi bila simbol njegova života.

Pripovijedala je majčica:

— Kad se ovaj moj nevaljanac rodio, on nije zadrečao kao druga djeca, nego se nasmijao.

Premda djeca dugo trebaju dok se nauče smijati, mladi Tutanj se je već u pelenama smijao svakakvim stvarima, što se moraju s takvom malenom čeljadi izvršavati, i koje su obično povodom njihovih literalno najglasnijih protesta.

A i pjevati ne nauče djeca tako brzo. Mnoga dapače nikada. Ima zbilja čudnovatih ljudi, koji silaze u grob sijedih vlasi i ovjenčani visokim službama i dostojanstvima, a da nisu u svom životu nikad zapjevali. Brrrr... kakvi su to ljudi — kô onaj ljudožder, što je pojeo svojih sedam kćeri.

I ovo je bogatstvo mladi Tutanj sebi doskora pribavio.

Pripovijedala je majčica:

— On sve gleda meni u oči, pa mi se smije, a ja ga nosam po sobi i njišem ga na rukama pa mu pjevam: »haji haji, ti moj razbojniče«. Ali on ne će da spava, nego ga čujem, kako i on pjevucka: »haji, haji!«

Svaki će pametan čovjek razabrati, da je mladi Tutanj još kao dijete postao tako silno bogat, da ne bi trebao željeti većeg bogatstva. Smijeh i pjevanje, to vrijedi puno više, nego dionice Prve hrvatske štedionice. Doduše i te dionice vrijede — ali ne puno: svaka tek 300 K na godinu. A godina je dugačka i dok dočekaš taj veseli časak, šta se možeš napatiti i tuge i čemera i dosade i kojekakvih historija — a svega toga nema, ako u svom srcu nosiš smijeh i pjevanje.

A i poslije, kad je mladi Tutanj porastao, njegova se kovrčasta kosa nije rasplela, niti mu je u oku oslabio plamen, koji je srce rođene mu matere još u kolijevci okovao upravo ljubavnim njegama. Bože moj, što je ta mati svog sina voljela! Ta pojela bi ga, tako ga je htjela imati samo za se.

To je bio takav dječak, da ga ona nije trebala psovati ili upućivati, kako treba što da učini. A ni ona nije bila od te fele ljudî, koji misle, da djeci treba baš sve kazivati i popravljati ih i onda, kad što sasvim dobro učine. Ona se udala mlada kao kaplja rose, a vesela kao ptica u polju za čovjeka dvadeset godina starijeg od sebe, koji je za dvije godine, ostavivši joj spomen u obliku dvoje dječice i jedne neznatne mirovine, otišao Bogu na istinu. Ono

ptičje sačuvalo se u njezinoj duši i gle, magičnom snagom svoje ćudi i prirode, prenijela je ona to na svoju djecu, ali više na Vlatka, nego li na Jelicu.

Možda baš zato, što se Vlatkov život instinktivno razvijao, nije bilo na njemu što da se popravlja. Baš tako, kao da bi se tko dao na posao da usavrši slavujevo pjevanje ili sokolov lijet.

Kad je mladi Tutanj svršio nekoliko razreda gimnazije, kad je već imao široka pleća i silne mišice otvrdjele u gombalačkoj dvorani i kad mu je nad usnama stao probijati crni brčić, zapita ga mati više u šali, nego ozbiljno:

— Ti si samo za mene princ, a to nije baš unosna služba, kaži mi, što ti zapravo kaniš biti na svijetu.

— Ja bih najvolio biti ljudožder — onda bih pojeo baruna Rotschilda, pa bi mojoj majčici sagradio dvorac usred šume, oženio bih se s kakvom nimfom, ili da ostanem nacijonalan, vilom i s njom bih svojoj majčici rađao unučad i lovio srne i jelene.

— Ti si pokvaren dječak, kad već sad govoriš o unučadi...

— Matuška, za deset godina će to tebi ipak biti najveća radost!... Ali, što sam ti ono htio kazati: Kako ljudožderi nisu dandanas osobito uvaženi, ja sam nakanio postati operni pjevač... Do, re, mi, fa, sol, la, si, do! — zapjeva on hrabro.

— Iz toga ne će ništa biti, moj junače. To stoji novaca, a mi toga nemamo.

— Ah, šta za novce... pametan čovjek može na ovoj zemlji naći novaca, kolikogod hoće...

— A da li ti s tim misliš kazati, da si ti taj pametan čovjek?...

— Dabome!

— Pa ded mi uzajmi jednu krunu.

— Eh, mudrosti, sada... sad ja nemam novaca, jer ih nisam ni tražio.

— Pa hajde potraži ih!

— Dobro — evo me za čas — ja znam, da ću krunu naći.

I premda mu se je mati rugala i smijala, on uzme šešir i iziđe napolje. Nije prošlo četvrt sata, vrati se on kući i ne govoreći riječi baci krunu na stol.

— Odakle ti to?

— Pa našao sam.

— Gdje?

— Na cesti, jer sam tražio. Na cesti ima svega, pa tko umije tražiti, sve ondje nađe.

— Ti si budala, ali si sretan — zagrli ga mati i poljubi. — Sad da mi kažeš, da ćeš postati kralj, ja bih vjerovala.

— Pa ja ću i biti kralj — na pozornici... Ali slušaj moje osnove: Ja ću lijepo svršiti gimnaziju, a onda ću početi učiti pjevanje, a bude li mi trebalo novaca, ja ću se bogato oženiti.

— Ha, ha, ha! — prasne mati u smijeh — baš će se tko otimati za svršenoga gimnazijalca!...

— Ne smij se, matuška, jer ja ću ovaj čas izići na ulicu i donijeti bogatu ženu.

— Ne, nemoj za Boga, vjerujem ti sve, što kažeš...

U toj svojoj misli svršio je mladi Tutanj gimnaziju i kad je počeo učiti pjevanje, svi su odmah vidjeli, da će to jedamput biti znameniti pjevač. No svaki, koji je s njim govorio, svjetovao mu je, da pođe u Beč i da svrši visoku pjevačku školu. Ti savjeti su bili dosta suvišni, jer je mladi Tutanj već iz prvoga početka pomišljao na to, a znao je još i to, da se ta škola ne da ni polaziti, ni svršiti bez novaca.

Stoga, kad je već došlo do gusta i kad mu je njegov instinktivni glas govorio: Sad je posljednji čas — odlučio se on privesti u život svoju prvobitnu namisao.

Na jednom plesu zamoli on prijatelja:

— Pokaži mi bogate partije.

I dok mu je prijatelj pokazivao mlade ljepotice i upućivao ga, kako je koja kotirana na burzi neženjâ, motrio ih je on pomno i tražio, ne bi li se uz dobar miraz našla i lijepa žena. Kod jedne od njih zamolio je prijatelja, da mu ponovi informacije:

— Ime joj je Alice, govori i engleski, otac paralitičar, mati bivša židovka, preko 100.000.

Alice je baš prolazila ispred njih ispod ruke s jednim vrlo elegantnim ritmajstorom, a svoje je velike oči oborila na ulašteni patos, kao da traži po njemu cvijeće.

— To je ona — rekne u sebi i kod prve prilike dade joj se predstaviti te se prilijepi uz nju kao čičak.

Ona je bila nešto gojazna, crnokosa i bjeloputna, što je sve imala od matere. Ružičasta oprava bila je ukusna i jednostavno skrojena, tek je sklad kvarila golema vrpca, koju je uzela po majčinom savjetu.

Isprva joj je pripovijedao svakakvih šaljivih stvari, ali vrlo brzo udario je juriš na njezino srce oblagujući je, da je već dugo poznaje i da samo za njom čezne. Kak je Alice te laži stala primati pod dobar novac, nategnu on erotične žice, stade joj šaptati o njezinom vratu, u koji bi radije zagristi nego u Evinu jabuku, stade joj hvatati pogled i zagledavati joj se značajno u oči, stade joj stiskati mekane prstiće, a kod plesa hvatati je tjesnije, ta eto, stade igrati komediju ljubavnika. Orijentalna njezina krv brzo se upali i nedužno to djevojče stade hleptjeti za tim garavim vragom s kovrčastom kosom.

— Gdje ćemo se sutra vidjeti? — šaptne joj prije rastanka.

— U Ilici — ali ja ne smijem ići bez mame.

Sutra ju je vidio, a kako je bilo maglovito, obukla je djevojka svoju najstariju opravu. Ta joj je oprava očito bila preuska, sukno je doduše bilo fino i nekad joj je morala divno pristajati, ali sad se ona udebljala, pa ju je ta oprava stezala.

On zapita, zar je moda nositi takve oprave, a mjesto nje odgovori mu njezina mati njemački:

— Nije to moda, nego štedljivost. Moja Alica je naučena štedjeti, ja sam je naučila — ali sad je oprava već tako stara, da ćemo je prodati.

— Šta se mogu stare oprave prodati? — zapita on bezazleno.

— Sve stare stvari se mogu prodati i samo raspikuće ih bacaju ili poklanjaju... Vidite, ta oprava nije više za Alicu, a siromašnoj kojoj djevojci učinit će za male novce veliko veselje.

— Ali još veće bi veselje bilo, kad siromašna djevojka ne bi trebala nikakovih novaca plaćati...

— Herr Dudanj, Herr Dudanj, Sie sind ein Verschwender — prigovori mu u šali Alicina mati.

I drugi dan je bio s Alicom, te mu je ona sa žalošću saopćila, da se sad ne će skoro vidjeti, jer odilazi u Beč, budući da se započinje Wagnerov ciklus, a njezina majka nalazi otmjenim, da svake godine čuje bar jedamput Wagnerov ciklus.

Kod rastanka stisne joj on potajno ruku, koju mu je ona rado prepustila, kao zalog da će ostati jedno drugom vjerni.

— — — — — — —

Prošlo je već i nekoliko tjedana, kad se mladi Tutanj, šećući se Jelačićevim trgom, najedamput zaustavi i oštro pogleda prema Dugoj ulici.

— Gle, dobre sreće iznenada! — klikne u sebi — Alice, sama — hajde da je vidim iz bliza.

Dugom ulicom stala se uspinjati djevojka obla i punahna, a u istoj opravi, što ju je nedavno imala, kad je ono bilo maglovito. Gledajući je, kako brza uz brijeg, on je razmišljao:

— Upravo se poljepšala... Što su čudne te mlade ženske, danas su ovakve, sutra onakve, nepostojane i izvana i iznutra. Tek one, koje su potpuno ružne, ostaju to uvijek...

Kad joj je došao na domak, tiho ju zovne glasom, u kojemu je titralo veselje i čežnja.

— Alice...

Ona se okrene ali ako joj je i bila nalik stasom, inače nije imala na sebi ništa, što bi ga spominjalo Alice.

— Ja se ne zovem Alice...

— Šteta... pardon... vi ste joj sasma slični... Tutanj...

Veronika (nerazumljivo prezime) — izvolite li možda štogod...

— Ha, ha, ha — nasmije se mladi Tutanj — jako je smiješna ta stvar... Ja sam mislio, da ste Alice, a vi to niste... ali znate šta, ako dopustite, ja sam baš pošao

istim putem, pa ako hoćete, idemo jedno pored drugoga... Ja veoma ljubim ljude — meni je dosadno, kad sam sâm.

— I meni, gospodine — možemo ići zajedno. A koja je to Alice, kojoj imam da zahvalim ugodno društvo...

— Alice X., djevojka otmjenih svojstava, kao što su: dobar miraz, muzikalna majka... molim vas, oni putuju svake godine u Beč, da čuju Wagnerov ciklus... Vi ste joj jako slični...

— Nisam ništa, — prekine ga ona živahno.

— Ali jeste, kad vam velim...

— Nisam — ja nemam tih otmjenih svojstava...

— Ali ipak imate nešto od nje — tu opravu...

— Ta vi ste čarobnjak — odakle vi to znate?... Ne odajte me nikomu, to je doista jedna stara oprava. Ja sam siromašna, a ipak bih se htjela lijepo odijevati, pa se pomažem time, što kupujem stare oprave bogatih djevojaka...

— A šta ste vi, ako smijem pitati: učiteljica, poštarica, novinarka, komptoaristkinja, feministkinja, sufragetkinja, anarkist?...

— Ništa... djevojka...

— Pa i to je mnogo na svijetu.

— Čini se, da o svijetu niste baš preveć upućeni — to je toliko kao ništa, dok se ne nađe pravi drug...

— Pa evo mene...

— Vi ste još malodobni, ne bih se mogla poslužiti...

— Imam već dvadeset godina i puno sreće kod ženâ ... Kad gledam lijepu ženu, njezine usne bûde u meni želju za cjelovima, a njezin me pogled obavija paučinom, od koje dobivam vrtoglavicu...

— A ja u svojoj sobi, iz koje se vidi Mirogoj, mislim o tome, kako bi bilo lijepo umrijeti od ljubavi... Ah!... ljubav!... kad o njoj mislim ili govorim, postajem sentimentalna kao stara usidjelica.

— Morate se zarana pobrinuti, da proživite ljubav, kako bi vas minula ta neugodna sudbina...

Tako čavrljajući došli su u Jurjevsku ulicu. Veronika stane pred jednom kućom, te reče:

— Ovdje ja živim.

— Od danas ću i ja tu živjeti...

— To bi bilo prebrzo, gospodin Tutanj...

— Moja će misao biti uz vas... A danas popodne... gdje ćemo se vidjeti?

— Ja idem u četiri sata na Cmrok...

— Baš kao ija... do viđenja...

Ona mu se mjesto pozdrava nasmiješi. To neki ljudi umiju tako divno napraviti.

Kad je mladi Tutanj silazio u doljnji grad, zaveo se u razgovore sa samim sobom:

— Do vraga i Alice, šta vrijedi svila i kadifa i Wagnerov ciklus i velik miraz, kad na svijetu ima i jedna Veronika...

I pomalo se je stala ljubav šuljati u njegovo srce. Kad je popodne bio s Veronikom na Cmroku, on joj je pripovijedao, kakav je on čudnovat čovjek i što bi zapravo htio postići u životu. Govorio joj je i o onoj sudbonosnoj večeri, kad je upoznao Alicu.

Veronika se je svemu tomu zvonko smijala. U razgovoru najedamput se Veronika uozbilji:

— Rekli ste mi, da se sve dâ na ulici naći — kako bi bilo, da se potrudite kod one, koju ste našli na ulici?

— Da se potrudim?... I život svoj ću dati za nju... Veronika, ja te ljubim... Ja ću se ostaviti i svojih osnova, tek da tebe imam.

BOJDŽIJA RADULE.

Bojdžija Radule i djevica Jelica čuvali su zajedno seoske svinje. On ih je dognao iz jednoga kraja sela, a ona iz drugoga; na križanju puta sastali su se svakoga jutra i kako su se svinje veselo pozdravljale, što se opet vide, kako su roktale i od veselja jedna na drugu navaljivale, tako su se i bojdžija Radule i djevica Jelica svaki dan radosno pozdravljali i od radosti jedno na drugoga zamahivali bičem i pred nosom si pucketali. Ta šala iziskivala je mnogo vještine i iskustva. Jer to je bio silni pleteni svinjarski bič na dugačkom borovom bičalu — s bičalom skupa bio je dug najmanje pet rifa — pa kad je Radule njime zamahnuo, da prasne baš pred Jeličinim nosom, to je valjalo proračunati točnošću astronoma, jer bude li malo dalje, prasnulo bi Jeličino rumeno lice, krv bi ju oblila i ona bi jadna bar tjedan dana nosila na licu krastu a rana bi se vidjela crvena kroz cijelu godinu dana — a posve je nestalo ne bi nigda. Tako se to jedamput i dogodilo i u ono vrijeme nije bojdžija Radule dugo, dugo ovako pozdravljao djevicu Jelicu. Ali sad je opet Radule bio siguran, da ne će djevicu Jelicu zahvatiti bičem, pa je svako jutro snažno i slobodno ovinuo bičem oko sebe i zamahnuo njime ispred Jelice, da joj je baš pred nosom puknuo kao grom.

Što je pastiru slatka frula, kojom umiruje i dozivlje svoje blago, to je svinjaru bič. I pastiri imaju bičeve: ma to su kožni, kupovni bičevi, privezani na kakvom god vrbovom klipčiću — to su bičevi, kojima se sâmo blago smije — bičevi tek za šalu, da i pastir ima nešto u ruci. Pravi bič, to je svinjarski bič, pleten od konoplje, tri rifa dugačak, na vrhu debeo i čvrst kao šaka, a pri kraju sve

tanji i tanji, dok se ne svrši s lakim švigerom, koji u vještoj ruci praska kao grom. Takav bič i treba za blago, koje svinjar čuva. Jer svinje nisu kao goveda ili ovce; svinje su nekakvi strašni, divlji narod živinski, pa nemaš li čvrst bič, kojim ćeš ih umiriti, nigda ih ne umiriš i ne dovedeš redu. Tvrdoglave su to živine, zlobne i gadne, i da nema u svinjara čvrstog biča, svaki bi se dan poklale. A jer i kod svinja treba da vlada red, jer ni svinjama nije slobodno da rade sve po svojoj volji, Jelica i Radule su se dobro izvježbali, kako treba zamahivati bičem, da baš dobro odagnaš kakvog bicka iz kvara.

Kad pastir tjera iz kvara govedo, ono ga mirno pusti sve do sebe, pa mu dade, da ga bičuje, koliko god hoće. Ali svinja nije tako pokorna. Ona zna već iz daleka, da će ju svinjar istjerati, pa trči daleko i kad ne bi u svinjara bile brze noge i dugačak bič, nigda ne bi nijedno zlodjelo, što ih svinje na paši ili u žiru čine, bilo kažnjeno.

Svako jutro, kad su se bojdžija Radule i Jelica djevica sastali na križanju, gonili su svinje, kud je već trebalo: ljeti na strnište, jeseni u šumu na kestenje ili žir. Svinje su se na polju ili u šumi razišle, kako je to već u njih običaj, a djevica Jelica i bojdžija Radule sjeli bi u hlad pod brijestom, pa pazili da svinje ne zađu u kvar. I kad je trebalo povraćati, učinio je to jedamput Radule, a drugi put Jelica. Oni su sad već treću godinu čuvali seoske svinje — oni su ih tako reći odgojili, pa su svinje njih znale i nisu im zadavale mnogo briga. Oni su zato pod svojim brijestom u hladu imali mnogo mira i tu su se šalili i zabavljali, tu su pleli bičeve, rezali štapove, pekli krumpir, kukuruze, ribe, puževe i gljive, a kad im je došlo društvo, igrali kolo i pjevali poskočnice.

Uvijek o podne kad je stala najjača žega paliti široka polja, trebalo je goniti svinje na vodu i u blato. To je bilo u potoku, koji je tekao kroz gusti vrbik i jalšovinu, što se je od brijesta vidio dolje u nizini, kako vijugasto siječe cijelu silnu zelenu ravnicu. Svinje su se najprije u vodi okupale, a onda polijegaše u blatu i ondje ostale, dok je trajala najveća žega.

To su vrijeme upotrijebili i Jelica i Radule, da se i oni okupaju. Ali jedno za to, jer je valjalo, da netko bude kod svinja, a onda, jer je Jelicu bilo stid, nisu se kupali zajedno, nego najprije Jelica, a onda Radule. Jelica je uvijek otišla daleko uz vodu, gdje je znala lijepo mjesto za kupanje, koje je bilo od vinjare sasvim zakrito; — Radule je nasuprot uvijek išao niz vodu, jer je tamo blizu bila brana, pa je voda bila duboka, a on je volio plivati i gnjuriti po vodi i skakati u vodu s visokih vrba.

Tako je bilo ljeti.

Jeseni je bilo tužno; — ali ipak milo i ugodno. Svinje su se raštrkale po šumi i samo se čulo, kako rokću i glođu žir. Radule i Jelica dozivali su ih iz daleka imenima, što su im ih nadali i koja su svinje znale, pa se roktanjem na njih odazivale. A njih dvoje šćućurilo se jedno uz drugo uz oganj, pa gledalo kuruz ili kestenje kako se peku i slušalo, kako mokro granje cvrlji na ognju. To su bile česte, beskonačne jesenske kiše, tamne magle, tmurni dani, što kasno počinju, a skoro skončavaju.

Ali baš ti dani su im bili najmiliji. To je debela jesen, kad ima svega dosta. Šuma je na brijegu: na obroncima zasađeni vinogradi, pa je grožđa koliko hoćeš. U vinogradima šljiva, jabuka, bresaka i krušaka. U torbi često mesa, svaki dan buklija rakije, kruh bijel — ma bože, to se Jelica i Radule carski hranili! Istina bog, to se baš ne bi smjelo znati, da Radule zalazi u vinograde, da bere grožđe i trga voće — ali bože moj, tko da to baš za zlo uzme seoskom svinjaru, kad je baš tako valjan svinjar i kad time hrani seosku svinjaricu, koja je baš tako valjana svinjarica. Treba nešto i kroz prste progledati i pudari, kad bi iz klijeti vidjeli, kako se Radule oprezno provlači kroz živicu u vinograd, vratili bi se u klijet i pustili ga, da nabere grožđa, koliko mu drago.

Tako se njih dvoje hranilo i dohranilo. Jer kad je Jelici bilo petnaest godina, bilo je Raduli osamnaest. A jer su to bila seoska djeca i jer je selo vodilo brigu za njih, našao se u općinskom vijeću nekakav mudrac, koji je predložio, da se Radule ove godine pošalje u vojsku, pa kad bude gotov, da uzme Jelicu i da se tako općina riješi brige oko njih. Svi općinari, dabome, uvidješe, da je to najbolje i najmudrije, što se može urediti, jer ne samo da će seoska djeca steći sreću, nego će se i općina riješiti velike brige. Tu ne treba puno pameti, da vidiš, da je to mudro.

I tako se zbude, da je bojdžija Radule jednog lijepog proljetnog dana, kad je sunce baš stalo pripicati i kad ga je milo pozivalo pod brijest na vrhu poljane, bio uzet za soldata.

Bojdžija Radule znao je doduše, što su to soldati, ali nije bio baš posve na čistu, kakva to njega sudbina čeka. Seosko dijete, za koje se ni otac ni majka nigda brinuli nisu, on je rastao zaboravljen i preziran, isključen iz društva svojih vršnjaka, svojih starijih i mlađih — on je živio kao divlja vinjaga, što se penje uz jalšu na potoku bez sveze sa svijetom i u nevinosti i neznanju dostigao je ta mnoga ljeta, koliko ih je sad brojao. Svinje njegove i djevica Jelica — to je bilo njegovo društvo, široka polja i duboke šume carstvo njegovo, grom i oluja strah njegov — a sve je drugo bilo njemu uskraćeno i od njega otrgnuto.

Zato već ono, što je Radule doživio na taj lijepi proljetni dan, kad je bio uzet za soldata, napunilo ga je nekim strahom, ali i nekim izvjedljivim iščekivanjem nečega nepoznatoga, nečega strašnog, ali ipak lijepog. Ta fina gospoda sa sabljama, sva puna zlata i sjaja, pred kojima je gol stajao i koja su ga sa zadivljenjem gledala — osobito onaj debeljkasti maleni gospodin, koji ga je svud pipao, gledao mu zube i na koncu ga prijateljski potreptao po ramenima, taj mu je ulijevao neko strahopočitanje puno odanosti.

On je kušao Jelici pripovijedati, što se s njim taj dan dogodilo, ali njegov jezik nije bio navikao prikazivati događaje, navlastito, kojih pravo razumio nije i Jelica je o svemu tome dobila neku mračnu, nejasnu sliku, kao iz kakve bajke.

Ona je samo to znala, da se s Radulom događa nešto znamenito i strašno i da će se ona morati od njega u jesen dijeliti za tri godine, a kad se poslije tri godine vrati opet u selo, da će mu ona biti ženom.

Skoro je opet došlo vrijeme, kad je trebalo izgoniti svinje na pašu i kad su Jelica i Radule svoje dane proboravljali vani na žegi sunca, na kiši, vjetru i oluji. Tamo su njih dvoje u hladovini pod brijestom pričali krasne priče o svom budućem životu, kad se ožene. Na to, da će se rastati na tri godine i da su tri godine baš tako dugo, koliko su bile tri godine njihova dosadašnjeg života u dvoje — a to je bilo kao cijeli im život do sada — na to su pomišljali rijetko kada i kad bi već mislili, onda su držali, da će to proći kao nekakvi san, da će to proći hitro i brzo, kao kakva hlapovna slika, kad je vjetar rastjera.

Ali jesen je dolazila polako k njima, približavala im se hromim korakom kao kakva ružna stara ciganka, koja zna samo crnu budućnost proricati, i oni su u svojoj nevinoj duši sve jače i jače osjećali, da će doći onaj strašni čas, kad će morati da se dijele.

Napokon je došao i taj čas — i njih se dvoje rastalo i za Jelicu je od tog časa mrak preko očiju pao, jer ona nije o Raduli dugo, dugo nit šta čula ni saznala. Samo jedamput čula je uzgredice kod komušanja kuruza u gazde Marka, da je netko vidio Radula u gradu, da je on husar i da izgleda kao kakav kraljević.

Ta pripovijest hranila je kroz godinu dana njezinu izvjedljivost i njezinu fantaziju. I sve što je ona kroz tu godinu dana mislila i smišljala o svom Raduli, sve što je kod svinja pod brijestom u hladu snila i sanjala, sve se je svraćalo na tu jednu izreku, koja je u njezinoj duši stvorila nov život i ona je kroz paučinu, što joj je ta jedna izreka splela ispred očiju, vidjela svoga Radula u novom svijetlu, u nekom čarobnom i divnom — ona je bila sretna. što Radule provodi takav sjajni život i samo joj je jedno bilo žao, što i ona nije s njime.

Sad je s njom čuvao svinje svinjar Janko; — ali on je bio mlađi od nje i ona ga je morala učiti, kako se svinje odgone iz kvara i kako se pletu bičevi i kako se bičem zamahuje. Ona je za Janka bila ono. što je bodžija Radule bio za nju i Janko je visio uz nju, kako je ona visjela uz bodžija Radulu. Ona je imala Janka vrlo rado; njih su se dvoje na križanju sastajali i ona ga je pozdravljala praskanjem biča, kako je nekoć bojdžija Radule pozdravljao nju. Zato je Janko uvijek za nju bio kao neko dijete i nigda nije mogao biti ono, što je bio bodžija Radule — taj silni junak, koji cara služi i koji sad izgleda kao carev sin.

A osobito onaj vječni njezin san, da će se za Radula jednoč udati, ona bajka, koju su njih dvoje zadnje godine u svojim beskonačnim razgovorima pod brijestom već na pol proživjeli, to joj je davalo, da se je ljetos uz svoga novoga druga znala često zaboravljati i da je mislila, mislila i da je u srcu svome osjećala tešku tugu.

Jednoga vrućeg ljetnog dana ležale su svinje u blatu. Jelica se je baš okupala na svom mjestu, koje je vinjaga još jače nego prije krila od sunca i od ljudskog pogleda.

Ona se je obukla i uzela torbu i bič, pa se vraćala k blatu, da se može Janko poći kupati.

Ide ona tako, a sunce pali, da sve zrak titra od ognja, što ga ono baca od sebe.

Kad je slučajno digla glavu, vidje ona u daljini, kako kod brijesta stoji nekakvi katana — onda vidje, kako je podbô svoga konja i kako se spustio dolje k potoku i da će baš k njoj. Srce joj stalo jače tući, dah joj stao i ona, kako ga je vidjela, tako je stala, otvorila širom i oči i usta, pa čeka, što li će biti.

Slutila je da je to Radule, osjećala je, da on ide k njoj, a to je došlo tako nenadano, da nije znala, gdje stoji ni što se s njom zbiva.

A katana pustio svojoj bedeviji uzde i leti preko polja ravna kao vjetar. I eto, već ga ona vidi. Vidi mu crvenu, visoku kapu sa zlatom i ravnim perom, vidi mu fini plavi kaput s gajtanima i velikim srebrnim pucetima, crvene sjajne hlače, obrubljene gajtanima, i visoke čizme, što se prislonile prstima uz uzengije, a na petama mu zveče ostruge. Uz bedro mu visi sablja. a preko ramena pripeo pušku i takav sjajan i lijep jezdi bojdžija Radule svojoj Jelici — Radule, negda seoski svinjar, a sad kraljev husar.

I kad je došao do nje, stane konj kao ukopan, a on se zagleda u nju.

Jelicu bude strah pred njim i ona mu ne smjede gledati u oči. Ta to mora da je postao veliki gospodin, kad tako

lijepo izgleda, kad jaše konja i kad sablju paše. On siđe s konja, pa joj pruži ruku:

— Dobar dan, Jelice, jesi li zdràva i kako svinje?

— Svinje se bagrljaju u blatu, a ja sam se okupala.

— Ja sam molio lajtnanta, da me pusti amo, htio sam da te vidim. Je li ti drago, što sam došao k tebi?

— Radule moj! — vikne ona i udari u plač.

Suze, kao suze, pa se i katana rasplakao. Sva mladost njegova projurila mu srcem i potjerala suze u oči.

— Ja ću skoro doći za uvijek kući, a onda ću te uzeti. O Miholju me čekaj, a do onda me ne zaboravi. Ali sad zbogom, moram odmah ići, naša patrulja mora dalje. Zbogom Jelice!

— Zbogom Radule!

I njih se dvoje poljube, a suze im tekle niz lica.

Nato Radule zajaše svoju bedeviju, pa u silnom skoku opet odjaše...

Iz daleka gledao je taj čarobni prizor mali Janko izbuljenih očiju i širom otvorenih usta, pa kad je viloviti katana bio već daleko na brijegu, rekne za sebe:

— Vidi, to je carski sin; nikad nisam mislio, da je tako lijep...

RAKILJA.

I.

Stara piljarica bab' Ana sjedjela je u avliji na uskom tronogu i vezala peršin i mrkvu u rukovijeti, što će ih sutradan odnijeti na pijacu. Već se je hvatao jesenski mračak, a od Dunava je pirio hladan Segedinac, koji joj je ledenio nagrešpane ruke.

U to zacvili stara, zarđala brava na vratima od taraba, cijele se tarabe zatresu od pritiska, kojim se netko na polju mučio, da vrata otvori. Zarđala brava nije lako popuštala i kako je jezik uhvatio u klimavu zagvozdu, prilijepio se uz nju kao prikovan i sad si mogao na kvaku pritiskati koliko ti drago, mogao si po njoj udarati šakom ili maljem, prije je bilo sigurno, da ćeš polomiti tarabe, nego li da ćeš maknuti jezik iz zagvozde. Jedina je bab' Ana razumjela pritisnuti lagano, lagacko — i hops! eto ti, gdje je jezik skočio iz zagvozde, a tarabe se širom otvaraju, da bab' Ana uđe u avliju, kako kneginjice šeću u svoje kneževstvo. Svaki drugi trebao je ili skakati preko taraba, ili ih razbiti, ili sačekati, dok bab' Ana dođe do njih i svojim prstima izvuče jezik iz zagvozde.

Tako je bilo i sada.

Kad je bab' Ana čula, da netko hoće da otvori vrata, viknula mu je sa svog tronoga:

— Strpi se, strpi, golube moj, stare su kosti u bab' Ane — ali sad će ona — sad nà...

I napinjući svoje krhke, negibive kosti, njišući svojim debelim, razišlim tijelom lijevo i desno, upirući se rukama o tronožak, uspjelo joj je na kraju krajeva da se digne i pođe k tarabama, te izvuče jezik iz zagvozde.

— O-o-o-o! gle ti moje dječice, gle ti mojih grlica! ... Ajde, ajde djeco, unilazite ... Dobar veče! Je l' bilo sreće kod posla?

Razveselila se bab' Ana, opazivši pred vratima svog sinovca Vladu Vidovića, koji je još držao izvrnute oči, njegovu zrakavu ženu Ljubicu Dokić i malenu joj sestru Savetu, koja je Vladu vodila i brala za njega krajcare, dok je bio slijep.

— Dobar veče, bab' Ana — otpovrnu ovo troje i uđu u avliju.

U taj tren prevrnu se Vladine oči i mjesto one puste bjeline, koja mu je do čas prije punila udubine ispod obrva, zasjaju dva živa svijetla, dvije oči, kao što ih imadu i drugi ljudi, koji znadu i mogu gledati.

Vlado je bio poznati slijepac u cijelom kovarskom okružju i od Šaren-grada do Vinkovaca i od Šida do Markušice nije bilo zbora ili »kirvaja«, koji ne bi on sa svojom ženom Ljubicom i s malom Savetom pohodio. On je izvrsno umio izvrnuti oči, da se je samo bijelo vidjelo i mogao ih je tako držati cijeli bogovetni dan. To je bio jako dobar posao, koji je prehranjivao ne samo njih troje na putu, nego i Ljubičinu sestru Rakilju, koja je u Tenji držala kuću, kamo bi se vraćali, kad ne bi bilo prilike da »zarađuju«.

U Tenji, kod kuće, vidio je Vlado kao i drugi ljudi i lijepo išao u nadnicu gospodaru Pfeifferu, Schmidtu, Altgeyeru, ili gdje se desi, pa premda su Tenjci znali, da on prosjači po zborovima kao slijepac, nitko mu toga ne bi predbacio ili ga zbog toga držao gorim od sebe. Svatko živi, kako zna i može, a samo je njegova sreća, što je dosjetljiviji i vještiji od drugih, koji svoj hljebac ne razumiju drukčije zarađivati van s motikom u ruci.

Isto je tako i u veče, kad se uhvati tamni mrak, Vlado progledao. To je vrijedilo dabome za one dane, dok je boravio na putovanju i dok je »zarađivao« svojom sljepoćom.

Tako je bilo i sada, kad se je s ulice sklonio u avliju bab' Ane.

— Pa šta je djeco s vama, da vas tako dugo nema kod mene? zapita ih glasno bab' Ana.

— E, došli b' mi bab' Ana, da je fajde, al' šta'š, ne može se od samog Kovara živjeti ... A 'di ga je tvoj Stevo, Bog ga ne ubio? — zapita Vlado.

— Ubio ga Bog! — popravi bab' Ana — taj ti je moj nesrećni sin posve poludio.

— A šta mu je za Krista Isusa? — zabrinuto zapita Ljubica.

— Ta eto sad pod stare dane stao trčati za ženskama ko da je dječak. Nedavno uhvatio nekakvu drolju na Dunavu i opio se s njom u bircuzu, a kad se vraćao kući, zaboravio se kod županije na sred ceste pod lipama i tud naišli policaji, te ih oboje strpali u aps i sud ga osudio na osam dana rešta ... Ja sam mu kazala, da se ženi, jer šta će siromak bez žene, kad ih toliko voli.

— Pa dabome, muškarci i ne mogu biti bez žene — protumači Ljubica.

— I ja bih mogao dvije tri trebati — nasmije se Vlado.

— Iš noktašu, stid te bilo, zar ti nije mene dosta? — izazovno ga pogleda zrakava Ljubica.

— Tebe mi je već i preveć — mahne rukom Vlado.

— Djeco, šalu na stranu — ajde da mudro govorimo — stavi se bab' Ana u predsjednički pozu. — Ta zgoda je Stevana strašno obrukala i nijedna kovarska cura ne bi pošla za nj. Ali bi li vi znali kakvu prikladnu curu, da Stevana oženimo.

— Hi, to ti je mudar razgovor! — zaintači Vlado. — Stevo, majstor, — ta naći će cura i lijepih i punahnih i plavokosih i crnokosih na svaki prst deset.

— Pa i ne će ... Ja sve smišljam i razmišljam, koja bi htjela s onim živjeti, ali u komšiluku nema nijedne, van proste drolje, a to ne ću, jer takva bi me sasvim pokrala. Pa onda, on ti je već četrdeset godina opasao, gdje će ti za takvog matorog paripa htjeti poći prikladna cura ...

— A ja znam, tko bi bio dobar — rekne Ljubica.

— Ta je l' istina, golubice, kaži hitro, da čujem.

— Pa moja sestra ...

— Pfi, zar ovo dijete? — posprdno pokaže bab' Ana na Savetu.

— Ne ću ja! — drekne Saveta, koje nije bilo šta vidjeti.

— Pa tko o tebi govori, guštere, ja sam mislila Rakilju...

— A, Rakilja, vidi, vidi, glavita cura, jedra ko dren... Ne dam ja nje, to će biti moja žena — saspe Vlado u jedan mah.

— Da hoće: ovo! — učini Ljubica lascivnu kretnju. — Ja sam tvoja žena i uzmeš li koju drugu, zaklat ću i tebe i nju. Jesi l' čuo, ti ćoravi drôljo?

— Pa ja Rakilje i ne poznam — stade bab' Ana radoznalo ispitivati kao da i ne čuje ovog ugodnog razgovora. — Gdje je ona, zašto nije nigda s vama amo došla?

— Ona je u Tenji kod kuće — i ondje mora biti žive glave... Ali to bi bila fajn žena za tvog Stevu — a još bi za nju bilo bolje, da ode iz kuće, jer kad smo god u Tenji, ova ju živina napastuje i još će zbilja nju uzeti za ženu, a mene otjerati.

— Pa i hoću, jer ti si već stara; — suho joj vrati Vlado.

— Eto, slušaj bab' Ana, kaki je: sad meni kaže, da sam stara, a proljetos sam dosegla dvaestpetu godinu... Ti bivole ćoravi! — izbulji na Vladu Ljubica svoje zrakave oči.

— A je l' to dijete već za udaju? — zapita bab' Ana, ne obarizući se na njihove prepirke.

— Kako ne bi bilo — Rakilja se rodila baš nekako u ovo doba, jeseni, a dvije godine prije nego što nam je pokojni ćaća pao u pekmez i ondje se ispržio. Daklem, sad je uprav stupila u petnaestu godinu. Ali ja mislim, da još nije bila s čo'jkom, van ako ju ovaj tu nije natentao...

— Nisam još — presiječe ju Vlado.

— E, onda ju ni ne'š, ako je majstor Stevo uzme k sebi — i opet ga bijesno pogleda zrakava Ljubica.

— Pa čujete, djeco, to bi bilo dobro. Ajde ti Vlado k Stevi, pa ti njemu sve na tanko pripovjedi, što je i kako je i reci mu, kako ti imaš za njega jednu curu, koja ti pada snaja i kako bi se on s njom mogao lijepo oženiti...

— A 'di ga je Stevo, zar nije više ovdje s tobom?

— E, pa nije on nigda bio sa mnom, on je samo k meni u goste dolazio, kao i vi. On ti je peta komšinska kuća, ajd' ti tamo, vidjet ćeš nad vratima plavi cimer, a na njemu veliku crnu cipelu. Ajd' ti tamo, pa učini, kako sam ti kazala.

II.

— Zdravo, majstore, — pozdravi Vlado Stevu, koji je baš sukao dretvu, što ju je trebao za cipelu u poslu.

— Dobar veče, prijatelju, a koji si ti, ako smijem znati? — digne majstor Stevo malu, smrdljivu lampicu, da bolje vidi došljaka.

— Ta Vlado Vidović, tvoj bratić, fala Bogu!

— O, ti si to Vlado, jesi li se opet svrnuo u Kovar? Pa koja te dobra sreća vodi k meni?

— Bio sam kod bab' Ane, i ona me poslala ravno k tebi, da te oženim...

— A s kim bi ti mene oženio, kad me ovako matora nijedna ne će?

— E, imam ja za tebe ženu da ćeš si sve prste oblizavati, kad je vidiš... Al samo de' ti meni najprije kaži, bi l' se ti ženio?

— E, pa kako ne bih? Tu od neko doba, ja ti drugo i ne mislim, nego o ženi. Čudna ti je to stvar kod nas šoštara. Pred nekoji dan na vašaru u Dalju sastanem se s Carevićem, šoštarom iz Osijeka, i on mi stane pripovijedati, kako svaki čas zatvore kojeg šoštara, jer je s kojom curicom imô posla... A eto nedavno zatvorili i mene radi nekakove drolje... E, Boga mi, ne bih htio više tako stradati, pa sam već materi kazao, da mi traži ženu, jer ću nagrajsati...

— Pa kad je tako, brate Stevo, a ti uzmi moju snaju Rakilju.

— Pa zašto ne bih, samo ako je prikladna cura... A je l' ona tu s tobom, da je vidim?

— Nema nje ovdi, ona je kod kuće u Tenji... Al', ako hoćeš, sutra ću je ja amo dovesti?...

— A šta misliš, da ona za uvijek ovdi kod mene ostane?... Ta to će biti ljepota!...

— Pa da!... Kô tvoja žena.

— A kako se ona nosi?

— Ima ona naše lijepe seljačke haljine.

— E, to ne će moći nositi ovdi u Kovaru. Ovo ti nije selo, a i ja nisam paur iz Tenje... Ajd' idemo mi materi, da sve to na tanko uglavimo i dogovorimo — to su ženski poslovi i to žene bolje razumiju, nego mi...

I tako njih dvojica dođu do bab' Ane, koja ih je zajedno s Ljubicom i sa Savetom željno iščekivala.

— Eto sine zgodne prilike da se ženiš! — pozdravi ga bab' Ana već kod vrati.

— E, mati, bog zna, kakva je to cura, pa već to ne valja, što nosi seljačko ruho!

— O bože, što sam ja budalastog sina rodila! — Sad on zbog košulje ne će da uzme ženu!... Pa eto, ja ću ti sutra već zorom pribaviti za curu grčko odijelo, pa ćeš odmah imati fajn kovarsku majstoricu.

— E, to će trebati svakako... ne ću ja da mi se majstori smiju, što sam uzeo prostu paorkinju...

— Pa dobro sine, a ti se onda sutra odmah spremi i otidi s Vladom u Tenju, da vidiš, kakva je ta Rakilja i 'oće l' ti pasirati.

— Jok, mati, ne mogu ja to, nemam ja kade...

— Pa lako i zato!... Otić' će Vlado sam i dovesti curu amo.

— 'Oću ja — izjavi se Vlado spremnim — ali samo čim — čim... neka mi Stevan dade troška, jer ja ga nemam.

— Bit će i to: evo ti forint, pa ti dovezi curu na aizibanu — pruži Stevan Vladi forint. — A ti mati priredi odmah grčko odijelo za Rakilju, da mi odmah u kuću dođe odjevena, kako se pristoji.

— Sve ću ja, sine, udesiti, samo da te jedamput znam oženita.

I tako se razvio razgovor o toj »ženidbi« i kad je pao već gusti mrak, sjelo je cijelo društvo za večeru, a nakon večere razdijelili se, pa žene ostale kod bab' Ane, a Vlado otišao na konak Stevanu.

III

U Tenji nakraj sela, pred ciganskom varoši, malena je i gurava kućica od nepečene cigle, pokrita slamom. To je kuća Vlade Vidovića, gdje stanuje sama Rakilja, dok Vlado sa sestrama prosjači po zborovima.

U tu je kuću drugog dana o podne došao Vlado Vidović noseći zavežljaj s grčkim ruvom, kojim se je imala oviti Rakilja.

On je nađe uz banak gdje guli vruć krumpir, što se baš u loncu iskuhao i koji će joj biti cijeli današnji ručak.

— Šta s' ti već došô, a 'di su Ljubica i Saveta? — zapita ga Rakilja. — Pa šta nosiš u tom zavežljaju?

— E, Rakilja, da znaš, kakva tebe sreća čeka!... Al, ded da vidim, jesi l' ti dosta porasla za tu sreću. — I on pođe k njoj, da je se takne rukama, no ona, navikla na takva njegova napastovanja, skoči kao hitra srna i ćušne ga po licu.

— Idi od mene, znaš da ne ću s tobom...

— Pa ne ću ti ja ništa, ti budalasta kokoši, kanda mi je šta stalo do tebe!

— Onda me puštaj na miru, ti imaš svoju Ljubicu, a ja ću sebi čo'jka već i sama naći.

— Ali o tom se baš i radi... mi smo ti našli čo'jka, pa te sad pitam, hoćeš se udati?...

— Šta budališ, Vlado, šta da se ja već sada udajem!... Ajd' pusti me, da oplјevem krumpir, jer ostadosmo gladni oboje!

I ona nanovo sjedne na tronožak kraj banka i stane guliti krompir.

— Čuj me, Rakilja!... Ima u Kovaru neki majstor, šoštar, koji hoće da uzme... Samo veli, da ne smiješ doći u tom srpskom ruvu, van da moraš obući ovo grčko, koje ti evo šalje... A uz to mi je dao i jedan forint, da te još večeras dovezem na ajzibanu k njemu u Kovar... Zato te ja sad pitam, hoćeš li se udati?...

Rakilja zastade guleći krompir i ne progovori ni riječi. Ako je i bio Vlado velik magarac, koji je znao nju samo napastovati i koji nije s njom nikad pametne riječi progo-

vorio, sad je to tako ozbiljno kazao, da je osjetila, da se radi o važnoj stvari. I kako ona nije kroz nekoliko časaka dala odgovora, zapita je Vlado još jedamput:

— Rakilja, čula si sve što sam ti kazao, reci mi sada, hoćeš li se udati?

Onda Rakilja digne glavu, pa mu mirno kaže:

— Ja se udavati ne ću.

— E, pa dobro, kad se ti ne ćeš udati, ja idem sam.

I učini kao da će otići. Rakilja odmah skoči s tronoška i hitro rekne:

— Idem i ja... idem i ja... Ja se ne ću udati, ali hoću da se vozim na ajzibanu...

— Pa dobro! obuci hitro ovo ruvo, pa odmah idemo, da nam ajziban ne utekne.

I Rakilja uzme bez riječi zavežljaj i zađe u sobu, da se preobuče, a Vlado sjedne na tronožak i stane jesti oguljeni krompir, soleći svaki zalogaj prsovijetom soli. Malo po malo pojede Vlado sav krompir i jer je još uvijek bio gladan, stane guliti i jesti i onaj još neoguljeni.

U to iziđe Rakilja u grčkom odijelu i kad smotri, da je Vlado pojeo sav krompir, stane vikati:

— Jesi li pojeo sve, ti jastrebe?! A šta ću ja sad ručati?

— Ne boj se, Rakilja, ako i ne budeš ništa ručala, bolje ćeš večerati. Majstor Stevan i bab' Ana spremili su za večeru pečenu ribu na pirinču, a kupili rakije i meda — pa se zato ne boj ništa — večerat ćeš ti kô da si zvana kod paroka...

— Ti znaš mudrovati, ali krompir si ipak pojeo!... Znala sam ja to i da nije ovu reklu i cipele tako teško obući, došla bih ja bila već prije u ku'jnu...

— E, sad je krompir pojeden, sad idemo...

I oni pođu putem do Sarvaša. Tenjci gledali u čudu, kako se to musava Rakilja najedamput pretvorila u osječku frajlu, ali kako prosjaci najviše žive od bogataša, mislili su, da je Vlado to ruvo izdranjčio negdje u Osijeku, pa se nisu mnogo ni brinuli, što se to zbiva s Rakiljom i kud to ona ide s Vladom.

Kad su bili blizu Sarvaša, zapita Vlado Rakilju:

— Rakilja, čula si sve, što sam ti kazao, reci mi sada, hoćeš li se udati?

A Rakilja mu odgovori:

— Ja se udavati ne ću.

U Sarvašu su izvadili biljete za željeznicu i čekali su dugo, dugo dok je došao vlak, koji će ih odvesti u Kovar.

Rakilja se nije do sad još nigda vozila na željeznici, pa kad je ulazila u vagon, treptalo joj je srce od nekog straha pred nepoznatim i groznim. A kad je vlak krenuo, ona je, ne videći, kud ide, drhtala od straha, da ne udari u koje drvo ili da ne skrene u šanac. U Bijelombrdu, Dalju i Borovu, gdje je vlak stajao, ona se je hvatala rukama za Vladu, bojeći se, da promijenjeno kretanje vlaka ne znači, da svi srću u propast.

Kad su u Borovu prešli u drugi vlak, koji će ih odvesti u Kovar, opet ju Vlado zapita:

— Rakilja, čula si sve, što sam ti kazao, reci mi sada, hoćeš li se udati?

A ona odgovori:

— Ja se udavati ne ću.

U Kovaru iziđoše iz stanice, te polako pođoše k Stevanovoj kući. Kad oni onamo, a tu se već svi skupili: i bab' Ana, i Ljubica i Stevan i mala Saveta. U sobi prostrt stol, a na njemu zdjela s pečenom ribom i flaša od oke do polovice puna rakijom.

— Aa, a, a, evo naše mlade! Pa to je lijepa cura! Gle Stevane, kako je jedra i puna — ma kô stvorena za tebe!...

Stevan sjeo u ćošak, pa samo suče prosijede brkove, gledi Rakilju i ništa ne govori. Iz očiju mu se sjaji vatra, vidi se, da mu se djevojka od prvog pogleda svidjela — ali on sjedi i ništa ne govori.

A i Rakilja ostala kod vrata, pa se zagledala u njih i šuti.

Ljubica i mala Saveta ostadoše također mučaljivi svjedoci toga znamenitog događaja.

U neke nekavice ohrabrit će se Vlado, pa će progovoriti ovu besjedu:

— Dragi Stevane, evo sam ti doveo curu, kako si mi bio naredio... a tebi sam, Rakilja, sve kazao, a sad eto i

5

na rođene oči vidiš majstora Stevana, pa kaži pred svima, hoćeš li se udati.

A Rakilja se još jače nasloni na vrata i tiho kaže:

— Ja se udavati ne ću...

U taj tren skoči majstor Stevan, kao da ga je ugrizla guja:

— Šta je to rekla, ova prostačka bitanga?!... Šta — ti mene ne ćeš... a koga ćeš onda? Hoćeš li valjda grofa Eltza? Pa što si dolazila amo, ti tenjsko đubre?!.. Napolje s cijelim ovim izmetom prostačkim!...

Svi su se stresli od ovih pogrda. Bab' Ana skoči do Stevana, pa ga stane miriti:

— Ta ne viči toliko, sine, strpi se koji tren, 'di će ti to dijete znati odmah pametno govoriti.

A i Vlado se umiješa, te obazrivo rekne:

— Ne tjeraj nas sad u noć napolje! Kud ćemo da se sklonimo sad noćom? A ostanemo li na cesti, odmah će nas policaji pozatvarati.

—Istina je, istina je, potvrdi bab' Ana — ne mož' svoga tjerati u mrak!....

Mala Saveta ujednoć drekne iza glasa i stane plakati. Činilo se, da je cijelo svatovsko raspoloženje propalo.

Sad se Ljubica umiješa u razgovor, uhvativši malu Savetu za ruku:

— E, pa kad majstor Stevan ne će...

I učini kao da će sa Savetom izići.

Bab' Ana skoči pred nju:

— Eto sad opet ti! — Ta strpite se ljudi kršćenici, ne moz valjda u jedan tren da stvoriš svatove...

— Ta i ako smo prosjaci — opet će Ljubica, ne možemo našu Rakilju baš narinuti majstoru Stevanu.

— A tko veli, da je ja ne ću — mrko je Stevan pogleda ispod oka — ta nije li eto ona rekla, da ne će mene, ta fina bagra...

— E, pa kad je tako, sjedajte djeco — slavodobitno klikne bab' Ana — sjedajte samo k večeri da se riba preveć ne ohladi, a drugo je moja briga.

I ona odmah odskakuće Rakilji, pa tetošeći oko nje privede je k stolu, posadi je na stolicu, odsiječe joj najljepši komad ribe i nagrabi u tanjur dobrano pirinča, pogladi je po licu i milo joj rekne:

— A sad se hrani, golubice, da vidiš, kako se u mog sina dobro živi, pa će ti se on možda još i svidjeti.

Rakilja nije danas cijeli dan ništa jela, pa ju je ugodni miris pečene ribe i pirinča zamamljivo zvao na slasti dobre večere. I ona bez puno oklijevanja uhvati žlicu i stane jesti. Njezin primjer ohrabri i druge i domala nastade u sobi prava lomljava od slasnog žvakanja i cmokanja društva, koje je blagovalo pečenu ribu s pirinčem.

Tad će bab' Ana natočiti u čaše rakije, pa ponuditi najprije Rakilji.

— Ajd, golubice, ded gucni rakije — umorna si od puta, a i ovi svatovi su te uplašili.

Rakilja gucne jedamput i dvaput, a tad se bez riječi prihvati i opet svoje ribe, koja joj bila baš u slast.

— Eto, što su čudni ljudi: čas prije bili su gotovi, da se kolju, a sad lijepo sjede jedno do drugoga i večeraju kô pravi kršćenici i baš onako, kako se i pristoji u jednoj kršćanskoj kući.

Dala se bab' Ana na filozofiranje.

— Zato ja kažem, da čovjeku nikad ne smiješ vjerovati: ono, kakvim se on pred svijetom kazuje, pusta je prijevara i laž — u duši svojoj svaki je pravi kršćenik i svaki ljubi Boga. A Boga ljubiti je dobro, jer tko njega ljubi i njega se boji, toga i Bog ljubi i daje mu dobro srce i parče sreće. A kod ljuta čovjeka treba uvijek pričekati, dok se smiri i dok se vrati k sebi, jer tek je onda čovjek pravi čovjek, a ljutit čovjek je prije grom i bijesna životinja, nego li čovjek... A ti Rakilja ded još malo gucni... gucni ti samo: ova rakija drži na životu stare ljude, a mladima grije srce. Ajd' Ljubice, pij i ti, ded' Stevane, prioni Vlado!

I brbljava baba sve ih dovela do toga, da su pili i da su se razveselili.

Kad se Vlado dobro najeo i napio, kazat će i on svoju:

— E, ipak nije pravo, što mi ovako gospodski večeramo, a nema tomu pravog razloga... Eto, Rakilja, sad si

vidjela, kako je lijepo u majstora Stevana, pa sad možeš kazati, da ćeš se udati za njega.

Bab' Ana prihvati tu zgodu, pa opet ponudi Rakilji da pije rakije. A Rakilji je bilo ugodno i lijepo: ta fina riba na gladan želudac i ta rakija, sve to nju kraljevski raspoložilo i ona bi najradije bila zapjevala. Ali djevojački je stid učinio, da je samo gledala pred sebe i da nije pisnula ni slova. A drobne njezine grudi su dahtale, kao u košute, kad u proljeće čeka jelena, kojeg čuje, kako rogovima kida grane i sebi krči put, da dođe k njoj.

Bab' Ana je to odmah opazila, pa ne htjede pustiti, da joj pobjegne taj zgodan čas.

— Vidiš, golubice, zašto da se i ti skićeš po svijetu kao Vlado i Ljubica. Reci riječ i eto te gospojom majstoricom... Da moj Stevan hoće, mogô bi naći kovarskih frajla deset na svaki prst, mogô bi naći i Švabicu, koja bi mu donijela pet stotina, ali on je narodski čovjek i hoće baš pravu našu curu... Ajde, Rakilja, šta se bojiš, reci da ga hoćeš, ti si već dozrela, da se udaješ...

— Pa dabome — zaintači i Ljubica — ako kod kuće ostaneš, nema fajde, ovaj ćoravi jastrijeb obrlatit će te prije ili kasnije, a mene će istjerati...

— No, ako ne bude Rakilja, bit će to koja druga, ali da ću tebe otjerati, to je sigurno...

— Zaklat ću ja tebe i onu fuksu, s kojom se srepiš!...

— Ostavite vi sad te vaše bljezgarije — zapovjedi bab' Ana. — De, Rakilja, opameti se, razumij, kako ćeš biti sretna i reci, da ćeš poći za Stevana...

Sad ona više nije mogla odoljeti. Tiho izgovori gledajući uporno pred sebe:

— Kad već toliko govorite, pa ja velim, da ću se udati za majstora...

— Ej, medena ti bila! — oduševljeno klikne bab' Ana. — Jesi l' čuo, Stevane, ona veli, da će se udati za tebe!

— Nisam ja ništa čuo, — smrkne se Stevan i opet. A to je učinio samo zato, da Rakilja taj svoj naum ponovi još jedamput, jer je on posve dobro čuo, što je Rakilja bila kazala, ali stariji čovjek i iskusan, htio je da se ovako važna izjava još jedamput ponovi.

— Kaži mu, golubice, još jedamput, da točno čuje, a ne razumijem, zašto već do sad nije čuo, jer koliko znam nije gluh...

— Pa da, ja velim, da ću se udati za majstora — ponovi Rakilja.

— E, kad je tako, onda dođi na moje krilo, pa ćemo biti svi veseli.

I Rakilja se bez oklijevanja digne i sjedne majstoru Stevanu na krilo.

Sad su i opet svi popili po čašu rakije.

Pri tom opaze, da je mala Saveta zaspala kraj stola. Bab' Ana je polako uzme oko pasa i odnese je u drugu sobu na kanape.

Sad je bila stvar u redu, pa više nisu dugo ostali zajedno. Bab' Ana tiho rekne Ljubici i Vladi, da se spreme, jer da će kod nje noćivati, a mladi neka ostanu sami. I njih dvoje se hitro spreme i »laku noć« »laku noć« odu s bab' Anom, a Stevan i Rakilja ostanu sami i mala Saveta, koja je u drugoj sobi na kanape-u spavala.

IV.

Kad je bab' Ana sa svojim društvom došla kući, iznijela je i ona rakije, jer je trebalo proslaviti sinove svatove.

— Hvala Bogu, sad ga više policaji ne će fatati s droljama na cesti... Ajd' pijte, djeco, sad moj Stevan ima ženu i to baš fajn ženu.

Nikomu od njih nije padalo na um, da zapita, hoće li se ovo dvoje i vjenčati, jer to su svi sigurno znali, da ne će. Čemu da se i vjenčaju dvoje ljudi, kad pristaju jedno uz drugo i kad su jedno drugomu dobri? Ako ne budu valjali jedno za drugo, pa će se lijepo u miru Božjem razići, pa nikom ništa. Tako biva u Slavoniji svuda, pa šta će majstor Stevan u tom biti iznimka, pogotovo, kad je za ženu uzeo prosjakinju iz Tenje.

Oko ponoći rekne bab' Ana:

— Ajde Vlado do Stevanovih pendžera, pa prisluhni, jesu li već zaspali i da li je sve u redu.

Vlado uzme šešir i iziđe na polje. Za koji čas vrati se natrag.

— Čuo sam ih, kako se lijepo razgovaraju, pa valjda je sve u redu.

— E, onda, djeco, još ovu čašu, pa ajdmo i mi spavati.

I tako se i kod bab' Ane sve smirilo i sve je svuda bilo u redu.

*

Drugog se jutra prva probudila mala Saveta i vidjela na krevetu gdje spavaju Rakilja i majstor Stevan. To ju nije baš ni malo iznenadilo, jer je dobro znala, da se je sinoć radilo o tome, da se Rakilja uda za Stevana, pa je ona odmah razumjela, da je to sad svršeno.

Tek nije htjela, da tko opazi, da je budna i ona sklopi oči i učini se kao da spava, a u sebi je mislila, da će se probuditi tek onda, kad se drugi dignu.

Malo iza toga probudi se Stevan i poljubivši Rakilju, digne se iz kreveta i stane se oblačiti. I Rakilja otvori oči, pa kad je Stevan to smotrio, rekne joj:

— Rakilja, ti si sad moja žena i ja hoću s tobom živjeti. A je li tebi lijepo kod mene?

— Pa jest.

— A hoćeš li ostati kod mene?

— Pa hoću.

— Dobro, — onda ja idem svojoj materi, da ti kupi štrinfle i papuče, da ti ne bude na noge ladno. — I on polako iziđe napolje.

Čim je izišao iz sobe, skoči Rakilja iz kreveta i potrči kanape-u.

— Saveta, Saveta, diži se i hitro se oblači, ja ne ću ovdi da ostanem, vodi me u Tenju kući ...

— Šta ti je, Rakilja, šta si tako nemirna?

— Ne ispituj Saveta, van se oblači hitro, da pobjegnemo prije nego što se vrati kući Stevan ... Ti vodiš Vladu dok je slijep po svijetu, ti znaš, kud je put u Tenju, vodi me odmah kući, jer će nas inače Stevan predati policajima.

I Saveta hitro skoči s kanape-a i stane oblačiti svoje siromašno ruho. Rakilja se također skoro obukla i kad su bile gotove, istrče na cestu i zapute se prema Borovu. Saveta je dobro znala najbliži put u Tenju i Rakilja se posvema povjerila njezinu vodstvu. Oko podne došli do Bobote i kako su obje ogladnjele i ožednjele, povede ju Saveta u jednu kuću, gdje je znala, da će dobiti parče hljeba i luka, da stišaju glad. Još je bio bijeli dan, dok su dospjele u Tenju.

Kad je Rakilja u daljini spazila malenu kuću sa slamnim krovom, sva se razblažila od radosti, što će opet biti svoja u svomu. Na događaje noćašnje noći slabo je i mislila, ona se bila preveć ožderala rakije, pa su joj sve te uspomene bile kao u magli, kao nešto, što se nje malo ili baš ništa ne dotiče. Tek neka neobjašnjena tuga osvojila joj je srce, kako biva čovjeku u snu, kad sniva, da je izgubio kakve novce, ili da su mu potonule lađe.

A veselje, da će opet biti u svojoj kući, gonilo ju je naprijed i ona je brzala tako, da je mala Saveta teškom mukom stizavala. — Kad ona otvori avlinska vrata, a to se Stevan stvori pred njom. On je odmah pogodio, da će ona trefiti pobjeći kući, pa je brže sjeo na željeznicu i dovezo se u Tenju prije nje.

— Dakle si ipak ovdje, ti kujo lažljiva! — pozdravi je Stevan, a ona protrne u cijelom tijelu.

— Pa šta sam mogla, kad ne ću s tobom da živim?!

— Šta ćeš mi tu pripovijedati priče, ti si kazala, da ćeš se udati za mene i sad moraš biti moja žena ...

— Ali ja ne ću ... ne ću ...

— Sad nema više »ne ću« — sad moraš ... Zar misliš, da sam ja badava kupovao za tebe prnje, što ih nosiš i da je moja mati badava trošila novce za papuče i štrinfle, koje te čekaju kod kuće? ... Sad ćeš odmah sa mnom na ajziban, pa u Kovar, a ako samo pisneš, šopit ću s tobom o duvar i još ću te predati oružnicima ... Ajde naprijed!...

Kako joj je oštro kazao, ona je mislila, da to mora tako biti, kako joj govori, pa se pokunjila i pošla naprijed, kako joj je on zapovijedio.

A mala Saveta ih je samo gledala, kako odilaze polako prema Sarvašu i čudom se čudila, da sad nema uz nje ni Vlade, ni Ljubice ni Rakilje.

— Pa negdje ću naći nešto jela, dok se koji od njih vrati — mislila je ona u sebi, pa pošla u kuću, ne bi li gdjegod našla rpu krumpira, a ne nađe li ga kod kuće, naći će ga u komšiluku, što naposljetku izlazi na isto.

V.

Što od straha, što od nevolje, jer nije znala, kud će sa sobom, Rakilja se nekako smirila kod Stevana.

Po vas dan slušala je ona iz kujine, kako Stevan udara čekićem po drvenim klincima i gvozdenim ekserima, što ih je zabijao u cipele. Kad joj je dosadilo kod kuće, otišla je bab' Ani na eglen i tu joj se po malo otkrivale sve tajne grada Kovara. A kad bi trefila ostati sama kod kuće otvorila bi čekmeđe u ormaru, pa prevrtala po potrebnim i suvišnim sitnarijama, što ih je stari bećar Stevan skupio u svojih četrdeset godina.

O Vladi i Ljubici nije ništa doznavala, nit je igda što čula kako je u Tenji i šta se zbiva u onoj malenoj kućici od nepečene cigle. Nije ona baš mnogo žalila za tim izgubljenim domom, a pogotovo nije žalila sad, u kasnu jesen, kad je Segedinac sve studenije duvao, jer je ona dobro pamtila one tužne zimske noći, kad se je u krevetu smrzavala, premda je na banku gorjela velika vatra. Ali duvari su se razvalili i vjetar je propuhivao kuću, baš kao da je šatra od granja na kojem vašaru.

To dakle nije bila njezina žalost, ali teško joj je bilo snositi sužanjstvo, koje joj je sjelo za vrat. Ta ona je bila još dijete, jedva što je pasala četrnaestu godinu a nije se smjela nikud maknuti, nikud izići, nikud otići, a da ju nije pratio sumnjiv pogled Stevanov. Uz to ju je Stevan svaki dan tukao šakama i kajišom, kako se već kada trefilo, a uvijek nemilo i tako, da ju je boljelo. A zbog čega ju je tukao? Zbog ničeg, zato, jer mu je bila žena i jer je ono iza prve bračne noći pobjegla u Tenju. To je bio vječiti razlog njegove ljutosti i kadgod ju je htio tući, viknuo bi joj:

— Je l' i opet hoćeš da pobjegneš?! — i udri po njoj.

Osim toga joj se neprestano prijetio, da će ju predati policajima. Ona je naposljetku ipak odrasla u prosjačkoj familiji i od ranih je nogu slušala, kako su policaji rđavi ljudi i kako je teško onomu, tko pane u njihove pandže.

A u Tenji, u onoj malenoj, guravoj kućici, ako je i propuhivao vjetar sva četiri duvara, ipak je ona imala svoju slatku slobodu, mogla je raditi što je htjela, otići kud joj je bilo drago, a batina je dobivala samo onda, ako su je uhvatili kod krađe, što je bilo posve u redu, kad je kriva. Ljeti je bila obično sama kod kuće i radila u nadnici. A pred zimu došao je Vlado s drugima kući, pa i ako ju je on katkad nepristojno napastovao i bezobrazno joj govorio, što zato — bio je njezin pravi šogor, a osim toga, kad ga je ona ćušila ili od sebe odrinula, ne bi je on ni dirnuo, a kamo li tukao.

Jedno popodne, pred mrak otišao je Stevan u birtiju, što je puno puta u to doba običavao otići, a Rakilja otvorila čekmeđe i prevrtala po peškirima, gaćama, košuljama, igrarijama i sitnarijama, što su ondje razbacane ležale.

Otvore se vrata, a uđe Vlado.

— Dobar veče, Rakilja! .... Evo sam došao da te obiđem.

— Dobar veče, Vlado! ... Kako kuća i moji?

— Svi su zdravi, što i tebi žele. A kako ti, mlada majstorice?

— Rđavo, moj Vlado, rđavo i nikako. Stevan me svaki dan bije, i ja sam kod njega pravi sužanj, nit smijem, da se kud okrenem, nit da kud pogledam — eto, bijeda.

— Hm, hm ... pa zbog čega te pati? ...

— Zbog ničega ... zbog onog, što sam pobjegla u Tenju... Ali ja ću ga i opet ostaviti, jer to se snositi ne dâ...

— E, pa znaš i pravo ti je, šta si se zanj udavala! ...

— Šta to veliš?! ... Nisi li ti najsramotniji stvor, kad ovako govoriš?! ... A tko je drugi nas dvoje sprtljao, van ti i ta fina bab' Ana ...

— Ja?! ... Kakva je krivica kod toga posla na meni?... Nisam li ja tebe lijepo pitao: »Rakilja kaži, hoćeš li se udati?!« ... Reci sama ...

— Pa jesi... ali ja sam uvijek odvraćala, da se udavati ne ću i tek kad ste me ožderali rakijom, tek sam onda izustila tu nesretnu riječ, da ću poći za nj... Svi ste kao jastrebovi pali na mene i tjerali me tako daleko, dok nisam pristala... Ali ne će to biti za dugo, otići ću ja od njega, pa neka onda svira što hoće...

— Eh, bi ti!.. Predat će te policajima...

— Pljujem ja na policaje, šta se ja njih bojim, kad pobjegnem...

— A slušaj, bi li ti zbilja rado ostaviti Stevana?...

— Drugo ti i ne govorim, šta me pitaš?

— Ja znam, kako bi ti to lijepo mogla — ali to ti ne ću kazati mukte...

— Ajd', daj kaži Vlado, dat ću ti sve što zatražiš...

— Pa ja ne tražim puno.

— Što, što?... Govori brzo, jer stvar je prešna...

— Hm, što... ta ti znaš, što sam ja od tebe uvijek tražio... Sad ti ne će biti teško, sad poznaš čo'jka... A gle... već si u ovo nekoliko zemana punija i jedrija, nego što si prije bila... Gle, Rakilja... malo dobre volje, pa će i tebi i meni biti lijepo... I on se primaknuo k njoj i uhvatio je oko pojasa i rukama joj obilazio gore dolje. A ona ga je puštala da čini i što joj je kod Stevana bilo neugodno, to joj je sad kod Vlade bilo milo i prijatno. Prije bi ga ćušnula, da je to radio, sad je bila mirna i bilo joj je posve pravo.

— A šta bi to bilo — tiho ga zapita.

— Najprije da si moja, pa ću ti sve kazati...

— Kaži ti prvi, a onda ću uraditi sve, šta hoćeš...

— Pa budi mi ženom... ja ću te odvesti u Tenju u naš dom i tamo ćeš živjeti slobodno i sretno kao prije, bez batina i bez straha pred policajima...

— A šta će Ljubica? Znaš, da je kazala, da će zaklati onu, koja joj tebe preotme.

— Ne boj se ti — ne će ona tebi ništa, jer ja sam i onako smislio, da ja nje ne smijem tjerati od sebe, ona ima zrakave oči, a to je za vašare i zborove puno bolje, nego ove tvoje lijepe oči...

— A kad Saveta odraste, onda ćeš ovako mene zanemariti, a nju ćeš uzeti za ženu... Vidi ti njega, rad bi imati tri žene...

— Kako bih ja uz tebe htio još koga?... Ti znaš, da sam ja uvijek samo tebe želio i za tobom žudio, a gle, sad si se raspupala kao ružica, zora ti se bijeli na obrazima, a iz očiju ti sijeva bijeli dan i u ovom mraku, koji nas sakriva od očiju radoznala svijeta... Gle, kako te grlim toplo i milo... gle Rakilja, zar ti nije lijepo... reci... reci...

— Jest, Vlado, lijepo mi je...

A on joj je polako stao gladiti kosu i milovao joj drobne grudi i ljubio ju po vratu i po ramenima i po rukama i po grudima. Rakilja se posve obezumila i nije znala, što se s njom zbiva — — — — — — —

— Vlado, Vlado... zašto nisi ti moj muž?... tiho mu ona šapne grleći mu nepočešljanu glavu i pritiskujući je na svoje grudi.

— Pa bit ću, Rakilja, to je gotovo... mi ćemo pobjeći još večeras, a ako Stevan opet dođe po tebe u Tenju, ja ću mu isprašiti gaće, da će dobro pamtiti, kad je htio oteti moju ženu...

— E, ako je tako, onda se hitro diži, jer bi nas Stevan mogao zateći u kući...

— Pa neka dođe, šta zato...

U taj se čas otvore vrata, a Stevan stupi u kuću.

Vlado hitro skoči na noge i prva je misao njegove kukavne duše bila, kako će da zdrav i čitav umakne. Sve njegove prijetnje, što ih je čas prije bio izgovorio, bile su pusto hvastanje kukavca, koji zna, da nema u blizini opasnosti. Ali kad je znao Stevana u blizini i to, da bi mogao izvući batina, spopade ga takav strah, da se je dršćući obazirao po mraku, tražeći kakvu luknju, kroz koju bi mogao sretno pobjeći. Nije bilo kud kamo, van kroz prozor. I on hitro stane prozor otvarati.

— Tko je ovdje? — zagrmi Stevan, da se je malena soba sva tresla.

I odmah skoči do prozora i tresne Vladu gvozdenom šakom po glavi, da je ovaj odmah vidio sve zvijezde na

nebu. Taj udarac učini mu jasnim, da je opasnost puno veća, nego što je mislio i on se kao vižle okrene i šišne Stevana šakom po nosu, da je krv odmah briznula i Stevan se instinktivno uhvatio za bolno mjesto. Kad se Vlado osjetio slobodan, skoknu do vrata i ni ptica ne bi hitrije izletjela, nego što je on ispao na ulicu i pobjegao u mrak.

Rakilja se uprepastila i u mraku gledala te strašne sjene, koje su se tukle i slušala te mukle udarce i pridušene jauke, koji kao da su bili živi odjeci nesmiljenih udaraca. Ona nije ni pomišljala na to, kako da popravi sadašnje stanje i da skopči reklu, ona je bez misli i bez volje čekala, što će sad biti, a tamna slutnja joj je jasno govorila, da se mora nešto strašno dogoditi.

Kad se Stevan samo zeru sabrao, pograbi veliku turpiju, koja mu je kraj ruke bila i poleti s njom na cestu, ne bi li dostigao bjegunca. Ali tek što je izišao napolje, vidje, da je mrak tako crn, da bi svaka potraga bila uzaludna.

Kipeći od bjesnila, držeći razbit nos jednom rukom, na kojoj je osjećao, kako mu milji krv, koja je iz nosa curila, bez pameti od silne boli u nosu i u glavi, vrati se u sobu, mašući dugačkom turpijom, osramoćen i divlji, spreman ubiti sebe i drugoga. Dođe do Rakilje i tek u blizini razabra, što je s njom. Bjesnilo njegovo još više razbukti se i on samo krikne:

— Zar tako, ti prosjački izmete?!...

I stane je lemati groznim gvožđem, pod kojim su rebra pucala, kosti se lomile, meso se gnječilo. A kad ju je ošinuo i po glavi, prsnu lubanja. A Rakilja ubita na mrtvo, izbulji ugasle za vazda oči, za koje je Vlado čas prije kazao, da su tako lijepe i da se iz njih i u mraku sjaji dan.

JEZERO NA BRIJEGU.

I.

Bilo je to u pradavna vremena, dok još ljudi nisu bilježili godina.

Negdje tamo daleko, iza devet gora, dizala se deseta, a na njenome obronku stojala je niska, klimava straćara, sagrađena od pletera i obijena ilovačom, u kojoj življaše mala porodica. Ova je porodica provodila dane svoje boreći se sa zvijerima, obrađujući ono pedlja zemlje, što ga ogradiše trnjem i živicom, berući plodove drveća, što je raslo u okolišnom kršu i guštari, i bijući još teži boj sa zimom i vjetrom. Bijaše tu otac, mati, nešto starije djece, a i dvoje male dječice. Ovo dvoje djece nije ništa radilo, jer nisu trebali i jer nisu mogli, nego su se drugi brinuli za njih i davali im sve, što im je trebalo.

I premda je i njih dvoje zimi teško osjećalo nevolje života, ipak im se život nije činio tužan. Što više, oni bijahu sretni, kad se u proljeće diglo na vedrom nebu sjajno sunce i topilo snijeg, koji je pao zimi na goru ponad njihove straćare, pa ga skupljalo u sitne potočiće, koji su protjecali mimo njihov dom. Tu su oni, zagrađivajući te potočiće i mijenjajući njihov tijek, nalazili neizrečene zabave. Izim toga slušali su glasove prirode, pa su ih i strašni njezini glasovi manje tjerali u strah, nego ih zanimali i zabavljali. Kad bi se sa gore spustio jak dah vihra, koji je golemo hrašće svijao do zemlje, znali su, da im se valja sakrivati u kući, pa su bježali kući i bježeći uživali, premda im mala srca kucahu radi pogibli, da ih vihar ne će odnijeti. Ili, kad bi čuli gdje klikti lisica, znali su, da im se treba popeti na koje drvo ili se komogod skloniti, da im ne naudi.

Sve su to oni besvijesno činili i nigda im se nije ništa zla dogodilo.

Ali u njihovim mladim srcima tinjaše jedna želja, koja ih je mučila, a kojoj nisu mogli, a nisu ni smjeli zadovoljiti.

Mati njihova govorila im je uvijek:

— Ne idite nikad gore na brijeg! Ondje ima jezero, a u tom jezeru žive zle vile, koje bi vas sa sobom ponijele na dno, gdje biste im morali na sve vijeke služiti; ondje bi vas obratile u zlatne ribe i ne biste nikada više mogli vratiti se kući, nikada više vidjeti svojih roditelja.

— A što je jezero? — pitala su djeca.

— To je široka, modra voda, koja je toliko duboka, da se u njoj vidi drugo nebo i drugo sunce.

— Ah, kakva li je divota vidjeti jezero!

— Lijepo ga je vidjeti, ali tko ga vidi, odmah i umire, jer ga zle vile odnesu u najdublju dubinu.

— Tko su te vile? Jesu li to kakve ružne zvijeri, možda ružnije od onoga medvjeda, koji je zimus navalio na našu kuću?

— One nisu ružne zvijeri, nego su pače krasne djevojke, koje baš svojom krasotom k sebi primamljuju ljude, da im zla učine. Zato, djeco, ne idite nipošto gore na brijeg, jer da vas vile unesreće, svi bismo bili žalosni, ali bez koristi, jer vam više ne bi bilo spasa!

No ova majčina opomena ne ucijepi djeci u srce straha baš nimalo. Što više, ona je samo podžizala u njima želju, da vide tu divotu na brijegu.

— Ah, kako bi bilo divno, da pođemo gore na brijeg, pa da iz daleka gledamo jezero i vile, koje se kupaju u njemu! — reče jedno dijete.

— Ali vile bi nas odnijele i mi bismo bili žalosni — odvrati drugo.

— Ne bi nas vile mogle dohvatiti, jer mi bismo samo izdaleka u njih gledali.

— Ali one su toliko lijepe, da bismo mi sami k njima došli. Ili bi počele trčati za nama, dok nas ne bi uhvatile.

— Ta, šta bi nas mogle uhvatiti, kad nas ni lisica, ni vuk, ni bura ne može uhvatiti, kad bježimo ispred njih.

Pođimo jednoć samo do vrha brijega, pa ćemo se odmah vratiti!

Ovaj se razgovor opetovao svaki dan. Jedno je dijete hrabro nastojalo, da nagovori drugo, koje je u svom strahu slabo znalo sakriti onu izvjedljivost, što se iskrila u njegovim očima, a vidjela u slaboj obrani protiv napasti.

II.

I jednoga lijepog proljetnog dana, gdje je sve sjalo od zlatnoga sjaja sunčanoga i gdje je nebo blistalo od svijetla, nije ovo drugo dijete moglo odoljeti napasti, nego pođe laganim koracima za junačkim bratom svojim.

Dugo su išli. Vruće sunce izvabilo je na njihova mekana lica i slabašna čela debele kaplje znoja. U svojim slabim grudima osjećali su tjeskobu, koja čovjeka uvijek snalazi, kad se sprema da učini kakvo veliko djelo. A za njih je ovaj pohod na jezero bilo najveće djelo, što su ga učinili do sada.

— Mene je strah — reče bojažljivo dijete, kad su već osjećali, da se približuju svome cilju.

— Ne boj se! — odvrati mu junački brat, no u tom pozivu, da se ne boji, bilo je i neko drhtanje od straha.

Opasnost, koja je prijetila njima, obuzme im srce. Nekud ih je gonila, da se vrate natrag, ali ih je još više vukla naprijed.

U to se gusto hrašće, koje je svuda obraslo, pomalo stalo razrjeđivati. Strmi dosada put uravni se. Nađoše se na brijegu sluteći, da je negdje blizu njihovo željkovanje: jezero sa bijelim vilama. Tjeskoba provali sa svom snagom u njihove grudi; oni stadoše kao ukopani, bojeći se koraknuti naprijed, bojeći se pogledati si u oči, da bi jedan drugomu izdali straha svoga. Nisu vidjeli jezera, ali su ga osjećali.

— Mene je strah! — i opet prvi reče onaj bojažljivac.

— Ne boj se, ja te čuvam! — reče dršćući drugo dijete, ono junačko. Ali nijedan od njih ne učini koraka da pođe naprijed.

— Vratimo se kući! . . .

Drugi je šutio, nalazeći taj poziv veoma pametnim, ali stideći se pokazati kukavštinu svoju, koju je dosada još znao dobro skrivati.

U to se šumom prostre laki vjetrić, a s one strane, gdje su mislili, da je jezero, začuje se dugi, otegnuti, teški glas: rogozom obraslo jezero zašumjelo je na vjetru.

Njima zape dah u grlu, ruka im nehotice obuhvati uho, da što bolje čuju neobičan taj glas.

— Pjevaju! — prošapta nečujno »junačina«.

— Zovu nas! — snuždeno odvrati bojažljivac, osjećajući, da ga davi plač u grlu.

— Ajdemo natrag! — reče sad onaj, koji je dosad bio uvijek junak. I htjedoše da koraknu, ali ih je nešto kao ukopalo. Jer u taj čas nešto oštrije dunuo vjetar, a rogoz se nešto jače oglasio.

Požališe, što su došli tako daleko. Glas vila s jezera opet im je manjom učinio opasnost, u kojoj su lebdjeli.

I čisto neopaženo okrenuše se i pođoše prama jezeru.

Zamalo puče pred njima široko, srebrno, valovito lice jezera. Sjajno je sunce u njega zabadalo zrake svoje, one su se u valovima širile i po cijelom jezeru ljeskale i tako je cijelo bilo kao pokrito srebrnom pločom. Na onoj strani, s koje su došli k jezeru, bila je plićina, i rogoz sa svojim visokim stabljikama i svinutim lišćem rastao je ondje i sad se svijao i šumio pod lakim udarcima vjetrića. No taj glas se njima činjaše, da dolazi iza rogoza, gdje su vile, koje pjevaju.

III.

Njima bijaše kao da su došli u začaran kraj. Ovoga svijetla, ove bistrine, ovake silne vode ne vidješe još.

Sad već nisu ćutjeli toliko straha. Približiše se dakle jezeru.

Obiđoše šaš i dođoše do strmije obale, gdje se odmah na dno jezera spuštala duboka, nepregledna, modra voda. Kad stadoše ovdje i nadgledaše se samo malo u vodu, opaziše doista — kako im je majka kazivala — drugo sunce, opaziše drugo nebo, a kojega li čuda za njih, kad zamijetiše i dva djeteta posve slična njima, kako iz vode gledaju na njih!

— Ove su vile učinile svojim slugama — reče jedno dijete.

— Ali gledaj! ipak su posve prosti i gledaju u nas... Oh, kako su lijepi, i kako im je jamačno dobro i lijepo u toj modroj vodi!...

I oni obojica zaviđali im.

Oni bi im bili i govorili, zvali bi ih iz vode, ali su se bojali, ne će li otkle izaći koja vila, koja bi ih sa sobom povukla jezeru u dno. Čim bi je bili vidjeli, oni bi se dali na bijeg kući. Ali vili nigdje ni traga ni glasa. To ih ohrabri, te počeše dozivati ono dvoje djece.

Kolike li sreće i iznenađenja, kad vidješe, da i njih ona djeca u vodi pozivaju k sebi, da im mašu i da im govore.

— Ah, gledaj, i oni nas zovu!

— Kako bi bilo, da pođemo k njima?

— Ne, ne! vile bi nas onda ščepale.

— Ta, vidiš da nema nigdje vila; one sad spavaju.

I opet se nagnuše nad jezero i dozivahu i zvahu ono dvoje djece u vodi, koja im odgovarahu jednakim znakovima. Djeca nisu ni slutila, da je to samo slika njih samih u modrome zrcalu gorskoga jezera.

Njih je posve minuo strah, što ih je prije tako sapinjao.

Bilo im je tako lijepo ovdje, a po gotovo zato, što su našli dvoje djece kao i oni, koja ih pozivahu k sebi.

Zašto da se dijete ustručava, kad ga drugo dijete poziva k sebi?

Tako ni njih dvoje ne mogoše odoljeti želji, nego se uhvatiše za ruku i stadoše se spuštati po strmoj obali. Pogledaše u vodu i vidješe, da i djeca u vodi idu prama njima. Jednomu od njih bijaše to tako milo, da je htio upozoriti svoga brata na to, ali u to mu se posklizne noga, ono se sruši i držeći brata za ruku, povuče ga u jezero. Hladna, modra voda dočeka ih u svoje studeno krilo.

Čim ih je voda stala zalijevati, njima se učini, da su došle zle vile i da ih dave. Htjedoše vikati, ali im voda odmah zapljusne u usta. Već bijahu mrtvi, kad lagano dopadoše jezeru na dno — na ono dno, gdje su gledali drugo sunce, drugo nebo i drugo dvoje djece...

MALI PJESNIK.

Mali pjesnik je sjedio kraj svoga jadnoga neurednoga stola i zabadajući od časa do časa svoje suhe prste u veliku kosu, zamišljavao se »duboko« i ponovno osvajao svijet. Mali je pjesnik neprestano osvajao svijet — šta li je on htio sa svijetom, to nek sam bog zna. Mali pjesnik htio je baš u ovaj čas osvojiti svijet jednom pjesmom, kojoj je na čelo ponosno stavio natpis »Na ulici«, a htio je u njoj po malo ocrtati cijeli život, što ga ljudi provode na ovoj zemlji; htio je pokazati borbu, koju ljudi vode za tako neznatne i sitne interese; htio je prikazati ljude, koji kao bijesne zvijeri navaljuju jedan na drugoga, svu zlobu, lukavštinu i kukavštinu njihovu, a onda na koncu dati ljudima izgled u one eterične, svijetle visine, u kojima se njegov duh neprestano kreće. I on je strpljivo slagao stih do stiha, lovio po svojoj polumračnoj hladnoj sobici pune, tople rime, jake, zvučne ritme, i kad bi mu što pošlo za rukom, skoro bi potcikivao od radosti. A čas za tim što mu se je koji stih savim osobito svidio, u jednoć mu se pričinio pust i prazan i on ga odmah precrtao, pa lovio drugi, zvučniji i ljepši, koji bi ovaj zamijenio.

Sav je drhtao od radosti i tuge, od uzbuđenja i napora, od stotine čudnih čuvstava i ludih misli. Glava mu se je vrtjela, što od poezije, a što od duhana i sav po svemu on je bio lijepi mali čovjek, za kojega je njegova gazdarica govorila:

— To je siromašni ženijalni čovjek, koji nikad u pravo vrijeme ne plaća stanarine.

Na stolu je gorjela lojenica, plamen njezin je podrhtavao i smetao maloga pjesnika, jer su mu slova drhtala pred očima.

Već je bilo dosta kasno, kad je mali pjesnik »predbježno« napisao posljednji stih, digao se sa stolca i stao se šetati po sobi, ponavljajući u glavi stihove i ispravljajući ih.

Sve po malo padao je on iz svojih eteričkih visina na ovu hladnu zemlju, sve polako, polako — dok nije osjetio, da je gladan.

Danas nije još ništa jeo. To nije bilo teško podnositi do sada, gdje mu je jedina želja bila lijep stih i puna rima, — ali sad je to bio osjećaj bolan i neugodan, te maloga pjesnika obuzme tuga radi njegove gorke sudbine, pa ovako ostavljen od svega svijeta, sam i jadan, baci se na postelju i samo da nije zaplakao.

Sad već nije bio ponosni osvajač svijeta — sad je bio pokoran kao jaganjce i svašta bi učinio, da se može nahraniti.

On bi sad rado prepisivao u kakvoj odvjetničkoj pisarni dosadne tužbe i odgovore, prizive i ništovne žaobe, rado bi instruirao kakvoga gimnazijalca ili realca, rado bi radio bud što, čim bi mogao zaslužiti jednu toplu, lijepu večeru.

— Šta li bih danas večerao, da mi je dano da mogu? — zamisli se mali pjesnik. I eto ga gdje opet duhom leti po raznim gostionicama, u kojima je od vremena do vremena imao dobrih večera, gdje proučava razne jestvenike, pa se naslađuje od same pomisli, što je bog stvorio takva jela. Pečenke u najrazličitijim oblicima, svakovrsna ukusna variva, dobre i slatke stvari od tijesta prohodile su ispred njegova duha — kao mrtvi kraljevi ispred Macbetha. Ali njihov se je sjajni i mirisni lik odmah gubio u najbližoj blizini i mali je pjesnik ležeći na postelji bio sasvim nesretan.

Dosadi mu napokon to dobrovoljno podnošenje Tantalovih muka i on obuče svoj slabi žuti ogrtač, pa nesigurnim, izmučenim korakom siđe dolje na ulicu.

Tamo je doista bilo onako, kako je on to u svojoj pjesmi opisao. Ljudi su bježali amo tamo, motali se jedan kraj drugoga kao da su zbilja lovili neku divlju zvijerku,

što se sreća zove. Za tom zvijerkom upustio se večeras u lov i mali pjesnik.

On stade ovako razmišljati:

— Ta zar ja zbilja ne bih mogao naći nikakova sredstva, da večeras večeram. A čemu mi onda moj duh, moj genij, koji očarava i osvaja svijet, čemu mi moja domišljatost i oštroumnost, kojoj se svi dive? Čemu mi svi ti darovi prirode, ako ne bih s njihovom pomoću mogao doći do jedne jadne večere?

I prepustiv se nadi, da će mu zgodan čas donijeti zgodnu ideju, otvori hrabro staklena vrata jednoga od prvih restauranta, i zađe u sjajno rasvijetljenu dvoranu, gdje je u veselom razgovoru i u mirisnom dimu nekoliko izabranih ovoga svijeta ugodno večeralo. Malome je pjesniku najprije zapelo za oči, da mu toplina restauranta izvanredno ugađa, a onda, da kraj jednoga stola u kutu sjedi osamljen nekakav elegantan mlad čovjek, kojega je oštroumni mali pjesnik odmah procijenio kao vrlo zgodan objekt »za izvršivanje praktički primijenjene duhovitosti«.

On ode do njegova stola, pa će se kao bajagi začuditi, veselo raskrilivši ruke:

— O gospodine, kolike li sreće, da vas vidim ovdje! Kako služi zdravlje?... Vi kanda me se ne sjećate? Ja sam Velimir Nebeski, mi smo se upoznali kod izleta na Triglav, vaša mi je fizionomija ostala u tako ugodnoj uspomeni...

Nepoznati elegantni gospodin ga je samo gledao, a okolo je stajalo nekoliko konobara — i malom pjesniku bude nekud tijesno kod srca, i on požali, što se je dao na ovako pogibeljnu igru. No dok je on sve dalje brbljao kao kakva stara baba, smišljajući skroz glupe događaje, koje je tobože s tim nepoznancem doživio i dok se je sve više smućivao, pa dok je već mislio, da će ga izdati snaga duhovitosti i smišljanja, dok se je bojao, da će u jednoć doći čas, gdje će se po svojoj nespretnosti pred tim nepoznancem prikazati kao neka varalica, digne se nepoznanac i mirno mu reče:

— Ja se ne spominjem, gospodine, da smo se na izletu na Triglav vidjeli, tim više, što ja nisam nikad bio na

Triglavu. Ali meni bi milo bilo upoznati Velimira Nebeskoga, pjesnika nezaboravne pjesme »Boj u dolini«.

Teško je kazati, kako je u taj čas porasla taština Velimirova. To mu se nije već dugo — dugo dogodilo, da je tkogod pred njim spomenuo koje njegovo djelo, a eto ovdje toga uglednoga gospodina, gdje mu spominje jednu pjesmu, koja mu je uvijek bila draga. Ali u isti čas bude ga i stid, što je baš toga čovjeka htio na jedan šaljiv način navesti, da mu plati večeru.

— Ah gospodine, žao mi je, što sam se baš na vas namjerio, ali stvar se ima ovako i ovako, pa onda sudite.

I on mu ispripovjedi cijeli svoj slučaj od večeras, a po malo i cijeli svoj život — sve to pod ugodnim utiskom, koji je na nj proizvela pohvala nepoznanca. Toliko mu je ugađalo o sebi govoriti, da je brzo zaboravio na glad i večeru. A to po gotovo zato, što je elegantni nepoznanac sve to slušao s osobitim zanimanjem i s izvanrednom pozornošću. Kadagod je mali pjesnik spomenuo koju svoju pjesmu, kimnuo je nepoznanac značajno glavom, hoteći tim pokazati, da mu je ta pjesma poznata. Kadikad je, da pruži malomu pjesniku očit dokaz o tome, kako pozna njegove pjesme, recitirao po nekoliko stihova, tako da je mali pjesnik bio zapao na koncu svoje pripovijesti u pravo bjesnilo ponosa, sjajući sam pred sobom kao sunce.

— Oh, kako se ja ljubim, kako se obožavam, kako cijenim svoj duh, — vjerujte mi, nitko nije veći niti sjajniji od mene! Pa, kako i ne ću, molim vas? Ja vidim, da je smisao ljepote kod mene tako izvanredno razvit, ja vidim, da sve tako posebno i tako ispravno shvaćam i poimam — a drugi sve krivo i ružno — kako dakle ne ću sebe ljubiti i obožavati?

— Jest, jest, sasvim pravo, gospodine, vi ste izvanredno jak duh i po njemu čudo svijeta.

— To ste dobro rekli. Kadgod pomišljam o sebi, mislim, da sam neko čudo na svijetu. Zašto, po čemu i kako sam ja to zaslužio, to ne znam, ali moj život mi se čini tako vrijedan, tako zaslužan, tako velik...

A elegantni neznanac slušao je te riječi neobuzdane taštine s takvom ozbiljnošću, da je maloga pjesnika pekla sreća, kao da se je rakije napio.

On je rastao sâm pred svojim očima, dizao se u nedogledne visine i jedino u tome osjećaju, da je velik čovjek, da je silan čovjek, nalazio je on izvor blaženstva i sreće, koje opisati ne bi bilo moguće. Oh, kako je on ljubio toga neznanca, kako mu je bio zahvalan za ove nebeske časove! On ga je skoro uzvisivao do svojih nebotičnih visina.

Ali onda se sjeti, po što je došao ovamo, pa će neznancu:

— Hoćete li mi dakle naručiti jednu večeru?

Nepoznati ga pogleda čudnim pogledom, a u očima i oko usana zatitra mu nekakav čudan i zagonetan posmjeh.

— Ta šta vam je večera, moj pjesniče? Niste li večerali slađe hrane, nego što biste je našli, da ste bili zvani u Lukula?

Maloga pjesnika zbuni ovaj odgovor i on pogleda nepoznanca duboko u oči. Čudan mu se pričini. Suho, glatko obrijano lice jasno je na sebi ocrtavalo sve linije lubanje, a upale oči i bijela koža podavahu toj glavi obličje mrtvačke glave. Ali mali pjesnik protjera silom ispred očiju tu neugodnu sliku, pa rekne skrušeno:

— Ta istina je, ali ovo lomno tijelo zahtijeva neka svoja niska prava, kojima večeras ne mogu zadovoljiti.

— Pa ni ne trebate — rekne neznanac — još samo danas mučit će vas tijelo, još samo koji čas, — a onda će se vaš duh otkinuti od tih niskih okova, pa se slobodan vinuti u svoju pravu otadžbinu. Danas je, moj pjesniče, došao dan vašega pravoga posvećenja, danas ćete se preseliti među vječne sjene...

Tko je bio taj čudni čovjek, koji mu tako pouzdano govori o tako neizvjesnim stvarima?

— Tko si ti? — zapita ga mali pjesnik i nehotice postavši familijaran.

— Ja sam tvoja sudbina — odgovori neznanac, a mali pjesnik, pogledavši ga, vidje na njemu pravu, potpunu mrtvačku glavu.

On sav protrne od groze i zebnje i sakrije rukom oči, da odvrati od sebe strašnu sliku. Ali ona ga je progonila i kroz prste mu se provukla pred oči, te ga plašila i gonila mu strah u srce.

— Sve ti dadoh, moj mali pjesniče, sve, što si htio i za čim si težio. Slavu si stekao, nasrkao si se najslađih osjećaja, što ti ih je pružalo uvjerenje o svojoj snazi i veličini. Šta je glad, koji si prepatio, prema toj slavi!? Danas ćeš prijeći granicu, preko koje se više glad ne trpi, nego vlada carstvo čistih duhova. Ajde digni se, moj pjesniče. i pođi sa mnom.

I on prihvati malog pjesnika za ruku, pa ga povede sa sobom. Mali pjesnik oćuti, kako je ta ruka hladna, strese se od zime, htjede da mu se otrgne, da vikne u pomoć — ali ništa nije mogao učiniti, ... ta hladna ruka vodila ga je sa sobom, i on je morao ići kao jagnje na klaonicu.

Sutradan su ga našli smrznuta na putu.

MARKOVO POSLJEDNJE PUTOVANJE.

(Priča).

Kad se Marko Vidulović već naživio, kad je imao već preko osamdeset godina, bila je jedna od njegovih glavnih želja, da umre, kako Bog zapovijeda. On je sav svoj život proživio prema svojim posebnim načelima, pa je tako i o smrti imao posebnu svoju misao, i kad mu ne bi bilo dano da umre onako, kako je on to sebi zamislio, on bi doista sasvim nezadovoljan otišao na drugi svijet. Kako mu je Bog bio sklon za cijelog života, on je znao, da će mu dati i tu posljednju milost i dopustiti, da umre po svojoj volji.

Marko Vidulović je od svojih malih nogu s Bogom razgovarao. On doduše nije nikad bio preveć pobožan, u crkvu je išao tek kad i tad, ispovijedao se nije nikad, ali je ipak bio stalno uvjeren, da Bog njega jako voli i da s njim rado razgovara. Ti su se razgovori vodili u tajnosti, u samoći, pod vedrim nebom, za velikih šetnja po nepreglednim ravnicama, ili u tišini šumskih prašuma.

Dok je bio mlad i dok mu je bilo stalo, da stiče, ti su razgovori bili posve trgovačke naravi.

— Vidiš, Bože, kad bi Ti meni dao, da ja ovu šumu dobro kupim i da iz nje izvučem puno novaca, to bi bilo vrlo dobro.

— Pa zašto ti ne bih to dao? — odgovarao mu je Bog. — Kupi šumu, pa ćeš zaslužiti novaca.

I Marko Vidulović je obišao cijelu šumu, procijenio je svojim vještačkim okom, ponudio više od drugih trgovaca, i dobio šumu i zaslužio puno novaca.

Ali to je bilo davno, on se tih razgovora nije više ni opominjao.

Kad je trebalo da se ženi, kazao je on Bogu:

— Meni se sviđa Marija Franićeva, pa da mi je dadeš za ženu i da učiniš, da me ona voli, ja bih bio veoma sretan.

A Bog mu je odgovorio:

— Dobro misliš: otiđi Mariji Franićevoj, uzmi je za ženu i ona će te voljeti.

I on je sve učinio, kako mu je Bog kazao, pa su bili sretni, i on i Marija Franićeva. Dugo su bili sretni, jer su dugo zajedno živjeli; tek prvih dana braka dolazilo je među njima do nesporazumka, jer se Marija nije mogla naviknuti na sve njegove hire, ali kad je razabrala, da on kani biti gazda u kući i da se najprije njegova volja mora poštivati, pokorila se svojoj sudbini i svome mužu, i eto čuda: odonda u Markovoj kući mir, sreća, zadovoljstvo. Marija zdrava i čvrsta, brine se za kuću, nadzire kuhinju i sluškinje, rađa djecu i diže ih na noge, a Marko stiče, stiče silne novce i izvana nosi u kuću hrane za tolika usta i za toliko sreće. I sreća treba hrane, pa kad se gdje udomi, treba je njegovati i milovati, jer se inače osuši i umre. Marko je znao, da sreća s njim živi u istoj kući, pa se on i te kako brinuo, da joj bude dobro kod njega. Zato mu je sreća ostala vjerna sve do dana današnjega, jer je bio jednostavan čovjek, kojega je Bog volio i koji je sebe predavao u Božje ruke.

Marija je umrla prije tri godine, a bila je već prababa. Šta da više želi od života? Umrla je lijepo. Jednog jutra kazala je Marku:

— Dovedi danas paroka, da me ispovjedi, jer ja ću skoro umrijeti.

Marko se nasmijao i potreptao je po ramenu:

— Babo, babo, što tako ludo govoriš? . . .

— Samo ti dovedi paroka, jer inače ću poslati djevojku po njega, a to valjda vidiš, da će biti sramota za nas oboje.

Dabome, da je Marko popustio i doveo paroka. Marija ga dočekala u fotelju i molila ga, da je ispovjedi i da joj dade zadnju pomast.

I parok se nasmijao i kazao joj:

— Ispovijedit ću vas rado, premda znam, da grijeha nemate, jer ste uvijek radili dobro i ljudima i crkvi i Bogu, ali zadnju pomast vam ne mogu dati, jer niste bolesni.

To Marija nije mogla shvatiti, jer je osjećala, da će skoro umrijeti, ali kad joj parok tako govori, valja da se pokori Božjem čovjeku. Ali Božji čovjek nije imao pravo, nego Marija, jer je ona istog dana popodne u četiri sata mirno izdahnula, kao da je zaspala. Poradi toga nije paroku sama mogla kazati, da je pogriješio, ali je on to sam znao, pa mu je za cijelog života bilo žao, što je Marija otišla na drugi svijet bez posljednjeg sakramenta. Tu je vrijedni parok vidio, da nisu samo oni bolesni, kojima doktori priznadu bolest, nego i oni, koji to sami osjete. On je uostalom Mariju preživio samo za jednu godinu, siromašni čovjek, umro je prije nego što bi trebalo, pa tako se nije mogao dugo služiti najposlije stečenim iskustvom. Ali ta riječ »dugo« posve je neizvjesnog značenja: katkad je i godina dana dugo — a u času smrti nije ni preživjelih pedeset godina dugo.

Marko je imao trenutaka, kad mu se činilo, da se tek sinoć rodio. Koliko puta znao se vidjeti malenim djetetom, kome se hlačice odzada zakapčaju (—veoma nespretna nošnja —), kako trči za leptirom, ili se penje za ptičjim gnijezdom. Po drveću se penjao kao vjeverica. Mati njegova zabranila mu, da se penje po drveću, ali to mu je bio najslađi grijeh. I sad, u dubokoj starosti, osjetio bi drhtaj straha pred majčinom šibom, kad bi se svom dušom prenio u djetinjske dane.

— Vidiš, Bože, — rekao bi on, — da si Ti htio, ja bih se još onda skotrljao s najviše grane i ostao na zemlji malen mrtav dječak, i svega onoga, što je poslije bilo, ne bi bilo, a ovako si Ti ipak dao. da to sve bude. Zašto si stvorio ovakav čudnovati svijet?

Ali Bog mu na to pitanje nije odgovorio.

Marko Vidulović bio je sa smrću svoje žene vrlo zadovoljan. Ne zato, što je umrla i što ga je ostavila samca sa starom Julom, koja je već preko trideset godina kod njih služila, već zato, što je tako lijepo umrla. On se ljutio sam na sebe, što joj se onog jutra nasmijao i što joj je kazao, da

ludo govori, jer kad stari ljudi govore o smrti, nikad ludo ne govore, ali ta pogrješka nije baš bogzna kolika, niti je on osjećao ikakvu grižnju savjesti. Samo ga je to jako iznenadilo.

— Otkle mojoj babi to znanje? Da nije i ona s Bogom govorila?

I neka zera zavisti javila se u priprostoj duši Markovoj, jer je bio uvjeren, da samo on zna tajnu, kako se s Bogom razgovara. Čudnovato, da za svojih osamdeset godina nije opazio, da Bog rado razgovara sa svim priprostim i dobrim ljudima.

Kad je Marku umrla Marija, znao je, da sad ne će dugo ni on za njom ostati. Ali još se nije javio onaj pravi glas, koji bi mu kazao: eto dolazi tvoj čas.

On je imao već gotovu osnovu, kako će udesiti svoju smrt. Čim se taj glas javi, spremit će se na putovanje, na svoje posljednje putovanje, i obići što više svojih prijatelja i znanaca, s kojima je živio na zemlji, pa će im kazati, da je sad došao red na njega, i tako se lijepo s njima oprostiti. To je on smatrao potrebnim i molio je Boga, da mu dade snage i odvažnosti, da to prije smrti učini. Kako da ostavi ovaj svijet, a da ne pozdravi one, s kojima je ovdje prijateljevao, pio čašu rujna vina, pjevao pjesme nježne i burne, ljubio djevojke crne i plave. Ta njegov je život bio pun svakakvih događaja, a to se zna, da se takvi događaji ne doživljuju kod kuće, među četiri zida.

Većina njegovih drugova već su pomrli. Tko će znati, što su se tako požurili poći na drugi svijet? Mnogi su od njih umrli posve mladi, jedva pedeset, šezdeset godina stari, neki su bili ubijeni u šumi ili u selu. katkada baš zbog tuđih žena. Mogao je i on biti ubijen. Jedan je od njih nastradao u lovu, jednog je ubio hrast, puno ih se u šumi prehladilo, pa su morali otići kući, da umru. Ta bilo je tu svakojakih smrti, a svima je bilo jedno zajedničko, da su prerano došle.

Sad ih zbilja nije već mnogo ostalo, i on je znao, da njegovo putovanje ne će potrajati predugo. A ne javi li se onaj odlučni glas skoro, ne će uopće trebati nikomu ići: ostat će sam. Malo je dana prolazilo, da nije sad odavde

dobio vijest, da se i opet koji drug od davnine preselio u vječnost.

Starac Marko je živio kao ura. Rano je lijegao, ali se rano dizao. U šest sati bio je već umiven i obučen, a stara Jula mu je dotle morala skuhati čaj, koji je bez šećera popio. Ljeti je izišao najprije u vrt i pregledao svoje ruže, te ih očistio od gusjenica. Sam je brao jagode, trešnje, ribiz i maline za objed. Tu se rado zadržavao i dulje od dva sata, a onda se obično spremio na šetnju. Bilo ih je nekoliko staraca, koji su se redovno sastajali i pretresajući dnevne događaje proboravili ugodno dopodne i gladnih se želudaca vraćali kući.

Po objedu je otišao u kafanu, gdje je imao stalnu partiju préférence-a, kod koje se ljutio, kad je gubio, a veselio, kad je dobivao. Onda je pohađao svoju djecu i unučad, čuo njihove novosti, pa tako je prošao i dan.

Sad je taj nepomični red bio donekle poremećen, jer je imao bolesnika, starog generala Relju, koga je dnevno pohađao. Taj general nije bio Markov prijatelj iz mladih dana, nego su se pod starije dane upoznali i sprijateljili. Relja je bio puno mlađi od Marka, a razbolio se od te proklete kapi, što tako rado pada starim ljudima. On je sjedio ukočeno u svom fotelju, jer se nije cijelom desnom stranom mogao micati. Jezikom je zaplitao tako, da ga je teško bilo razumjeti, pa je često lijevom rukom morao napisati ono, što je htio kazati.

Premda je general Relja bio lazar, pa bi u njegovoj koži svaki pametan čovjek od Boga molio samo jednu milost: da ga oslobodi muka, — on se ipak nadao, da će ozdraviti i da će živjeti još puno godina. Svaki dan je pripovijedao Marku, kako mu njegov liječnik obećaje, da će skoro prohodati i bez štapa, da će moći micati i nogama i rukama, i da će moći jasno govoriti.

Marko je te razgovore i slušao i ne slušao: njega je ljutilo, što se tako star čovjek, pa još k tomu general, tako grčevito hvata života.

— Što vjeruješ tom liječniku, — znao bi on Relji kazati — to je mlad čovjek, gdje bi on mogao razumjeti nas starce?! Istjeraj ti njega napolje, pa moli Boga, da ti pošalje smrt u kuću, jer umrijeti je tako lijepo...

— Jest, mene šalješ na drugi svijet, a sam hoćeš da živiš možda sto godina, premda si i ovako stariji od mene, — ljutio se üzeti Relja.

— E, šta ću, kad smrt ne će da dođe po mene, a k tebi se polako šulja, sad htio ti, ne htio... Ali ne boj se, poći ću ja odmah za tobom...

— Ne govori ti to meni, ne trebam ja to čuti...

— Ali ja bih ti rado olakšati smrt, jer teško umire onaj, koji nerado umire, a mi kršćani valja da umiremo rado, jer je smrt ipak najbolji dar Božji.

— Brini se ti radije za sebe, a ja molim Boga, da mi dade zdravlja, pa da mogu opet hodati po svijetu i gledati njegovu ljepotu.

Ali badava je general Relja molio od Boga zdravlje i badava ga je njegov liječnik uvjeravao, da će skoro prohodati; iznenada pala mu opet kap i on se zauvijek smirio.

Imao je silan sprovod: izašlo tu soldačije, što je god bilo u gradu, izašla i četiri topa i pucali generalu Relji, da je sve orilo.

Marko je to gledao i slušao i u sebi mislio:

— Šta vrijedi sve to, kad je tako ružno umr'o, kao kakva strašivica?! Soldat general, pa se boji smrti — kakav je to novi red na zemlji?

Jedne večeri sjedio Marko dulje no obično u svom vrtu. Oblaci su na nebu bili blijedo-crveni, mrak je polako osvajao i dol i goru. Ruže su stale jače mirisati, jer ih je večernja rosa osvježila. U jorgovanovu grmu biglisao slavuj, sad cvrkućući tiho tihano, a sad dajući pjesmi svojoj silni i bujni uzmah, kao da je dušu svoju slio u nju.

— Gledaj, Bože, čuda od ptice! — pomisli Marko. — Ta nema je šta da je primiš u šaku, a grlata je, da ni lava jače ne čuješ. A koliki je lav; on se hrani magarcima i devama a ovaj slavuj crvima i gusjenicama. Nije li to neki nered u svijetu, što tolicna ptica ima toliki glas.

— Nema ovdje nereda! — zagrmi tajni glas u njemu, a on sav protrne i znoj mu oblije čelo.

' Vidiš, Bože, ja sam samo tako mislio, ali sigurno je sve u dobrom redu, kad Ti veliš.

— Došao je tvoj čas, spremaj se na put! — zagrmi isti glas.

— Zar tako naglo? — zavapi u prvi tren, ali tad se odmah opomene svoje žive želje, pa pokorno dodade: — Tvoja volja, ali daj mi da obiđem prijatelje! Daj mi još mjesec dana, da im stisnem ruku, da od mene samog čuju, da je Marko otišao, kud treba ići.

— Idi! — rekne mu glas, a Marko upozna, da je to doista pravi glas, na koji je već tako dugo čekao. Osjeti u nogama slabost i teškom mukom dođe u kuću.

Stara je Jula odmah zamijetila neku promjenu kod svoga gospodara, pa mu upolak prigovori:

— Nije dobro uveče sjedjeti tako dugo u vrtu. Zrak je hladan, pa eto ti groznice iznenada, kao da ju je tko zvao.

— Šta je groznica prema onom, što me skoro čeka?... Spremi mi u mali kovčeg ruha za četrnaest dana, još sutra moram na put. Posljednje moje putovanje, — a onda još samo jedan skok tamo pod oblake, gdje se sjaju sunce i zvijezde.

— Ta idite, gospodine, što vam pada na um govoriti takve riječi: da se niste uistinu prehladili; kako bi bilo, da iskuham vina s cimetovom koricom?

— Ded ti to iskuhaj, to će biti baš dobro, ali ne radi prehlade, nego da se ojačam za sutrašnje putovanje.

— A šta vas goni na putovanje, sad pod stare dane: nisu putovanja za stare ljude.

— Ti meni samo spremi kovčeg, kako sam ti zapovjedio, a drugo je moja briga... Što ova ženska čeljad rado govori, a uvijek koješta...

Pošto je večerao, obukao je svoju spavaću haljinu s velikim crvenim gajtanima i crvenom šnorom, metnuo na glavu kućnu kapu s crvenom kitom, uvalio se u fotelj, zapalio čibuk, pa se zamislio, kud sve treba da putuje. Uto je Jula donijela i vruće vino i on ga sa slašću popio.

Stadoše mu pred oči izlaziti lica, koja bi rado obišao, ali sve su to bili već mrtvi ljudi. Svi su poumirali prije

njega. Oni, koje je zavolio, nosio u svom srcu, koji su bili dio njegove duše i njegova života, tih sad više nije bilo. Kao da je potonula lađa, na kojoj su se svi zajedno vozili, a on samac da je isplivao.

— Ali ona haramija Toma, taj mora negdje da živi! — sjeti se on crnog gorostasa Tome Kvrge, kojega su svi zvali haramijom, jer je bio najpustopašniji čovjek na svijetu. I taj Kvrga bio je za mladih dana šumski trgovac, pa su njih dvojica puno puta u životu kupili komšinske šume i dok su ih izrađivali, živjeli su kao dva brata, spavali u istoj baraci, hranili se slaninom i na ražnju pečenim zečevima i srnama, odilazili nedjeljom na pustolovine u selo, i Marko jamačno ne bi puno toga doživio, da nije bilo Tome.

Nitko nije imao toliko sreće i nesreće kao taj Kvrga. Bilo je godina kad je zaradio i po stotinu hiljada, a onda je opet sve spiskao pa je trčkarao i obilazio oko svih banaka, ne bi li dobio novaca, da opet kupi koju šumu, i to mu je redovno polazilo za rukom, pa se kolo nanovo zaigralo. Bio je to lakouman čovjek, ali smion i odvažan: on je slijepo vjerovao u svoju sreću i ta mu se nije naposljetku nikad iznevjerila.

Kvrga je bio barem deset godina stariji od Marka i zato se prema njemu držao uvijek kao učitelj prema đaku. Kad se Marko ostavio poslova i pustio svojoj djeci, da se oko njih brinu, izgubio mu se trag za Tomom, ali znao je, da Toma još živi, jer su ljudi istog doba kao jedna porodica, pa jedan drugomu dojavljuju važne događaje. Zato, da je Toma umro, morao bi on to odnekuda saznati.

Tako je Marku ostao jedini taj Toma, kojemu je svakako morao otići, kazati zbogom prije svog polaska na drugi svijet. A eto neprilike: sad ne zna, gdje mu taj glavni prijatelj boravi svoje kasne dane.

— Raspitat ću se sutra za njega, — mislio je Marko u sebi — čut ću, gdje živi, pa do večera se mogu spremiti na put.

Već mu je san sklapao oči, pa ga je minula i volja razmišljati dalje o svojoj prošlosti, premda se radilo o tako

važnoj stvari. I on se spremi u postelju i doskora zaspi čvrstim snom.

Kad se sutradan probudio, osjeti se svjež i čio, pa se sam zapita, je li onaj sinoćnji glas bio uistinu onaj pravi glas, na koji je on već tako dugo čekao. Bog mu se nije javio, a on upoznade po toj šutnji, kako je njegova sumnja budalasta i kako treba što prije učiniti ono, za što je Boga uvijek molio kao za osobitu milost.

Prva mu je briga bila da sazna, gdje je sad Toma Kvrga. Ono, što je čuo, veoma ga je ražalostilo. Taj je Kvrga na kraju svega posve propao, izgubio sav imetak i vjeresiju, i sada živi negdje u Dalmaciji kao sluga. Ali u Vinkovcima ima nekakva njegova nećakinja, udata za jednog majstora, i kod nje da će moći točno saznati, gdje Toma zapravo boravi.

Nema druge, treba najprije otići u Vinkovce, istražiti stvar, a onda dalje putovati.

Predveče se Marko odveze u Vinkovce i tu nađe Tominu nećakinju, a ta mu saopći, da njezin stric živi na otoku Korčuli i da je doista ondje sluga kod nekog gospodina, o kojemu ona ništa ne zna, a da se k njemu dolazi preko grada Vele Luke.

Odmah s prvim vlakom zaputi se Marko na svoje posljednje putovanje. Odvezao se preko Bosne i Hercegovine u Dubrovnik, a ovdje skoro našao lađu, koja će ga odvesti do Vele Luke.

Sjaj sunčani odbijao se od bijelog kamena, kad je lađa pristala obali i starac Marko izišao u malenu varošicu. Baš u luci ima jedna birtija, a pred njom stalo dvoje, troje magaradi, a na njima pune mješine crvenog vina. Birtaš iznio škafove, pa u njih lije vino iz mješine.

Vino pada i pjeni se crvenkastom pjenom, crno kao krv, i vrije u škafu, a starac Marko osjeti, što već davno nije osjetio. Zažeđi živo i cijelim svojim srcem, da se napije tog vina, osjeti kao neku sreću, budne li mu dano, da se tog vina napije. Ali ne iz boce, nego ovako iz škafa, da zagrabi čašom i vina i one rumenkaste pjene, pa da to srče i guta polako i požudno kao čovjek, koji još nikad nije pio dobra vina. Kakvo li se to čudo dogodi, te sad tako neodoljivo žudi za čašom tog crnog vina, što ga seljaci donesoše sa brdina u mjehovima na magarcima.

Kad je zapitao birtaša, smije li se napiti vina, pruži mu ovaj neku kositrenu posudu, pa mu smijući se reče:

— Pijte, doklegod vas volja.

I on se napi vina i neko ga blaženstvo podiđe svim žilama. Kao da se nekakav novi život rodio u njemu.

Odmah se stade raspitivati za svog Tomu. I birtaš i seljaci čudnovato ga gledali, i on zamijeti prikrit smiješak na njihovim licima.

— Pa zar vi baš toga tražite? — zapita ga sumnjivo birtaš. — Zar ste baš zbog njega tako daleko putovali.

— Ta šta ćete — drug mi je iz mladosti; još jedini, koji mi je ostao na životu, — hoću da ga vidim prije nego što umrem.

— Nemojte ga tražiti ,sjednite odmah na vapor, pa se odvezite kući, bolje će biti, da ga ne vidite.

— A zašto, zašto? ... Šta je s njim siromakom, da me toliko od njega odvraćate?

— Tomo je naša seoska luda. U dronjcima se penje po bregovima i lovi nekakve muhe, insekte, što li, za onoga još luđeg doktora, kod kojeg služi. Taj ga ne oblači, i ne hrani, i ne plaća, ali on ga služi vjernije, nego pseto svoga gospodara. Ni s kim ne govori, nikoga ne gleda, nego se od jutra do mraka penje po pećinama i razvalinama i lovi te muhe. Ko će ih znati, i njega i doktora; poludjeli su obojica i nema im spasa. Bog im se smiluj, ja se za njih ne brinem, — objasni mu birtaš.

— Kad sam već došao amo, baš ću da ga vidim, možda će sa mnom htjeti govoriti, jer nas dvojica smo nekoč bili veliki prijatelji.

Rastumačiše mu, gdje bi mogao Tomu naći, i on pođe za njim.

Put ga je vodio uz more, koje se na lijevu rubu lagano talasalo i talasi se odbijali od žala, a na desno se otok dizao u bregove i tud je on okretao glavu i tražio očima, ne bi li smotrio svoga starog prijatelja.

Već je izišao iz grada i posljednje kućice su mu ostale iza leđa. Pred sobom, možda kilometar daleko, vidio je

lijepu kuću, baš na moru, a za tu su mu kuću kazali, da u njoj stanuje zagonetni doktor i njegov sluga Toma.

Sunce je žeglo, pa što od njegove vrućine, a što od crnog vina uznojio se Marko, da mu je znoj sve curio sa čela. Kadgod je izvadio maramicu, da otare znoj, stao je i potanje pregledao brijeg nadesno. Tako mu se jednom prilikom uistinu pričini, da na strmom brijegu vidi čovjeka, koji prevrće po borovici i kupinama i nešto pozorno traži.

On odmah pomisli, da će to biti Toma, pa skrene s puta u brijeg, da mu se što više prikuči. Ali brijeg se odmah strmo dizao, a puta nije bilo, nego svuda goli kamen, tek tu i tamo grmić borovice, ili kakav džbun korova, i Marko nenavikao ovakovu teškom putu, usipao se tako, da mu je svaki čas bilo da izgubi dah.

— Ta kud li se onaj uspeo, da od Boga nađeš! — pomisli u sebi i pogleda u visinu, gdje je Toma s lakoćom išao od grma do grma, pomnjivo ga pretražujući.

Trebalo je penjati se još više i Marko se opet upre i počne koracati oprezno, gledajući na koji će kamen položiti nogu. A sunce žeže i kamen se upalio, pa ga vrućina bije baš u lice. Ispred njega bježe zmije i gušteri, koji su se grijali na vrućem kamenu.

Isprebijan i izmučen približi se nakon teške muke i napora toliko, da ga je mogao dobro vidjeti.

Jest, to je bio doista Tomo Kvrga. Pa nije se baš toliko ni promijenio, samo što je osijedio i što mu se s lica izgubio onaj podrugivački smijeh, koji ga nije ostavljao. Ali tijelo mu je bilo nekud vitko, kao mlado. Nagnut nad lovorov grm on ga je pomnjivo pretraživao, okretao svaki list i kadikad spremao nešta u kutiju, što ju kajišem privezao preko ramena.

— Tomo! — zavikne mu Marko.

Tomo digne glavu, pogleda ga i pođe k njemu.

— Prepoznaješ li me, Tomo? — zapita ga Marko.

— Pa ti si Marko Vidulović, kako dolaziš amo? — odvrati mu Tomo, kao da se nije baš ništa neobično dogodilo.

— Zdravo, brate, eto dolazim baš k tebi. Jedva sam saznao, gdje živiš, a eto sad te nalazim tako rđavo odjevena i kod tako teška posla. Ta kako si se mogao uspeti tako visoko; ja izgubih dušu, dok sam dospio dovle.

— E, brate, to ti je zato, što si tako utovljen. Za koga se još hraniš, kad ti smrt sjedi za vratom? Zar tako voliš crve, da im tako savjesno spremaš što bolju pečenku? A što sam ja ovako odjeven, to se ti ništa ne brini: meni nije ni hladno ni vruće, a to je u stvari ipak najglavnije.

— A šta mi radiš, stari pobratime, gdje je ono tvoje veselje od nekada?

— Ono su igrarije: sad sam ja veseliji, nego što sam ikada bio na svijetu.. E, da je tebi znati, kako sam sretan i kako se ne bih ni sa carem mijenjao!... Ali to su moje stvari, a sad zbogom, imam silnog posla... Bože, već je podne prošlo, a ja sam ih jedva pedeset uhvatio!

— Ta idi, zar ne ćeš sa mnom ni ljudski da govoriš? Zar ne ćemo otići do birtije, da ispijemo koju čašu crvenog vina i da se porazgovorimo kao stara braća? Ja sam prošao brda i doline, rijeke i mora, dok sam došao do tebe, a ti me sad otpravljaš s dvije tri riječi.

— Ne mogu ja to, ja imam silnog posla, to se ne da odgađati.

— Ali čuj me barem, dok ti kažem, zašto sam došao do tebe. Pravo veliš, da mi smrt sjedi za vratom i ne će proći puno dana, a ja ću se preseliti na drugi svijet. Ja to znam, jer sam saznao, da mi nema duga života. Ali prije nego što za vazda odem, htio sam obići svoje davne prijatelje, ali ih više nema na svijetu, svi su poumrli, samo ti još živiš. I eto, spremio sam se na put, da te vidim i zagrlim, i da te zamolim za oproštenje, ako sam te kad uvrijedio, pa da ti velim posljednji zbogom.

Toma ga je mirno slušao, a onda se zagleda u daljinu i ne progovori ni riječi. Tad se najednoč okrene k njemu:

— Pa tko ti kaže, da moraš umrijeti?

— Tajni jedan glas, koji mi je uvijek govorio, što će sa mnom biti i što treba, a što ne treba da radim.

— Hm! — zamisli se Toma, a onda opet hitro upadne:

— A bi li ti htio živjeti — živjeti dugo i sigurno?

— Ne bi, dragane, ako treba da umrem, ja ću rado umrijeti.

— To on govori zato, jer ne zna moje tajne i jer je siguran, da će skoro morati umrijeti, — rekne Toma kao za sebe, a onda se okrene k moru, pa vikne: — Gledaj to more, to nebo, to sunce, tu ljepotu svijeta, kako ga je Bog stvorio, zar ti nije žao sve to najednoč ostaviti i otići nekuda, gdje se ne zna, što je?

— Bože dragi, tako govore mladi ljudi, a ne starci, kao što smo mi!

— Kakav si ti starac? Ja sam stariji od tebe, a što govorim ovako kao mladić, u tom baš i leži moja tajna. Jer tko nju znade, taj živi tako dugo, kako hoće. Živi veselo kao ptica u gori i raduje se svijetu kao da mu je dvadeset godina. No samo se to skupo plaća — ali što je ovdje vrednije od života?

— Zanimljivo je, što mi govoriš, ali za mene je već prekasno, jer glas mi je kazao, da je došao moj čas.

— Kakav glas? Kakav čas? Nema svega toga, tko pozna moju tajnu. To su u tebi slutnje, što salijeću stare ljude, ali te slutnje treba prevladati, pa makar bio stotinu godina star, treba se nanovo osoviti na svoje noge i smrti prkosno kazati: Hoću da živim!

— Lijepo govoriš, vidi, gotovo bi se čovjek polakomio, da čuje tu tajnu. Smrt je lijepa, osobito za nas starce, ali život je siguran. Stari general Relja nije se mogao micati pa je htio živjeti, a ja sam se eto popeo ovako visoko na brdo, pa se spremam umrijeti. A sve to zbog slavuja i lava, jer da nisam opazio, da tu vlada neki nered, zar bih čuo glas, da treba putovati? Tko živi, taj se miče i ide kud mu drago, a tko je mrtav, taj nepomično leži i još ga zakuju u škrinju i zatrpaju zemljom. Jedamput će doći, ali da kasnije dođe, bilo bi bolje, — bar za mene.

Sve je to Marko govorio više za sebe, a po svoj prilici mu ne bi ove misli sunule u glavu, da ga Toma nije donekle uvjerio o svojoj tajni, koja produljuje život.

— Pa bih li ja to mogao saznati? — zapita Tomu.

— Evo čuj! ... Mene svi drže luđakom, premda su svi oni puno luđi od mene. Tko je pametan? Nitko na svijetu, jer nitko ne zna svog početka i svršetka. Ali po ljudskom dohvatu pametan je onaj koji radi u skladu sa svojim konačnim ciljem. Kad čovjek treba kamena, ide u goru. Zar je to pamet, da čovuljak ruši goru? Pa opet nitko nije kamenolomcima kazao, da su luđaci. Moj je cilj dugo živjeti, a u mojim se godinama to ne može postići sjedeći u sobi i pušeći čibuk. To treba zaraditi, i to teško, i čuj kako. Ja sam, kao što znaš, uvijek bio sretan. Ja sam svojoj sreći vjerovao i onda, dok sam mislio, da ona može biti u tomu, da služim novaca. I kad sam ih puno zaslužio, mislio sam kao i svi drugi, da je to sreća. Ali to su igrarije sreće, koje pružaju časovito zadovolјstvo, a osim toga je novac najbolje sredstvo, da se čovjek unesreći.

Prolazile su godine i godine, i ja sam dobivao i gubio, bio sam bogat i siromak, nauživao sam se svijeta i napatio bijede, bilo je svega baš onako, kako treba da bude kod pravog čovjeka. Oni ljudi, koji plivaju u lasti, baš su takvi bokci kao oni, koji samo stradaju. Čovjek, koji samo strada, luda je, što si ne zna pomoći, a onaj, koji samo uživa, luda je, jer ne poznaje svijeta.

Kao pravi sretan čovjek našao sam svoju pravu sreću na cesti. Već sam imao preko sedamdeset godina kad se na jednoj lađi nađem s ovim čovjekom, kod kojeg sam sada sluga. Vozio sam se u Egipat, jer me je davna želja vukla onamo, a on je bio na putu u Indiju. Upoznali smo se kod zajedničkog objeda, pa smo govorili isprva koješta, a kasnije o dugom životu, glavnoj sreći čovjekovoj. On mi sve polako najprije izdaleka, a onda sve potanje otkri tajnu, koju je naučio od jednoga čudotvorca u Indiji, a u kojoj leži ključ života.

Ima na svijetu jedan kukac, evo ovaj (— Toma izvadi iz kutije kao vatru crvenog kukca —), koji živi tek tu i tamo, a ovdje ga ima veliko mnoštvo. U tom kukcu ima čarobna moć, tek ju valja znati izvabiti. Ja to ne znam i ne ću nikad doznati, jer mi moj gospodar toga nikad ne će otkriti. Od tog se kukca dobiva neki sok, koji u čovjeku uzrokuje životnu groznicu, a ta traje jedva četvrt sata. Gospodar ima jednu čarobnu šibu i dok ta groznica traje, udara te tom šibom po golom mesu iz petnih žila i kolikogod te puta udari, toliko ćeš godina dulje živjeti. Boli su tog šibanja neopisive. Svaki udarac osjećaš u svakoj žilici,

cijelo ti se tijelo previja i grči, vatra ti gori u prsima, grkljanu i glavi, misliš da ćeš iskočiti iz kože, sav se treseš i dršćeš, ali izdurati moraš, jer znaš, da ti svaki udarac, koji te dobro oplete donosi cijelu godinu života. Nevaljali udarci ne broje ništa, a tako ni oni, što te zahvate prije nego što groznica nastupi, ili kasnije, kad je već minula.

On sam odilazi svake pete godine u Indiju i dade se prošibati od onog svog učitelja, za kojega kaže, da je već preko stotinu i osamdeset godina star. A i on ima već više od stotinu godina.

On taj lijek prodaje veoma skupo bogatašima u Perziji, Tibetu i Indiji, kamo odilazi, kad skupi dosta soka. Ali skupljanje tog soka je teško, jer eto, osim mene, nije na ovaj otok nikoga mogao dobiti. On je naime odredio, da će samo onoga išibati, koji iza toga ostane njegov sluga — njegov sluga dovijeka, jer zna, ako ga ostavi, da mora za koju godinu umrijeti. I taj sluga nema nikakve plaće, jer ga plaća životom, što jamačno više vrijedi nego pare. Sva je ta služba u lovljenju ovih kukaca, a treba ih svaki dan puno nahvatati, jer gospodar ne pozna šale, pa će te izbiti, ako vidi, da nisi bio marljiv. Eto ti tajne, a sad razmisli, pa ako ti je volja poživjeti na ovom svijetu, dok ti bude drago, otiđi sa mnom gospodaru, pa ćeš još večeras biti išiban. Znam, da gospodar ima dosta soka i da će skoro otputovati, a ako jednoč otputuje, tko zna, hoćeš li ga živ jošte dočekati. Zato ne oklijevaj, — dosta si ugojen, ne će ti šibe mnogo nauditi, a iza toga te čeka dug život...

Marko je to slušao kao kakvu pjesmu, i dok je Toma govorio, sve se više uvjeravao, da bi dobro bilo podvrći se tom šibanju, jer će i kasnije naći vremena, da lijepo umre.

Užasno mu je doduše bilo misliti, da još jedamput dobije uistinu šiba, kako ih je nekoč dobivao od matere, ali kad se sjeti sigurnosti, da će još dugo živjeti, oslabi mu srce i on pokorno izjavi Tomi:

— Ajdemo gospodaru, hoću da živim!

SADRŽAJ

Hrvatska, majka naša! (1917.)	3
Zlatni krst za zasluge (1917.)	7
Tronoga žena (1917.)	31
Romanca iz Jurjevske ulice (1911.)	42
Bojdžija Radule (1904.)	50
Rakilja (1911.)	57
Jezero na brijegu (1908.)	77
Mali pjesnik (1904.)	82
Markovo posljednje putovanje (1911.)	88